HETEDIK RÉSZ

I.

Levinék immár harmadik hónapja laktak Moszkvában. Már régen elmúlt az az időpont, a melyben a hozzáértők pontos számításai szerint Kitinek le kellett volna betegednie; de ő még mindig várandós volt és semmi jel se mutatott arra, mintha most közelebb lett volna az az idő, mint volt egy hónappal azelőtt. Az orvos, a bába, Dolli, az anyja és különösen Levin, a kik nem tudtak rémület nélkül gondolni a bekövetkezendő eseményre, elkezdtek türelmetlenkedni és nyugtalankodni; csak Kiti érezte magát teljesen nyugodtnak és boldognak.

Ő most már tisztán fölismerte magában az eljövendő, sőt ő rá nézve már részben jelen is lévő gyermek iránt való szeretet új érzésének a bimbófakadását, és gyönyörűséggel engedte át magát ennek az érzésnek. A gyermek most már nem volt pusztán neki egy része, hanem olykor tőle teljesen független, önálló életet is élt. Ez nem egyszer fájdalmat is okozott neki, de azért mégis szinte kaczagni tudott volna ettől az új és furcsa örömtől.

Mindazok, a kiket szeretett, ott voltak körülötte, és valamennyien olyan jók voltak hozzá, úgy ápolták őt, és mindennek annyira csak a kellemes oldalát mutatták neki, hogy ha nem tudta és nem érezte volna, hogy ennek hamarosan végének kell szakadnia, nem is kívánhatott volna magának szebb és kellemesebb életet. Az egyetlen, a mi ennek az életnek az örömét elrontotta, az volt, hogy

az ura nem volt többé olyan, a milyennek megszerette, s a milyennek ott falun látszott.

Ott falun szerette az ő nyugodt, figyelmes és előzékeny modorát. A városban pedig állandóan nyugtalannak látszott, s mintha résen lett és attól tartott volna, hogy őt, vagy a mi a legfőbb, a feleségét meg találja bántani valaki. Ott falun, nyilván a maga helyén érezvén magát, sehova se' sietett és soha sem volt foglalatosság nélkül. Itt, a városban, állandóan sietett, nehogy valamit elmulaszszon, pedig voltaképpen semmi dolga sem volt. És Kiti sajnálta őt. Azt tudta, hogy mások előtt nem látszik szánalomraméltónak; sőt ellenkezőleg, mikor Kiti megfigyelte őt társaságban, mint a hogy' megfigyelünk olykor egy-egy kedves emberünket, iparkodván őt mintegy idegen szemmel nézni, hogy megállapítsuk azt a benyomást, melyet másokra tesz, még az ő féltékenységéhez mérten is rémülettel látta, hogy nemcsak hogy nem szánalmas, sőt nagyon is vonzó, az ő valamelyest ósdi tisztességével, az asszonyokkal szemben tanusított bátortalan előzékenységével, erőteljes alakjával, s mint neki tetszett, különösen kifejező arczával. Csakhogy ő nem kívülről, hanem belülről látta őt; látta, hogy itt nincs az elemében; másképp nem tudta magának az állapotát megmagyarázni. Olykor szemrehányást tett neki magában azért, hogy nem tudott a városban élni; másszor pedig maga is belátta, hogy itt nagyon nehéz neki úgy berendezni az életét, hogy meg legyen vele elégedve.

És csakugyan, mit is csinálhatott volna? Kártyázni nem szeretett. A clubba nem járt. Azt, hogy Oblonszkijhoz hasonló világfiak társaságában szórakozni mit jelent, Kiti már tudta... ez annyit jelent, mint inni, és ivás után eljárni, az Isten tudja, hová. Szörnyűködés nélkül nem is tudott rágondolni, hogy ilyenkor milyen helyekre szoktak eljárogatni a férfiak. Talán társaságba járt volna? De Kiti tudta, hogy ehhez az kell, hogy valaki örömét lelje a fiatal hölgyekkel való érintkezésben, ezt meg csak nem kívánhatta. Otthon ült volna vele, az anyjával, a nővéreivel? De bármennyire kellemeseknek és mulatságosaknak találta is ő ezeket a bizalmas tereferéket, — a melyeket az öreg herczeg „Alina-Nadiná"-knak kereszt-

telt el, — tudta, hogy Levinre nézve bizony unalmasak. Mi maradt tehát hátra neki? Folytatni a könyve megírását? Ezt meg is próbálta és eleinte eljárogatott a könyvtárba, hogy kivonatokat és jegyzeteket készítsen a könyve számára; de, mint mondotta is neki, minél többet tétlenkedett, annál kevesebb volt az ideje. Ezenkívül azt is elpanaszolta neki, hogy itt már nagyon is sokat beszélt a könyvéről, s hogy összezavarodtak a gondolatai és meg is csappant iránttuk az érdeklődése.

Ennek a városi életnek egyetlen előnye az volt, hogy itt sohase voltak köztük surlódások. Attól-e, mert a városban mások voltak a körülmények, attól-e, mert ebben a tekintetben mind a ketten óvatosabbak lettek és megokosodtak, de Moszkvában még féltékenységből se koczczantak össze soha, a mitől pedig, mikor a városba költöztek, annyira tartottak.

Sőt ezen a téren még egy, mindkettőjükre nézve rendkívül fontos esemény is történt, és pedig Kitinek Vronszkijval való találkozása.

Boriszovna Marja, az öreg herczegné és Kiti keresztanyja, a ki őt mindig nagyon szerette, föltétlenül látni akarta őt; Kiti, a ki az állapotára való tekintettel sehova sem járt, az apjával elment a tisztes matrónához, s ott találkozott Vronszkijval.

Kiti ennek a találkozásnak a révén csak azért az egyért tehetett magának szemrehányást, hogy abban a pillanatban, a mikor polgári ruhában fölismerte azokat az egykor olyan jól ösmert vonásokat, elakadt a lélekzete, a szívébe szökött a vér, és, mint érezte, élénk pirosság futotta el az arczát. De ez alig tartott pár pillanatig. Az apja, a ki czélzatosan, jó hangosan szólította meg Vronszkijt, még be se fejezte a mondókáját, s Kiti máris teljesen kész volt ránézni Vronszkijra, sőt szükség esetén akár beszélni is vele, éppen úgy, a mint Boriszovna Marja herczegnővel beszélt, s a mi a fő, úgy, hogy az ura, a kinek a láthatatlan jelenlétét szinte érezte maga mellett ebben a pillanatban, az utolsó hangsúlyig és mosolyig minden szavát csak helyeselte volna.

Váltott is vele néhány szót, sőt nyugodtan el is mo-

solyodott a választásokról mondott tréfájára, a melyeket a „mi parlamentünk"-nek nevezett. (El kellett mosolyodnia, hogy kimutassa, hogy a tréfát megértette.) De legott odafordult Boriszovna Marja herczegnéhez, s többé még csak rá se pillantott egyetlen egyszer sem, a míg csak föl nem kelt és nem búcsúzott; ekkor megint egy pillantást vetett rá; de nyilván csak azért, mert illetlen nem nézni rá valakire, a ki az embernek köszön.

Kiti hálás volt az apja iránt azért, hogy semmit se szólt neki a Vronszkijval való találkozásról; de a látogatás után szokott sétájuk alkalmával tanusított feltűnő gyöngédségéből látta, hogy meg volt vele elégedve. Ő maga is meg volt elégedve magával. Semmiképpen sem számított rá, hogy ennyi ereje legyen, hogy a Vronszkij iránt azelőtt táplált érzelmek minden emlékét a lelke mélyére szorítva, nemcsak látszólag, de valójában is teljesen közönyös és nyugodt maradhasson vele szemben.

Levin sokkal jobban elpirult, mint ő, mikor Kiti elmondta neki, hogy Boriszovna Marja herczegnénél találkozott Vronszkijval. Nagyon nehezére esett ezt neki megmondani, de még inkább nehezére esett tovább beszélni a találkozás részleteiről, miután Levin nem kérdezett tőle semmit, csak összeránczolt homlokkal nézett rá.

— Nagyon sajnálom, hogy nem voltál ott, — mondotta Kiti. — Nem azt, hogy nem voltál a szobában... A jelenlétedben tán nem tudtam volna oly természetes lenni... Most sokkal inkább pirúlok, sokkal, sokkal inkább, — tette hozzá, szinte könnyekig elpirulva. — De legalább a kulcslyukon keresztül láttad volna.

Becsületes szemei elárulták Levinnek, hogy meg volt magával elégedve, s így Levin, bár Kiti elpirult, legott megnyugodott s elkezdett kérdezősködni. Kiti csak ezt várta. Mikor megtudott mindent, még olyan apró részleteket is, hogy Kiti csak az első pillanatban pirult el egy cseppet, s hogy azután olyan könnyed és egyszerű volt vele, mint bárki mással, Levin egészen fölvidult s azt mondta, hogy a dolognak nagyon örül, s hogy most már nem fog olyan ostobán viselkedni, mint a választások alkalmával, hanem a Vronszkijval való legelső találkozásnál azon lesz, hogy minél szeretetreméltóbb legyen iránta

— Olyan gyötrelmes az a gondolat, hogy van valaki, a ki szinte ellenségem, s a kivel nehezemre esik találkozni, — mondotta Levin. — Nagyon, de nagyon örülök.

II.

— Tehát menj el, kérlek, Boly-hoz, — mondotta Kiti az urának, mikor ez úgy tizenegy óra tájban, mielőtt hazulról elment volna, benézett hozzá. — Tudom, hogy a clubban fogsz ebédelni, papa már be is jelentette. De mit csinálsz délelőtt?

— Csak Katavaszovhoz megyek el, — felelt Levin.

— Hogy-hogy' ilyen korán?

— Megigérte, hogy megösmertet Metrovval. Ez egy ösmert pétervári tudós, és a könyvemről szeretnék vele beszélni, — szólott Levin.

— Igen, ez az, a kinek a czikkét annyira dicsérted? No, és aztán? — kérdezte Kiti.

— Lehet, hogy még a törvényszékre is elmegyek a növérem ügyében.

— És a hangversenyre?

— Mit keressek ott magam?

— Oh, csak menj el; azokat az új dolgokat adják elő... Ez téged annyira érdekel. Én bizony föltétlenül elmennék.

— No, de ebéd előtt még mindenesetre hazajövök, — mondotta, s az órájára nézett.

— Végy fekete kabátot, hogy egyenesen elmehess Boly grófnéhoz.

— De hát okvetetlenül meg kell ennek lenni?

— Jaj, föltétlenül! Ő is volt nálunk. Hát olyan nagy dolog az? Elmégy, leülsz, elbeszélgetsz vele vagy öt perczig az időjárásról, azután fölkelsz és eljösz.

— Nem is képzeled, mennyire elszoktam már az ilyesmitől, szinte restellem. De hát mi értelme is van ennek? Jön egy idegen ember, leül, ott marad, a nélkül, hogy valami dolga volna, megzavarja a háziakat, megkeseríti magát, és elmegy.

Kiti elmosolyodott.

— De hiszen legénykorodban is tettél látogatásokat? — jegyezte meg Kiti.

— Tettem, de mindig restelltem, most pedig annyira elszoktam tőle, hogy istenemre mondom, inkább két napig nem ebédelnék, semhogy ezt a látogatást megtegyem. Annyira terhemre van! Mindig azt gondolom, hogy megsértődnek, s azt mondják: minek is jöttél ide, mikor semmi keresnivalód itt?

— Dehogy' is sértődnek meg. Ezért már felelek, — mondotta Kiti és nevetve nézett az arczába. Megfogta a kezét. — No, Isten veled... Menj csak, menj.

Már éppen menni akart, miután megcsókolta a kezét, mikor Kiti megállította.

— Kosztya, tudod, hogy már csak ötven rúbl van nálam?

— Hát mit csináljak?. Majd elmegyek és veszek ki a bankból. Mennyi kell? — kérdezte az elégedetlenség jól ösmert kifejezésével.

— Nem, megállj. — Kiti kezénél fogva visszatartotta őt. — Beszéljük meg a dolgot, mert ez engem nyugtalanít. Én azt hiszem, semmi fölöslegesre se költök, s mégis, szinte röpül a pénz. Valami van, a mit mi nem jól csinálunk.

— Dehogy' is, — szólott Levin, a torkát köszörülve s lopva rápillantott.

Kiti már ösmerte ezt a torok-köszörülést. Ez nála a legnagyobb elégedetlenség jele volt. Nem ő vele, hanem saját magával. Csakugyan elégedetlen volt, de nem azzal, hogy sok pénz megy el, hanem azzal, hogy emlékeztették őt olyasvalamire, a miről, maga is jól tudván, hogy valami nincsen rendben, szeretett volna megfeledkezni.

— Meghagytam Szokolovnak, hogy adja el a búzát, s a malom bérét is vegye föl előre. Pénz lesz, minden körülmények közt.

— De én attól tartok, hogy egyáltalában sokat . . .

— Dehogy' is, dehogy' is, — ismételte. — No, szívecském, Isten veled.

— De nem, igazán mondom, olykor szinte bánom,

hogy hallgattunk a mamára. Milyen jó volna ott falun! Így pedig valamennyiteket csak gyötörlek, s e mellett költjük a drága pénzt.

— Éppenséggel nem. Azóta, hogy nős vagyok, egyetlen egy eset sem volt rá, hogy én azt mondtam volna: jobb volna másként, mint a hogy' van . . .

— Igazán? — mondotta Kiti, s a szemébe nézett.

Levin azt minden gondolkodás nélkül mondta, csak azért, hogy Kitit megnyugtassa. De mikor rápillantva, látta, hogy ezek a becsületes, kedves szemek kérdőleg merednek rá, még egyszer, és most már egész lelkéből ismételte ugyanazt. — „Határozottan megfeledkeztem róla", — gondolta magában. És eszébe jutott az, a mi a közel jövőben várt reájuk.

— Nos, meglesz-e nemsokára? Hogy' érzed? — suttogta s mindkét kezével megfogta Kitit.

— Már annyiszor gondoltam, hogy most már nem gondolok és nem tudok semmit.

— És nem félsz?

Kiti megvetően elmosolyodott.

— Egy csöppet sem, — mondotta.

— Ha valami előadná magát, Katavaszovnál vagyok.

— Dehogy, semmi se lesz, csak ne is gondolj rá. Elmegyek a papával sétálni a boulevard-ra. Benézünk Dollihoz is. Ebéd előtt várlak. Igaz ni! Tudod, hogy Dolli helyzete valósággal lehetetlenné kezd válni? Nyakig úszik az adósságban, s nincs egy garasa sem. Tegnap beszéltünk a mamával és Arszenij-vel (így hívta a nénjének, Lyvovának az urát), és elhatároztuk, hogy téged ráeresztünk vele Sztivára. Ez végre is lehetetlen. A papával meg nem lehet erről beszélni . . . De ha te és ő . . .

— Nos, és mi ugyan mit tehetünk? — kérdezte Levin.

— Mégis csak elmennél tán Arszenij-hez, beszélj vele; ő majd elmondja, miben állapodtunk meg.

— Arszenijvel én már előre is mindenben egyet értek. De majd elmegyek hozzá. Igaz, ha elmegyek a hangversenybe, hát Natáli-val megyek. No, Isten veled.

A pitvarban még legénykorából való inasa, az öreg Kuzjma állította meg, a ki városi háztartását vezette.

— Kraszavcsikát (ez volt az a lógós nyerges, melyet faluról hoztak magukkal) megpatkolták s azóta folyton sántít, — jelentette. — Mitévők legyünk?

Moszkvában eleinte a faluról behozott lovak foglalkoztatták Levint. Legalább ezen a téren szeretett volna lehetőleg jól és olcsón kijönni; de kisült, hogy a saját lovai többe kerültek, mint a bérkocsi, s azért mégis bérkocsin jártak mindig.

— Hívasd el az állatorvost, lehet, hogy valami zúzódás.

— Nos, és Alexandrovna Katerinának milyen kocsit adunk? — kérdezte Kuzjma.

Levint most már nem lepte meg, mint moszkvai tartózkodásuk első idejében, hogy a Vozdvizsenkától a Szivcsev-Vrazsek-ig egy nehéz kocsiba két erős lovat kellett befogni, a melyek a csatakos havon át elhúzták ezt a kocsit egy fertály versztnyire, azután állottak négy óra hosszat, a mi belekerült öt rubelba. Ezt most már természetesnek találta.

— Hozass egy bérkocsissal két lovat a mi kocsinkba, — mondotta.

— Igenis.

Miután a városi viszonyoknak megfelelően ilyen egyszerűen és könnyedén megoldott egy olyan nehézséget, mely falun annyi fölösleges fejtörésbe és fáradtságba került volna, Levin kilépett a kapun, odaszólított egy bérkocsit, beleült és elhajtatott a Nikitszkájára. Útközben már rá se gondolt a pénzre, hanem azon tünődött, hogy' fog megismerkedni a pétervári tudóssal, a ki a társadalmi tudományokkal foglalkozik, és hogy' fog vele a könyvéről beszélni.

Levint moszkvai tartózkodásának első idejében szinte megdöbbentették azok a falusi emberre nézve furcsa, meddő, de elkerülhetetlen kiadások, melyek minden oldalról felmerültek. De most már ezekhez is hozzászokott. Az történt vele ebben a tekintetben, a mi, mint mondják, a korhelyekkel szokott történni: az első poharat úgy kell beléjük diktálni, a második már sólyom-

szárnyakon iparkodik beléjük, a harmadik után következők pedig már mint az apró madarak röpdösnek le a torkukon. Mikor Levin az első százrubeles bankót fölváltotta, hogy a kocsisnak és a kapusnak libériát vegyen, önkéntelenül elgondolta, hogy ezek a voltaképpen teljesen fölösleges, és — abból a csodálkozásból ítélve, a melylyel a herczegné és Kiti arra az észrevételre feleltek, hogy tán libéria nélkül is meg lehetne lenni, — mégis elkerülhetetlenül szükséges libériák annyiba fognak kerülni, mint két munkás egész nyárra, vagyis, mint husvéttól húshagyó keddig vagy háromszáz munkanap, — minden napot kora reggeltől késő estig számítva, — és ettől a százrubeles bankótól még nagyon nehezen vált meg. De a következő, a melyet akkor váltott föl, mikor a rokonai számára ebédet adott, mely huszonnyolcz rubelba került, ugyan eszébe juttatta Levinnek, hogy huszonnyolcz rubel, — ez annyi, mint kilencz csetvert zab, a melyet nyögve és verejtékezve kaszáltak le, kötöttek kévébe, csépeltek ki, rostáltak meg, vetettek el és szórtak szét, — ez a következő mégis már sólyomszárnyakon ment el. A most fölváltott bankók pedig már régen semmiféle gondolatokat sem keltettek benne, és mint az apró madarak röppentek el a zsebéből. Arányban áll-e a pénz megkeresésére fordított munka azzal az élvezettel, melyet az, a mit rajta vásárolt, szerzett, erre vonatkozólag a mértéket már régen elvesztette. Azt a gazdasági számítást, a mely szerint vannak bizonyos árak, a melyeknél nem szabad olcsóbban eladni a gabona bizonyos mennyiségét, már szintén rég elfelejtette. A rozst, a melynek megszabott ára mellett olyan soká kitartott, csetvertenként ötven kopekkel olcsóbban adta el, mint a mennyit érte azelőtt egy hónappal ígértek. Annak a tiszta számításnak, hogy ilyen költekezés mellett lehetetlen lesz egy esztendőt adósság nélkül kihúzni, annak a számításnak se volt már előtte semmi jelentősége. Csak egyre volt szükség: hogy legyen pénz a bankban, hogy honnan, az tökéletesen mindegy, úgy, hogy mindenkor legyen miből húst vásárolni. És ez a számítása eddig mindig bevált, s mindig volt pénze a bankban. De most aztán a bankból is kifogyott, s nem igen tudta, honnan

kerítsen. S ezért jött zavarba egy pillanatra, mikor Kiti a pénzt említette; de most nem ért rá ezen tünődni. Katavaszovra s a Metrovval leendő ösmeretségre gondolva ült a kocsijában.

III

Moszkvába érkezése révén Levin megint közeli viszonyba jutott egykori egyetemi tanuló-társával, Katavaszov tanárral, a kit azóta, hogy megnősült, nem látott. Szerette Katavaszovot egyszerű és tiszta világnézlete miatt. Levin azt gondolta, hogy Katavaszov világnézletének a tisztasága természetének szerénységéből származott, Katavaszov viszont úgy gondolkozott, hogy Levin gondolkodásmódjának a következetlensége, elméje fegyelmezetlenségének volt a következése; de Katavaszov tiszta észjárása kellemes volt Levinnek, viszont Levinben a fegyelmezetlen gondolatok bősége kellemes volt Katavaszovnak, úgy, hogy kölcsönösen szerettek egymással találkozni és vitatkozni.

Levin készülő munkájából fölolvasott Katavaszovnak néhány részt, a melyek tetszettek is neki. Legutóbb egy fölolvasáson találkozván Levinnel, Katavaszov elmondta neki, hogy a hírneves Metrov, a kinek egy czikke annyira tetszett Levinnek, Moszkvában van, s nagy érdeklődést mutat az iránt, a mit Katavaszov neki Levin könyvéről mondott, s hogy Metrov holnap tizenegy órakor nála lesz, és nagyon fog örülni, ha vele megösmerkedhetik.

— Határozottan jobb színben van, batyuska, örömmel látom, — szólalt meg Katavaszov, mikor a kis fogadó-szobában Levint üdvözölte. — Hallom a csöngetést és gondolom magamban: lehetetlen, hogy pontos legyen . . . Nos hát, mit szól a herczegovinaiakhoz? Már a mi a háborút illeti.

— Miért? — kérdezte Levin.

Katavaszov rövid pár szóval elmondta neki a legújabb híreket, majd belépve dolgozószobájába, bemutatta Levint egy alacsony, zömök és nagyon kellemes külsejű úrnak. Ez volt Metrov. A társalgás egy kis ideig

a politikáról és arról folyt, hogy' gondolkoznak a magasabb pétervári körökben a legutóbbi eseményekről. Metrov teljesen hitelt érdemlő forrásból elmondta azokat a szavakat, melyeket ebből az alkalomból állítólag maga az uralkodó és egyik minisztere mondott. Katavaszov viszont, szintén hiteles forrásból, azt hallotta, hogy az uralkodó valami egészen mást mondott. Levin megpróbált elképzelni egy olyan helyzetet, a melyben az egyik nyilatkozat is, a másik is lehetséges volt, s ezzel erről a tárgyról véget ért a beszélgetés.

— Tehát ez az úr már csaknem befejezett egy könyvet, a mely a munkásnak a földhöz való természetes viszonyáról szól, — mondotta Katavaszov; — én nem vagyok specziálista, de nekem, mint természetbúvárnak, nagyon tetszett az, hogy nem úgy fogta föl az emberiséget, mint valami, a zoológikus törvényeken kívül állót, hanem ellenkezőleg azt állítja, hogy az emberiség szoros kapcsolatban van a környezetével, és éppen ebből a kapcsolatból vezeti le fejlődésének a törvényeit.

— Ez nagyon érdekes, — jegyezte meg Metrov.

— Én tulajdonképpen mezőgazdasági könyvet kezdtem írni, de a mezőgazdaság legfőbb tényezőjével, a munkással foglalkozván, — mondotta Levin pirulva, — önkénytelenül is egészen váratlan eredményekre jutottam.

És Levin elkezdte óvatosan, mintegy tapogatózva kifejteni a nézeteit. Azt tudta, hogy Metrov czikket írt az általánosan elfogadott gazdaság-politikai tanok ellen, de hogy mily mértékben számíthatott új eszméivel a helyeslésére, azt nem tudta, s a tudós okos és nyugodt arczáról még csak nem is gyaníthatta.

— De hát miben látja ön az orosz munkás különösen jellemző sajátosságát? — kérdezte Metrov, — hogy úgy mondjam, az ő zoológiai sajátságaiban, vagy pedig azokban a körülményekben, a melyek közt él?

Levin látta, hogy ebben a kérdésben már egy olyan gondolat jutott kifejezésre, a melylyel ő nem értett egyet; de azért folytatta fölfogásának a fejtegetését, mely abban csúcsosodott ki, hogy az orosz munkás valami egészen különös, és a többi nemzetek munkásaiétól eltérő fölfo-

gással van a földről. S hogy ezt az állítását igazolja, sietett hozzátenni, hogy nézete szerint az orosz népnek ez a fölfogása annak a hivatásának a tudatából származik, hogy keleten óriási parlagon heverő területeket kell benépesítenie.

— Könnyen tévedésbe esik ám az ember, ha a nép általános hivatásából következtet, — jegyezte meg Metrov, Levint félbeszakítván. — A munkás helyzete mindenkor a földhöz és a tőkéhez való viszonyától fog függni.

És most már nem engedvén, hogy Levin fölfogását igazolja, elkezdte kifejteni előtte az ő tanainak a főbb elveit.

Hogy mik voltak ezek a főbb elvek, azt Levin nem értette meg, mert nem is valami nagyon erőltette meg magát; annyit látott, hogy Metrov, mint a többiek, a czikke ellenére is, a melyben a nemzetgazdászok tanait megdöntötte, csak a tőke, a munkabér és a kamat szempontjából ítélte meg az orosz munkásnép helyzetét. Ámbár kénytelen volt beösmerni, hogy Oroszország keleti, tehát legnagyobb részében, a kamat még úgyszólván semmi, hogy a munkabér a nyolczvan milliónyi orosz nép kilencz tizedrészénél alig hogy az önfentartásra elegendő, s hogy tőke voltaképpen csak a legkezdetlegesebb gazdasági fölszerelések képében létezik, mégis csak ebből a szempontból ítélt meg minden egyes munkást, bárha sok tekintetben nem is értett egyet a közgazdászokkal s a munkabérről meg volt a maga új emélete, a melyet ki is fejtett Levin előtt.

Levin kelletlenül hallgatta s eleinte itt-ott válaszolgatott is neki. Szerette volna félbeszakítani Metrovot, hogy kifejtse előtte a nézetét, mely, szerinte, véget vetett volna minden további fejtegetésnek. De később, miután meggyőződött róla, hogy a nézeteik annyira eltérők, hogy soha sem fogják egymást megérthetni, már nem is mondott ellent, csak hallgatott. Mind a mellett, hogy most már egyáltalában nem érdekelte az, a mit Metrov mondott, mégis valamelyes élvezettel hallgatta őt. Hízelgett a hiúságának az, hogy egy ilyen tudós ember ilyen szívesen, ilyen figyelemmel és Levinnek tárgyis-

meretébe vetett ekkora bizalommal, olykor egy-egy megjegyzéssel a kérdésnek egy egész oldalát megvilágítva, fejtette ki előtte a nézeteit. Levin ezt a maga érdeméül rótta föl, nem tudván azt, hogy Metrov a hozzá közelebb állókkal való társalgás közben minden új emberrel különösen szívesen beszélt erről a tárgyról, és egyáltaljában bárkivel is szívesen folytatott eszmecserét az olyan tárgyakról, a melyek őt foglalkoztatták, s a melyekkel ő maga sem volt egészen tisztában.

— No, de el fogunk késni, — szólott Katavaszov az órájára pillantva, a mint Metrov a fejtegetését befejezte.

— Ma a tudományt kedvelők társaságában Szvintics ötvenéves jubileumának az emlékére gyűlés van, — mondotta Katavaszov, Levin kérdésére. — Oda készülünk Ivánovics Pjotrral. Megígértem, hogy fölolvasok valamit az ő zoológiai munkáiról. Jöjjön velünk, nagyon érdekes lesz.

— Csakugyan, ideje, hogy menjünk, — szólott Metrov. — Jöjjön velünk, s onnan, ha tetszik, elmehetünk énhozzám. Nagyon szeretném az ön művét ismerni.

— Nem, minek. Még nincs is befejezve. De az ülésre szívesen elmegyek.

— Nos, batyuska, hallotta? Külön véleményt adtam be, — mondotta Katavaszov a szomszéd szobában, miközben a frakkját húzta.

És elkezdtek beszélgetni az egyetemi kérdésről.

Az egyetemi kérdés ezen a télen rendkívül fontos esemény volt Moszkvában. Az egyetemi tanácsban három öreg tanár nem fogadta el a fiatalok véleményét; a fiatalok különvéleményt adtak be. Ez a vélemény némelyek szerint rettenetes, mások szerint a képzelhető legegyszerűbb és legigazságosabb volt, s a tanárok két részre oszlottak.

Egyesek, a kikhez Katavaszov is tartozott, aljas rágalmat és ámítást láttak az ellenpárt fölfogásában; mások pedig suhanczkodást és a tekintélyek iránt való tiszteletlenséget. Levin, a ki nem tartozott ugyan az egyetem kötelékébe, moszkvai tartózkodása alkalmával már ismételten hallott erről az ügyről, a melyre nézve meg

volt a maga külön határozott véleménye s így részt is vett a beszélgetésben, mely még az utczán is folyt, mialatt a régi egyetem épülete felé mentek.

Az ülés már megkezdődött volt. A posztóval leterített asztal körül, a melynél Katavaszov és Metrov helyet foglaltak, hat ember ült, s közülök az egyik egészen közel hajolva a kéziratához, fölolvasott valamit. Levin leült egy az asztal közelében álló üres székre és halkan megkérdezte egy diáktól, hogy mi az, a mit olvasnak. A diák bosszúsan nézett végig Levinen, és így szólt:

— Életrajz.

Ámbár Levin nem valami nagyon érdeklődött a tudós életrajza iránt, önkéntelenül is odafigyelt s megtudott egy és más érdekes és új dolgot a kiváló tudós életéről.

Mikor a felolvasó befejezte előadását, az elnök köszönetet mondott neki és felolvasta Ment költőnek a jubileumra írt és hozzá beküldött versét, s utána pár szóval a költőnek is köszönetet mondott. Azután Katavaszov az ő erőteljes és rikácsoló hangján fölolvasta a jubiláris tudós tudományos működéséről szóló értekezését.

Mikor Katavaszov befejezte, Levin az órájára nézett, látta, hogy már két óra, s úgy gondolta, hogy a hangverseny előtt már nem olvashatja föl Metrov előtt a munkáját, a mihez egyébiránt már nem is volt valami nagy kedve. A fölolvasások alatt is folyton a köztük lefolyt eszmecserén járt az esze. Most már egészen tisztán állott előtte, hogy — bár lehetséges, hogy Metrov eszméinek is megvan a maguk jelentősége, de az ő eszméinek szintén megvan a maguké, — ezek az eszmék csak akkor tisztázódhatnak, és csak akkor vezethetnek valamelyes eredményre, ha mind a ketten külön dolgoznak az általuk választott irányban, az eszmék összekeveredéséből azonban semmi okos sem sülhet ki. S eltökélvén, hogy Metrov meghívását nem fogadja el, az ülés végén odament hozzá. Metrov bemutatta őt az elnöknek, a kivel a politikai újdonságokról beszélgetett. Ekközben Metrov az elnöknek is elmondta ugyanazt, a mit Levinnek, Levin pedig előállt ugyanazokkal az észrevételekkel, a melyeket már délelőtt megkoczkáztatott, de változatosság kedvéért kifejtette az ő új nézetét is, mely akkor, ott hely-

ben fogamzott meg az agyában. Ez után megint az egyetemi kérdés került szőnyegre. Miután Levin ezt már mind hallotta, sietett Metrovnak tudomására hozni, hogy a meghívását legnagyobb sajnálatára sem fogadhatja el, meghajtotta magát és elment Lyvovhoz.

IV.

Lyvov, a kinek Kiti nénje, Natália volt a felesége, egész életét fővárosokban és külföldön töltötte. Ott is nevelkedett, s mint diplomata is ott szolgált.

A múlt esztendőben, a nélkül, hogy bármi tekintetben is kellemetlenségei lettek volna, elhagyta a diplomatiai pályát, (neki soha és senkivel se voltak kellemetlenségei) és átlépett Moszkvába, az udvar szolgálatába, azért, hogy két fiát a lehető legjobb nevelésben részesíthesse.

Mind a mellett, hogy nézeteikben és szokásaikban a legélesebb ellentét volt köztük, s mind a mellett, hogy Lyvov idősebb volt Levinnél, a télen nagyon összebarátkoztak és megszerették egymást.

Lyvov otthon volt és Levin bejelentés nélkül lépett be hozzá.

Övvel átkötött házikabátban és mosható bőrből készült czipőkben ült egy karosszékben s kétüveges pincenez-zel a szemén, olvasott egy állványon előtte lévő könyvet, miközben óvatosan tartott szép kezében egy immár félig elhamvadt szivart.

Szép, finom és még mindig fiatalos arczán, a melynek ezüstös fényben csillogó, göndör haja még előkelőbb kifejezést kölcsönzött, sugárzó mosoly jelent meg, mikor Levint megpillantotta.

— No, ez derék! Éppen oda akartam küldeni. Nos, hogy' van Kiti? Foglaljon helyet, ide, itt kényelmesebb... — Fölkelt és odatolt egy hintaszéket. — Olvasta a Journal de St. Pétersbourg-ban az utolsó körlevelet? Én pompásnak találom, — mondotta kissé francziás kiejtéssel.

Levin elmondta, a mit Katavaszovtól hallott arról, hogy mit mondanak Péterváron, s miután a politikával végeztek, elmondta azt is, hogy' ismerkedett meg Metrovval s hogy' került arra a jubiláris ülésre, a mi Lyvovot nagyon érdekelte.

— Lássa, én irígylem önt azért, hogy ebbe az érdekes, tudományos világba járatos, — mondotta. S beszéd közben, mint rendesen, legott áttért a franczia nyelvre, mely könnyebben esett neki. — Az igaz, hogy én nem is igen érnék rá. A hivatalom és a gyermekeimmel való elfoglaltságom minden időmet lefoglalják; azután meg nem szégyenlem bevallani, hogy a műveltségem is fölötte hiányos.

— Azt nem gondolnám, — szólott Levin mosolyogva, s mint mindig, szánakozva ezen a maga magáról táplált alacsony véleményen, mely semmiképpen sem származott abból a vágyból, hogy szerénynek látszassék, vagy az is legyen, de teljesen őszinte volt.

— Óh, dehogy is nem! Most érzem csak, hogy mennyire fogyatékos a műveltségem. Még ahhoz is, hogy a gyermekeimet neveljem, nagyon sokat föl kell frissítenem az emlékezetemben, sőt egyenesen tanúlnom is kell. Mert nem elég az, hogy tanárok legyünk, fölügyelőnek is kell lenni, éppen úgy, mint az ön gazdaságában a munkásokon kívül fölügyelőre is van szükség. Lám, most is mit olvasok, — rámutatott Buszlaev nyelvtanára, mely ott feküdt az állványon, — ezt követelik Misától, pedig olyan nehéz . . . Magyarázza meg kérem. Itt azt mondja, hogy . . .

Levin meg akarta őt győzni arról, hogy ezt csak megtanúlni lehet, de megérteni nem; Lyvov azonban nem értett vele egyet.

— Lássa, ön ezen nevet!

— Ellenkezőleg, nem is képzeli, hogy mikor önt nézem, mennyire tanulmányozom azt, a mi én reám is vár: a gyermekek nevelését.

— Azért a tanúlás még sem ér ám semmit.

— Én csak azt tudom, — mondotta Levin, — hogy soha se láttam jobban nevelt gyermekeket, mint az önéi, és soha sem is kívánnék jobb gyerekeket, mint az önéi.

Lyovnak szemlátomást megerőltetésébe került, hogy kifejezést ne adjon az örömének, de azért így is boldogan elmosolyodott.

— Csak jobbak legyenek, mint én. Ez minden, a mit kívánok. Ön még nem ösmeri mind azt a fáradságot, — szólott, — a mivel az olyan gyermekek nevelése jár, mint az enyéim, a kik ott külföldön teljesen el voltak hanyagolva.

— Majd helyrepótolja ezt mind. Hiszen olyan tisztességes fiúk. A fő — az erkölcsi nevelés. Lám, ez az a tér, a melyen én tanulok, mikor az ön gyermekeit látom.

— Ön azt mondja, — erkölcsi nevelés. Nem is képzeli az ember, hogy ez milyen nehéz! Alig hogy az ember leküzdötte az akadályokat az egyik oldalon, máris ujabb küzdelem vár rá a másikon. Ha nem volna támaszunk a vallásban, — emlékszik rá, erről már beszéltünk, — nincs ezen a világon apa, a ki e nélkül a támasz nélkül, pusztán a maga erejéből képes volna nevelni.

Ezt a beszélgetést, mely Levint mindenkor érdekelte, a szép Alexandrovna Natália szakította félbe, a ki teljes utczai díszben lépett be.

— Én meg nem is tudtam, hogy maga itt van, — mondotta, és nyilván nemcsak sajnálta, de sőt örült, hogy ezt az ezerszer hallott és unalmas beszélgetést megszakította. — Nos, hogy' van Kiti? Ma ott ebédelek maguknál. Tudod mit, Arszenij, — forult oda az urához, — te majd kocsin mehetsz . . .

S a férj és feleség közt elkezdődött a tárgyalás az iránt, hogy' töltsék el a napot. Miután az urának hivatalos találkozója volt valakivel, neki pedig hangversenyre, onnan pedig a délkeleti bizottság ülésére kellett mennie, még sok mindent kellett megbeszélni és eligazítani. Levinnek, mint a családhoz tartozónak, szintén részt kellett vennie ezekben a tervezgetésekben. Végre abban állapodtak meg, hogy Levin elmegy Natáliával a hangversenyre és az ülésre, onnan elküldik a kocsit a hivatalba Arszenijért, a ki majd eljön a feleségeért s elviszi Kitihez; ha pedig addigra nem végzi el a dolgát, úgy visszaküldi a kocsit, s Levin megy el vele.

— Lám, Kosztya egészen elront engem, — szólott Lyvov a feleségéhez, — azt állítja, hogy a gyermekeink kitünőek, mikor én meg tudom, hogy mennyi rossz van bennük.

— Arszenij a végletekig megy, én mindig mondom, — szólott a felesége. — Ha az ember a tökéletességet keresi, akkor soha se lesz megelégedve. És helyesen mondja a papa, hogy a mint bennünket neveltek, ez volt az egyik túlzás, — bennünket a félemeleten tartottak, a szülők meg az emeleten laktak; most meg ellenkezőleg, a szülők kerültek a lomtárba, a gyerekek meg az emeletre. A szülők ma már akár ne is éljenek, mindent csak a gyermekekért tesznek.

— Miért ne, ha ez kellemesebb? — mondotta Lyvov az ő szokott, kellemes mosolyával s megfogta a felesége kezét. — A ki téged nem ösmer, még azt hiheti, hogy nem is vagy anya, csak mostoha.

— Nem, a túlzás semmiben se jó, — mondotta Natália nyugodtan, s az ura papírvágó kését odatette a helyére.

— Nos hát, jertek ide, ti tökéletes gyermekek, — szólt oda Lyvov két csinos fiúcskának, a kik, miután beléptek és Levin előtt meghajtották magukat, odamentek az apjukhoz, nyilván kérni akarván tőle valamit.

Levin szeretett volna beszélni velük és szerette volna hallani, mit mondanak az apjuknak, de Natália beszédbe elegyedett vele, s csakhamar udvari egyenruhában belépett a szobába Lyvov egy hivatalnoktársa, Machotin is, hogy vele együtt elmenjen valakihez, s legott élénk eszmecsere fejlődött ki köztük Herczegovináról, Korzinszkája herczegnőről, a dumáról és Aprakszina hirtelen haláláról.

Levin meg is feledkezett a megbízatásáról. Csak akkor jutott eszébe, mikor már az előszobában volt.

— Igaz ni, Kiti megbízott, hogy beszéljek meg önnel valamit Oblonszkijról, — mondotta, mikor Lyvov őt és a feleségét kikísérvén, a lépcsőházban megállt.

— Igen, igen, maman azt akarja hogy mi, beaux frères-ek, recsesentsünk rá egy cseppet. — szólott elpirulva. — De mi szükség van itt én reám?

— Akkor majd én veszem elő, — mondotta Lyvov mosolyogva, fehér kutyaprémes köpenyében, miután a beszélgetés végét bevárta. — Nos hát, gyerünk.

V.

A matinéén két nagyon érdekes darabot adtak elő. Az egyik egy *A puszták Lear királya* című ábránd a másik pedig egy Bach emlékének ajánlott vonós négyes volt. Mind a kettő új és modern szellemű szerzemény volt és Levin teljesen önálló véleményt akart formálni róluk. Miután a sógornőjét a helyére vezette, odaállott egy oszlop mellé, s elhatározta, hogy a lehető legnagyobb figyelemmel és lelkiismeretességgel fog hallgatni. Mindent elkövetett, hogy szerte ne kalandozzanak a gondolatai, s hogy ne rontsák meg a benyomásait a fehérnyakkendős karmester handabandázásai, a melyek mindig oly kellemetlenül elterelik a zenei figyelmet, a kalapos asszonyok, a kik különös tekintettel a hangversenyre, jól bekötözték a füleiket szalagokkal, s mindazok a vagy semmi iránt, vagy a zenét kivéve, minden egyéb iránt érdeklődő emberek. Iparkodott elkerülni a zeneértőkkel vagy a fecsegőkkel való találkozást, és a szemeit maga elé meresztve állt ott és figyelt.

De minél jobban figyelt a Lear király-ábrándra, annál távolabb érezte magát attól, hogy bármi néven nevezendő határozott véleményt alkosson magának róla. Minduntalan úgy tetszett, mintha valami érzelem zenei kifejezése venné kezdetét, mely azonban a zenei kifejezés modern eszközeinek a révén legott darabokra, sőt olykor a zeneszerző személyén kívül semmi által össze nem kapcsolt, rendkívül szövevényes hangzavarrá foszlott széjjel. De ezeknek az olykor egészen szép zenei kifejezéseknek még a töredékei is kellemetlenül hatottak, mert semmivel se lévén előkészítve, teljesen váratlanok voltak. Vidámság és szomorúság, kétségbeesés, gyöngédség és diadal, mint egy őrült érzelmei, minden jogosúltság nélkül váltakoztak. De éppen mint az őrültnél, teljesen váratlanúl el is múltak.

Levin az előadás egész ideje alatt úgy érezte magát, mint a süket ember, a ki táncolókat néz. Egészen meg volt lepetve, mikor a darab véget ért s a megfeszített és semmi által meg nem jutalmazott figyelemtől teljesen kimerültnek érezte magát. Minden oldalról zajos taps hallatszott. Valamennyien fölkeltek, ide s tova jártak és beszélgettek. Levin mások benyomásaiból akarván magának megmagyarázni a meglepetését, szintén elindult, hogy fölkeressen néhány szakembert s nagyon megörült, mikor megpillantott egy ösmert zeneértőt, a ki Peszczovval beszélgetett.

— Csoda szép! — szólalt meg Peszczov, mély, basszus hangon. — Isten hozta Dmitrics Konsztantin. Különösen formás és úgyszólván plasztikus és színekben gazdag az a rész, a hol az ember Kordélia közeledtét érzi, s a hol a nő „das ewig Weibliche", harczba száll a végzettel. Nemde?

— De hát mi köze a dologhoz Kordéliának? — kérdezte Levin bátortalanúl, teljesen megfeledkezvén róla, hogy az ábrándnak *A puszták Lear királyá*-t kellett tolmácsolnia.

— Megjelenik Kordélia . . . ime! — mondotta Peszczov és rábökött az ujjával az atlaszfényű programmra, a melyet a kezében tartott s odanyujtotta Levinnek.

Levinnek csak ekkor jutott eszébe az ábránd czíme és sietett elolvasni orosz fordításban Shakespeare sorait, melyek a programm hátulsó lapján voltak lenyomtatva.

— E nélkül persze, bajos megérteni, — mondotta Peszczov Levinhez fordulva, miután az, a kivel társalgott, elment s így nem volt kivel beszélnie.

A szünet alatt Levin és Peszczov közt élénk vita fejlődött ki a Wagner-féle irány előnyeiről és fogyatkozásairól a zenében. Levin azt vitatta, hogy Wagnernek és összes követőinek az a legfőbb hibája, hogy náluk a zene egy idegen művészet területére kalandozik át, hogy ugyanebbe a hibába esik a költészet is, mikor egy arczuak a vonásait leírja, a mi a festészetnek volna a hivatása és az ilyen tévedés példájául fölhozott egy szobrászt, a ki egy emelvényen álló költő köré márványból faragta

ki poetikus alakoknak az árnyait. — A szobrásznál ezek az árnyak oly kevéssé árnyak, hogy még meg is kapaszkodnak a lépcső karfájában, — mondotta Levin. Ez a mondat nagyon tetszett neki, csak arra nem emlékezett, vajon nem mondta-e már el, és éppen Peszczovnak, s így miután a végére ért, valamelyest zavarba jött.

Peszczov pedig azt bizonyítgatta, hogy a művészet egy, s hogy magasabb rendü megnyilatkozásokra csakis különböző ágainak az egyesítése által képes.

A műsor második számát Levin már nem hallotta. Peszczov, a ki odaállt mellé, csaknem egész idő alatt beszélt, lerántván ezt a darabot túlzott, ízléstelen és szinte féktelen egyszerűsége miatt, s összehasonlítván azt a festészetben a prerafaeliták egyszerűségével. Távozásakor Levin még sok ösmerőssel összeakadt, a kikkel a politikáról, zenéről és közös ösmerőseikről beszélt; egyebek közt Boly gróffal is találkozott, a kinél teendő látogatásáról teljesen megfeledkezett volt.

— Akkor csak menjen oda tüstént, — mondotta neki Lyvova, a kivel közölte volt a dolgot, — lehet, hogy nem is fogadnak s akkor eljöhet értem az ülésre. Még ott fog találni.

VI.

— Talán nem is fogadnak? — kérdezte Levin, mikor Boly grófné házának az előcsarnokába belépett.

— De igen, fogadnak, csak méltóztassék, — szólott a kapus, elszántan lesegítvén róla a bundát.

„Micsoda bosszúság" — gondolta magában Levin, s mély sóhajtással húzta le az egyik keztyüjét és simította le a kalapját. — „De minek is jöttem el? Hiszen semmi dolgom ezekkel az emberekkel.

Az első fogadószobán áthaladva, találkozott Boly grófnéval, a ki szigorú és aggodalmas arczczal parancsolt valamit az inasának. Mikor Levint megpillantotta, elmosolyodott s bevezette őt a szomszédos kis fogadószobába, a honnan hangok hallatszottak. Ebben a szobá-

ban ott ült a grófné két leánya és egy monoklis ezredes, a kit Levin már ismert. Odalépett hozzájuk, üdvözölte őket s kalapját a térdén tartva, odaült a pamlag mellé.

— Hogy' van a felesége? Ott volt a hangversenyen? Mi nem mehettünk el. A mamának valami requiemre kellett mennie.

— Igen, hallottam . . . Milyen hirtelen haláleset, — szólott Levin.

Jött a grófné, leült a pamlagra és szintén a felesége és a hangverseny felől tudakozódott.

Levin felelt és ismételte az Apraxina hirtelen halálára tett megjegyzését.

— Egyébiránt mindig nagyon gyönge lábon állott az egészsége.

— Volt tegnap az operában?

— Igen, voltam.

— Pompás volt a Lucca.

— Igen, nagyon jó, — mondotta, és miután tökéletesen mindegy volt neki, hogy mit gondolnak felőle, elmondta azt, a mit már számtalanszor hallhattak a művésznő sajátos tehetségéről. Boly grófné úgy tett, mintha odafigyelt volna. Mikor aztán eleget beszélt és elhallgatott, az ezredes kezdett el beszélni, a ki eddig hallgatott. Ő is az operáról és a világításról szólott. Majd pár szót ejtve a Tyurinnál tervezett folle journéeről, elnevette magát, nagy zajt csapott, fölkelt és elment. Levin is fölkelt, de a grófné arczán úgy látta, hogy rá nézve még nem jött el a távozás ideje. Még vagy két perczig maradnia kell. Leült.

De miután folyton arra gondolt, milyen ostoba ez a helyzet, nem is igen talált tárgyat a beszélgetésre és hallgatott.

— Nem megy el a nyilvános ülésre? Mondják, hogy nagyon érdekes lesz, — szólalt meg a grófné.

— Nem, de megígértem a belle-soeur-ömnek, hogy elmegyek érte, — mondotta Levin.

Csönd lett. Az anya és a leánya még egyszer összenéztek.

„No, azt hiszem, ideje lesz menni", — gondolta Le-

vin és fölkelt. A hölgyek kezet szorítottak vele s kérték, hogy mille chose-t adjon át a feleségének.

A kapus, mikor a bundáját fölsegítette, megkérdezte tőle: — Hol méltóztatik lakni? — s legott följegyezte egy szépen bekötött nagy könyvbe.

„Nekem persze mindegy, de azért mégis restellős és borzasztóan ostoba ez a dolog", — gondolta Levin, avval vigasztalván magát, hogy hiszen mindenki így tesz, és elment a bizottság nyilvános ülésére, a hol találkoznia kellett a sógornőjével, hogy vele együtt menjen haza.

A bizottság nyilvános ülésén csaknem az egész társaság ott volt, s ezen kívül is még nagyon sokan. Levin még a jegyzőkönyv fölolvasásakor lépett be, mely, mint mindenki mondta, nagyon érdekes volt. Mikor ez véget ért, a társaság összekeveredett s Levin találkozott Szvijazsszkijval, a ki meghívta őt ma estére a mezőgazdasági társaságba, a hol valami nagyérdekű fölolvasás lesz, Arkágyevics Sztepánnal, a ki most jött a versenyekről s még sok más ösmerősével, és itt Levin még jócskán elbeszélgetett, miközben különféle véleményeket hallott az ülésről, az új darabról és valami perről. De alkalmasint figyelmének a kimerültsége következtében, a melyet mind jobban kezdett érezni, mikor a perről beszélt, tévedt, s ez a tévedése később néhányszor bosszúsan eszébe jutott. Mikor egy külföldinek, a kit Oroszországban elítéltek, küszöbönálló megbüntetéséről és arról beszélt, hogy milyen igazságtalanság volna őt kiutasítással büntetni, Levin ismételte azt, a mit tegnap beszélgetés közben egy ösmerősétől hallott.

— Én azt tartom, hogy őt kiutasítással büntetni annyi volna, mint a csukát büntetésből vízbe ereszteni, — jegyezte meg Levin. Csak később jutott eszébe, hogy ez az egyik ösmerősétől hallott és a magáé gyanánt előadott gondolat tulajdonképpen Krylov meséiből való, s hogy az az ösmerőse valami tárczaczikkből puskázta ki ezt a gondolatot.

Miután a sógornőjét hazakísérte, és Kitit jókedvben és jó egészségben találta, elment a clubba.

VII

Levin éppen legjobbkor érkezett a clubba. A vendégek és a tagok közül is sokan vele együtt érkeztek oda. Levin már nagyon régóta nem volt a clubban, attól az időtől fogva, mikor az egyetemről kikerülvén, Moszkvában lakott és elkezdett a világba járni. Emlékezett még a clubra, berendezésének külső részleteire, de teljesen elfelejtette volt azt a hangulatot, melyet ott annakelőtte tapasztalt. De alig, hogy a tágas, félköralakú udvaron a kocsiból kiszállva az előcsarnokba lépett s a vállszalagos kapus némán ajtót nyitván előtte, őt üdvözölte; alig, hogy a kapus szobájában megpillantotta a tagok bundáit és sárczipőit, a kik úgy okoskodtak, hogy könnyebb a sárczipőket odalenn levetni, mint az emeletre fölczipelni; alig, hogy a belépését megelőző, titokzatos csengetyűszót meghallotta s a szőnyeggel letakart, meredek lépcsőn fölszaladva a lépcsőház ismert szobrát, s az ajtóban a harmadik kapus egyenruhába öltözött és kissé megvénült alakját megpillantotta, a ki a legnagyobb nyugalommal nyitott előtte ajtót és kimérten végignézett rajta, megint elfogta Levint a régi club-hangulat, a pihenés, a megelégedettség és az előkelőség hangulata.

— Szabad kérnem a kalapot, — szólott a kapus Levinnek, a ki megfeledkezett arról a club-szabályról, hogy a kalapok a kapusnál hagyandók. — Rég nem volt szerencsénk. A herczeg még tegnap bejegyezte. Arkágyevics Sztepán herczeg még nincs itt.

A kapus nemcsak Levint, hanem minden összeköttetését és egész rokonságát is ismerte és azért legott a hozzá legközelebb állókat említette előtte.

A kályhaellenzőkkel ellátott első előtermen s egy jobbfelől elrekesztett szobán áthaladva, a melyben a gyümölcsárús ült, Levin utólért egy lassan ballagó öreg urat és belépett az emberektől zsibongó étkezőbe.

Végigment a csaknem teljesen ellepett asztalok mellett s mustrálgatta a vendégeket. Hol itt, hol ott akadt a legkülönbözőbb öreg és fiatal, alig, vagy bizalmasan ismert emberekre. Nem volt ott egyetlen boszús vagy

gondterhelt ábrázat sem. Úgy látszott, hogy a kalapjaikkal együtt valamennyien a gondjaikat és bajaikat is a kapus fülkéjében hagyták, s összejöttek, hogy az élet anyagi javait a kellő kényelemmel élvezzék. Szvijazsszkij, Scserbaczkij, Nevjedovszkij, az öreg herczeg, Vronszkij és Ivánovics Szergej, valamennyien ott voltak.

— Nos, hol késtél? — kérdezte a herczeg mosolyogva s a vállán keresztül kezet nyújtott neki. — Hogy' van Kiti? — tette hozzá, megigazítván a szalvétáját, melyet a mellénye gomblyukába gyűrt volt bele.

— Semmi baja, egészséges; otthon ebédelnek hármacskán.

— Áá, tehát megint Alina-Nadinák. No, de itt mifelénk már nincs hely. De menj oda a másik asztalhoz és foglalj helyet szaporán, — mondotta a herczeg és elfordúlván, egy tányér ángolnából készült hallevest vett maga elé.

— Levin, ide! — kiáltott rá valamivel odább egy kedélyes hang. Turovczyn volt. Egy fiatal katonatiszttel ült együtt, s mellettük még volt két föltámasztott szék. Levin örömmel ment oda hozzájuk. Mindig szerette Turovczynt, a ki víg czimbora volt, s a kivel össze volt kötve Kiti előtt tett szerelmi vallomásának az emléke, — de ma, a sok fárasztó, tudományos eszmecsere után különösen jól esett neki Turovczyn kedélyes ábrázata.

— Ez a maga helye és Oblonszkijé. Ő is tüstént itt lesz.

A mindig mosolygószemű katonatiszt, a ki föltünően egyenesen tartotta magát, pétervári fiú volt. Gagin nevű. Turovczyn megismertette őket egymással.

— Oblonszkij örökké késik.

— De itt van ni, ő is.

— Csak most jöttél? — kérdezte Oblonszkij szaporán elébe menve. — Jól vagy? Szeszeltél már? No, gyerünk.

Levin fölkelt és odament velük egy nagy asztalhoz, mely mindenféle pálinkával s a legkülönfélébb izelitőkkel volt ellátva. Az ember azt hihetné, hogy vagy két tuczat féle izelitőből könnyű kiválasztani azt, a mi az embernek izlik, de Arkágyevics Sztepán valami mást kivánt, a mit

az ott ácsorgó libériás inasok egyike legott el is hozott neki. Mind a ketten megittak egy-egy pohárral s visszamentek az asztalukhoz.

Azonnal, még a leves előtt, pezsgőt hoztak Gaginnak, a ki négy pohárba töltetett. Levin nem utasította vissza és tüstént egy másik palaczkkal is hozatott. Nagyon megéhezett s nagy gyönyörűséggel evett és ivott és még nagyobb gyönyörűséggel vett részt asztaltársainak vidám és egyszerű társalgásában. Gagin valamivel halkabb hangon elmondta a legfrissebb pétervári adomát, mely minden hülyesége és illetlensége mellett is annyira nevetséges volt, hogy Levin oly hangosan fölkaczagott, hogy a szomszédai szinte végignéztek rajta.

— Ez olyasféle, mint az „éppen ez az, a mit nem szenvedhetek!" Ösmered? — kérdezte Arkágyevics Sztepán. — No, hát ez pompás! Hozz ide még egy palaczkot, — szólt oda az inasnak és elkezdte mesélni.

— Vronszkij Ilyics Pjotr kéreti, — szakította félbe Arkágyevics Sztepánt egy öreg inas, két finom pohár gyöngyöző pezsgőt hozván oda az asztalhoz s Arkágyevics Sztepánhoz és Levinhez fordúlt. Arkágyevics Sztepán fogta az egyik poharat és egy pillantást váltva egy az asztal másik végén ülő, kopaszodó, szőke és bajúszos férfivel, mosolyogva intett neki a fejével.

— Ki az? — kérdezte Levin.

— Nálam találkoztál egyszer vele, emlékszel? Jó fiú.

Levin ugyanazt cselekedte, a mit Arkágyevics Sztepán és fogta a poharát.

Arkágyevics Sztepán adomája is nagyon mulatságos volt. Levin is elmondta a maga adomáját, mely szintén nagyon tetszett. Azután a lovakra, a mai versenyekre és arra fordúlt a szó, hogy Vronszkij Atlasznij-a milyen ügyesen nyerte meg az első díjat. Levin észre se vette, hogy' múlt el az ebéd.

— Áá, ők is itt vannak! — mondotta Arkágyevics Sztepán már az ebéd végén s a széke támláján keresztül hajolva, kezet nyújtott Vronszkijnak, a ki egy hórihorgas testőrezredessel lépett oda hozzá. Vronszkij arczán is ott csillogott az az általános club-kedélyesség. Vidáman

rákönyökölt Arkágyevics Sztepán vállára, valamit súgván neki, s ugyanazzal a derült mosolylyal nyújtott kezet Levinnek is.

— Nagyon örvendek, — szólott. Akkor a választások után kerestem, de azt mondták, hogy már elutazott, — mondotta neki.

— Igen. Még aznap elutaztam. Éppen most beszéltünk az ön lováról. Gratulálok, — szólott Levin. — Ez igazán gyors futam volt.

— Igaz, hiszen önnek is vannak lovai.

— Nem, az apámnak voltak; de emlékszem rájuk s valamelyest értek is hozzá.

— Te hol ebédeltél? — kérdezte Arkágyevics Sztepán.

— Ott a második asztalnál, az oszlopok mögött.

— Ünnepelték őt, — szólott a hórihorgas ezredes. — Ez volt a második czár-díj; ha nekem olyan szerencsém volna a kártyában, mint neki van a lovakkal!

— No, de mit vesztegetjük a drága időt. Megyek a „Gyehenná"-ba, — szólott ezredes és eltávozott az asztaltól.

— Ez Jasvin, — felelt Vronszkij Turovczyn-nak és leült a mellette szabaddá lett helyre. Miután kiitta a neki fölajánlott poharat, ő is hozatott egy palaczkot. A culbbeli benyomások, vagy a megivott bor hatása alatt-e, de Levin nagy beszélgetésbe merült Vronszkij-val a marha legjobb fajáról és nagyon örült, hogy most már semmi ellenséges indulatot sem érzett iránta. Sőt közbevetőleg még azt is elmondta neki, hogy a feleségétől hallotta, hogy Boriszovna Marja herczegnénél találkozott vele.

— Óh, ez a Boriszovna Marja herczegné igazán elragadó! — lelkesedett Arkágyevics Sztepán és elmondott róla egy adomát, mely valamennyiüket megkaczagtatta. Különösen Vronszkij olyan jólzűen kaczagott, hogy Levin egészen kibékült vele.

— Nos, készen vagyunk? — kérdezte Arkágyevics Sztepán és mosolyogva fölkelt. — Gyerünk!

VIII.

Levin, miután fölkelt az asztaltól, úgy érezvén, hogy menés közben nagyon könnyedén és szabályosan lógázódnak a karjai, a magas szobákon keresztül bement Gaginnal a billiárd-terembe. A nagytermen keresztülmenve összeakadt az apósával.

— Nos hát, hogy tetszik ez a léhaságok temploma! — szólott a herczeg s karonfogta öt. — Gyerünk egy cseppet tovább.

— Én is azt akartam éppen, egy kissé körülnézni. Nagyon érdekes.

— Igen, neked érdekes. De engem már egészen más érdekel, mint téged. Te persze, csak elnézed ezeket az öregeket, — mondotta egy lecsüggő ajkú, görnyedt aggra mutatva, a ki puha czipőben is alig, hogy mozgatni tudta a lábait és szembe jött velük, — s gondolod magadban, hogy ezek már mint ilyen rántották jöttek a világra.

— Hogy-hogy' rántották?

— Te tán nem is ismered ezt az elnevezést. Ez olyan club-kifejezés. Tudod, a mint a tojással gurigáznak, ha sokat gurigáznak vele, rántotta lesz belőle. Mivelünk is így van, járunk-kelünk a clubba, míg rántotta lesz belőlünk. Persze, te csak mosolyogsz, de a magunkfajta ember csak akkor veszi magát észre, mikor már rántottává lett. Ösmered Csecsenszkij herczeget? — kérdezte a herczeg és Levin látta az arczán, hogy valami furcsaságot készül elbeszélni.

— Nem, nem ösmerem.

— Dehogy is nem! Csecsenszkij herczeg... ismeri mindenki. No, de mindegy. A herczeg mindig billiárdozik. Ezelőtt három esztendővel még nem volt rántotta és nagyban legénykedett. Ö csúfolt másokat rántottának. De egyszer aztán jön, és a mi kapusunk . . . tudod, Vaszilij? Az a kövér. Nagy kópé az öreg. Tehát azt kérdi tőle Csecsenszkij herczeg: „Nos, Vaszilij, kik vannak itt? Vannak köztük rántották is?" Ö meg azt feleli rá: „Ön éppen a harmadik." Úgy bizony, barátocskám, úgy van ez!

Köszöntvén az ismerősöket és elbeszélgetvén velük, Levin bejárta a herczeggel az összes szobákat: a nagyot, a hol már föl voltak terítve az asztalok, a melyek körül valami kisebb játékot játszottak a szokott partnerek; a pamlagos szobát, a hol sakkoztak s a hol ott ült Ivánovics Szergej és beszélgetett valakivel; a billiárdszobát, a hol egy szögletben a pamlag körül víg pezsgőző társaság verődött össze, köztük Gagin is; benéztek a „Gyehenná"-ba is, a hol egy asztal körül, a melynél már ott ült Jasvin, tömérdek kibicz tolongott. Iparkodván minél kevesebb zajt csapni, a sötét olvasó-szobába is bepillantottak, a hol az ernyős lámpák alatt egy álmosarczú fiatalember ült, a ki sorba forgatta a lapokat egymás után, meg egy kopasz tábornok, a ki el volt merülve az olvasásba. Bementek abba a szobába is, a melyet a herczeg az „okosak" szobájának keresztelt el. Ebben a szobában három úr hevesen vitatkozott a legfrissebb politikai híreken.

— Parancsoljon herczeg, minden készen van, — jelentette az egyik partnere, a ki itt akadt rá, s a herczeg követte. Levin egy darabig csak ült és hallgatott, de eszébe jutván a mai délelőtt eszmecseréi, egyszerre rettenetesen elkezdett unatkozni. Szaporán fölkelt s elment, hogy fölkeresse Oblonszkijt és Turovczynt, a kikkel még lehetett mulatni.

Turovczyn egy korsó itallal a kezében ott ült a magas pamlagon a billiárd-szobában, Arkágyevics Sztepán és Vronszkij pedig a szoba legmesszebb szögletében beszélgettek valamiről az ajtóban.

— Nem éppen unatkozik, de helyzetének ez a határozatlansága . . . — hallotta Levin és gyorsan odébb akart állani, de Arkágyevics Sztepán odahívta őt.

— Levin! — szólott Arkágyevics Sztepán és Levin észrevette, hogy nem ugyan könny, de valami nedvesség csillog a szemében, a mi olyankor volt nála tapasztalható, a mikor vagy ivott, vagy pedig meg volt illetődve. Most mind a két eset fönnforgott. — Levin, ne menj el, — mondotta s könyöknél erősen megszorította karját, nyilván semmiképpen sem akarván őt elbocsátani.

— Ez az én őszinte, és csaknem legjobb barátom, — mondotta Vronszkijnak. — Te pedig még közelebb állasz a szívemhez és még kedvesebb vagy nekem. S én akarom és tudom, hogy ti bizalmas és jó barátok lesztek, mert mind a ketten derék emberek vagytok.

— Ezek után nem marad egyéb hátra, mint hogy összecsókolkozzunk, — mondotta Vronszkij kedélyesen tréfálkozva s kezet nyujtott neki.

Levin gyorsan megfogta a felé nyújtott kezet és erősen megszorította.

— Nagyon, de nagyon örülök, — szólott Levin, miközben a kezét szorongatta.

— Pinczér, egy palaczk pezsgőt, — parancsolta Arkágyevics Sztepán.

— Én is nagyon örülök, — mondotta Vronszkij.

De Arkágyevics Sztepán és az ő kölcsönös kívánságuk ellenére se volt egymásnak semmi mondanivalójuk s ezt mind a ketten érezték.

— Tudod te azt, hogy ő nem ösmeri Annát? — mondotta Arkágyevics Sztepán Vronszkijnak. — Én pedig föltétlenül be akarom őt neki mutatni. Gyerünk, Levin!

— Lehetséges? — kérdezte Vronszkij. — Igazán nagyon fog örülni. Akár most mindjárt elmennék haza, — tette hozzá, — de Jasvin nyugtalanít, és itt akarok maradni, míg abban nem hagyja.

— No, tán rosszúl megy a dolga?

— Mindig veszít, s én vagyok az egyetlen, a ki féken tudom tartani egy kissé.

— Mi lesz, nem játszunk egy pyramidlit? Levin, játszol? No, ez derék, — szólott Arkágyevics Sztepán. — Állítsa föl a pyramidlit, — szólt oda a marqueurnek.

— Már régen készen áll, — felelt a marqueur, a ki már régen odaállította a golyókat a háromszögbe és unalmában a pirosat pöndörgette.

— Nos hát, kezdjük.

A játszma után Vronszkij és Levin odaültek Gagin asztalához és Levin, Arkágyevics Sztepán tanácsára, elkezdett az ászra rakni. Vronszkij majd ott ült az asztalnál, ösmerőseitől körülvéve, majd pedig be-bepil-

lantott a „Gyehenná"-ba, hogy Jasvinnak utána nézzen. Levin kellemesen kipihente délelőtti észbeli fáradalmait. Nagyon megörült annak, hogy Vronszkijval megszakadtak az ellenségeskedések s a nyugalom, az előkelőség és a megelégedés érzése egy pillanatra se hagyta el őt.

Mikor a játszma véget ért, Arkágyevics Sztepán karonfogta Levint.

— Tehát elmegyünk Annához. Most mindjárt? Mi? Otthon van. Már rég megigértem neki, hogy elviszlek hozzá. Hová készültél estére?

— Semmi különös tervem sem volt. Megigértem Szvijazsszkijnak, hogy elmegyek a mezőgazdák társaságába. De ha úgy tetszik, gyerünk, — szólott Levin.

— Helyes, gyerünk! Kérdezd meg, eljött-e már a kocsim, — fordult oda Arkágyevics Sztepán egy inashoz.

Levin odament az asztalhoz, leszúrta az ászon elvesztett negyven rúbelt, kifizette az ebéd költségeit, a melyről valami titokzatos módon már az ajtófélfához támaszkodó öreg inasnak is tudomása volt, és a karjait sajátszerű módon lógázván, az összes termeken keresztül ballagott a kijárat felé.

IX.

— Oblonszkij herczeg kocsiját! — kiáltott a kapus ingerült basszus hangon. A kocsi előállott és mind a ketten beleültek. Levin csak eleinte, míg a kocsi a kapu alja alól ki nem ért, érezte a clubbeli nyugalom, az élvezet és a kétségtelenül előkelő környezet hangulatát, a mint azonban az utczára értek, s érezni kezdte a hepehupás úton a hintó rázását, hallotta egy szembejövő kocsis bosszús kiáltozását, s fényes világításban megpillantotta egy korcsma és egy bolt czégtábláját, ez a hangulat szertefoszlott, s elkezdte fontolgatni az eljárását és kérdést intézett magához, vajon helyesen cselekszik-e, hogy elmegy Annához. Mit fog szólni hozzá Kiti? De Arkágyevics Sztepán nem engedte, hogy soká tűnődjék, s mintegy kitalálván a kétségeit, legott el is oszlatta azokat.

— Mennyire örülök, — mondotta, — hogy meg

fogsz ismerkedni vele. Hiszen tudod, hogy Dolli ezt már régóta óhajtja. Lyvov is volt már nála, sőt járt is hozzá. Bár a hugom, — folytatta Arkágyevics Sztepán, — de azért bátran ki merem mondani, hogy figyelemreméltó asszony. De hiszen majd meglátod. A helyzete rendkívül súlyos, különösen mostan.

— Miért éppen most?

— Most tárgyalunk az urával a válás ügyében. Ő bele is megy; csak a gyerekre vonatkozólag vannak nehézségek, s így a dolog, a melynek már rég véget kellett volna érnie, immár harmadik hónapja húzódik. A mint a válás megtörténik, tüstént férjhez megy Vronszkijhoz. Milyen ostobaság is az a sok ósdi szokás, az az „Örvendezzél Jezsaiás!" a melyben nem hisz senki, s a mely csak megzavarja az emberek boldogságát! — mondotta Arkágyevics Sztepán. — Akkor aztán tiszta lesz a helyzetük, akár csak az enyém, vagy a tied.

— De hát mi okozza a nehézséget? — kérdezte Levin.

— Óh, ez hosszú és unalmas história! Minálunk annyira homályos és határozatlan minden. De röviden így áll a dolog, — ő a válásra várván, már három hónapja Moszkvában lakik, a hol őt is, Vronszkijt is mindenki ösmeri, nem jár sehová, az asszonyok közül, az egy Dollit kivéve, nem találkozik senkivel, mert nem akarja, hogy bárki is kegyelemből járogasson el hozzá; még az a bolond Varvara herczegnő is elutazott, nem tartván illendőnek, hogy nála legyen. Így és ebben a helyzetben más nő nem igen találná meg az egyensúlyt. Ő pedig, majd meglásd, milyen szépen berendezte az életét, s milyen nyugodtan és méltóságteljesen viseli magát. Balra, abba a közbe, a templommal szemben! — kiáltott ki Arkágyevics Sztepán a kocsi ablakán kihajolva. — Tyűh, de meleg van! — mondotta s a tizenkét fokos hideg ellenére is még jobban szétnyitotta már amúgy is kigombolt bundáját.

— De hiszen van egy kis leánya, alkalmasint avval bibelődik? — jegyezte meg Levin.

— Te úgy látszik, minden nőben csak egy nőstényt, une couveuse-t látsz, — jegyezte meg Arkágyevics Szte-

pán. — Ha valamivel, úgy föltétlenül csak a gyermekével bibelődik. Igazán mondom, pompásan nevelte őt, de egyéb nem is igen hallatszik róla. El van foglalva először is avval, hogy ír. Látom, hogy gúnyosan mosolyogsz, pedig hiába. Valami gyermek-könyvet ir és senkinek se szólt róla, de nekem elolvasta s én átadtam a kéziratot Vorkuevnek . . . tudod, annak a kiadónak,... azt hiszem, ő maga is író. Ő mindenesetre ért hozzá, és azt mondja, hogy figyelemreméltó dolog. De te persze azt hiszed, hogy Anna csak afféle firkáló asszony? Éppenséggel nem. Mindenekelőtt asszony, a kinek szíve van, majd meglátod. Most egy angol leánykája és egy egész családja van, s ezzel van elfoglalva.

— Tán philanthropikus dolog?

— Lám, te mindenben csak rosszat látsz. Nem philanthropikus, hanem szívbeli. Volt nekik, illetve Vronszkijnak volt egy angol trainerje, a ki bár mester a maga szakmájában, de iszákos volt. Ez agyonitta magát, delirium tremens-be esett és elhagyta a családját. Anna meglátta őket, a hónuk alá nyúlt, úgy, hogy most az ő kezén van az egész család; tette pedig ezt nemcsak úgy lenézéssel, pénzzel, hanem az orosz nyelvben ő maga készíti elő a fiúkat a gymnasiumra, a kis leánykát pedig egészen magához vette. Majd azt is meg fogod látni.

A kocsi behajtott az udvarra és Arkágyevics Sztepán erősen megrántotta a csengőt a kapuban, a mely előtt egy szánkó állott.

És meg se kérdezvén a kaput nyitó inastól, otthon vannak-e, belépett az előcsarnokba. Levin csak ment utána, s mind jobban és jobban kételkedni kezdett az iránt, vajon helyesen cselekszik-e, vagy sem.

Levin a tükörbe nézve, azt látta, hogy egészen piros az arcza; de meg volt róla győződve, hogy nincsen becsípve, lassan ballagott fölfelé a szőnyeggel beborított lépcsőn Arkágyevics Sztepán után. Odafönn Arkágyevics Sztepán megkérdezte az inastól, a ki mint a házban járatos embert üdvözölte őt, ki van Arkágyevna Annánál, és azt a választ kapta, hogy Vorkuev.

— Hol vannak?

— A dolgozó-szobában.

A sötét, faburkolatú ebédlőn áthaladva, Arkágyevics Sztepán és Levin nesztelenül járva a puha szőnyegeken, a félhomályos dolgozó-szobába léptek, mely egyetlen sötéternyős lámpával volt megvilágítva. A falon egy másik, fényszóróval ellátott lámpa égett és egy életnagyságú női arczképet világított meg, mely Levin figyelmét akaratlanúl is magára vonta. Anna arczképe volt, melyet Olaszországban Mihájlov festett. Mialatt Arkágyevics Sztepán továbbment, s az a férfi-hang, mely addig beszélt, elhallgatott, Levin a ragyogó világosságban folyton csak a keretből szinte kilépő képet bámulta és nem tudott megválni tőle. Még arról is szinte megfeledkezett, hogy hol van, s rá se hederítve arra, a mit körülötte beszéltek, le nem vette a szemét arról a csodálatos arczképről. Nem is volt ez kép, hanem egy bűbájos, eleven asszony, haja hullámos és fekete, vállai és karjai meztelenek, finom pehelylyel környezett, zárt ajkain alig észrevehető, elmélázó mosoly, a ki szelíden és meggyőzően nézett rá, és szinte zavarba hozta őt. Csak azért nem volt eleven, mert sokkalta szebb volt, mint a milyen egy eleven asszony lehet.

— Nagyon örülök, — hallott egyszerre közvetlen maga mellett egy nyílván neki szóló hangot, ugyanannak a nőnek a hangját, a kiben azon az arczképen olyannyira gyönyörködött. Anna elébe jött és Levin a szoba félhomályában megpillantotta ugyanazt a nőt, a kit az arczkép ábrázolt, sötét, kékesen tarkálló ruhában, nem abban az állásban, nem avval a kifejezéssel, mint a képen, de a szépségnek ugyanazon a magaslatán, a melyen őt a művész az arczképen megörökítette. A valóságban nem volt ugyan olyan ragyogóan szép, mint a képen, de viszont valami olyan báj volt benne, mely az arczképből teljesen hiányzott.

X.

Anna fölkelt, hogy elébe menjen és szabad folyást engedett azon való örömének, hogy őt láthatja. És abban a nyugodtságban, a melylyel picziny, de erélyes kezét odanyújtotta neki, a melylyel őt Vorkuevnek bemutatta

és egy csinos, vörösesszőke leánykára mutatott, a ki valami munkánál ült ott mellette, s a kit nevelt leányának mondott, benne voltak a nagyvilági hölgynek mindazok a sajátságai, a melyeket Levin ismert és szeretett, s a melyek mind annyira nyugodtak és természetesek voltak.

— Nagyon, de nagyon örülök, — ismételte s ezek az ajkairól lepergő egyszerű szavak valami egészen különös jelentőségre tettek szert Levin szemében. — Én régóta ismerem önt, és részben a Sztivával való barátsága, részben pedig a felesége révén szeretem is . . . A feleségét ugyan csak rövid ideig ismertem, de valósággal egy bűbájos kis virág benyomását hagyta hátra bennem. És íme, ő is nemsokára anya lesz . . .

Anna lassan és fesztelenül beszélt, csak nagy ritkán pillantván rá a bátyjára és Levin érezte, hogy az a benyomás, a melyet reá tett, kellemes volt, s így legott olyan egyszerűen, könnyedén és kellemesen érezte magát a társaságában, mintha gyermekkora óta ösmerte volna.

— Mi Alexej dolgozó-szobájában telepedtünk le Petrovics Ivánnal, — mondotta Arkágyevics Sztepánnak arra a kérdésére, vajon szabad-e rágyújtani, — éppen azért, hogy lehessen dohányozni, — és Levinre pillantván, a helyett, hogy megkérdezte volna, vajon szokott-e dohányozni, odahúzott magához egy békateknőből készült szivarka-tartót és kivett belőle egy Pachitosz-t.

— Hogy' vagy az egészségeddel? — kérdezte tőle a bátyja.

— Csak megvagyok. Az idegeim egyformán vannak.

— Úgy-e, hogy rendkívül szép? — kérdezte Arkágyevics Sztepán, látván, hogy Levin megint az arczképet nézi.

— Sohasem láttam ennél jobb arczképet.

— És rendkívül hasonlít is, úgy-e? — szólott Vorkuev.

Levin az arczképről rápillantott az eredetire. Anna arczát, mialatt Levin tekintetét magán érezte, valami különös fény árasztotta el. Levin elpirult, s hogy zavarát

palástolja, meg akarta kérdezni tőle, vajon rég nem látta-e Alexandrovna Darját, de közben Anna megszólalt:

— Éppen most beszéltünk Petrovics Ivánnal Vascsenkov legutolsó képeiről. Látta azokat.

— Igen, láttam, — felelt Levin.

— De bocsásson meg, hogy félbeszakítottam, valamit akart mondani . . .

Levin megkérdezte tőle, vajon rég nem látta-e Dollit.

— Tegnap volt nálam, nagyon haragszik a gymnasiumra Grisa miatt. Úgy látszik, a latin nyelv tanára igazságtalan volt vele szemben.

— Igaz, láttam azokat a képeket. Nekem nem valami nagyon tetszettek, — tért vissza Levin a megkezdett beszélgetésre.

Levin most éppenséggel nem a mesterségnek abból a kizárólagos szempontjából szólt hozzá a tárgyhoz, mint délelőtt. Az Annával való beszélgetésben minden szó valami különös jelentőségre tett szert. Beszélni is kellemes volt vele, de még kellemesebb volt őt hallgatni.

Anna nemcsak természetesen, hanem okosan és fesztelenül is beszélt, és a maga eszméit semmi becsben sem tartotta, de másokéit, a kikkel beszélt, annál nagyobban.

A társalgás a művészet új irányáról s a bibliának egy franczia művész által történt új illusztrálásáról folyt. Vorkuev a művészt a durvaságig menő realismussal vádolta. Levin megjegyezte, hogy a franczia'k oly nagy mértékben belevitték a művészetbe az elvontságot, mint senki, s éppen azért a realismushoz való visszatérést különös érdemül róják föl, már magában abban is, hogy nem hazudnak, költészetet látnak.

Soha még egyetlen okos mondása sem okozott Levinnek akkora örömet, mint ez. Anna arcza egyszerre fölragyogott, a mint ezt a gondolatot megértette. Elmosolyodott.

— Nevetek, — úgymond, — mint a' hogy' nevet az ember, ha egy nagyon hasonló arczképet lát. Az, a mit ön mondott, tökéletesen jellemzi a mai franczia művé-

szetet, a festészetet, sőt az irodalmat is: Zolát, Daudet-t. De lehet, hogy ez mindig így szokott lenni, hogy az emberek kigondolt és elvont alakokból építik föl a konczepczióikat és később, mikor az összes kombinácziók megtörténtek, beleunnak a kigondolt alakokba és elkezdenek természetesebb és igazabb alakokat kieszelni.

— Lám, ez tökéletesen igaz, — jegyezte meg Vorkuev.

— Tehát a clubban voltatok? — fordult oda Anna a bátyjához.

„Lám, lám, ez aztán az asszony!" — gondolta magában Levin eltűnődve és merően nézett szép és mozgékony arczára, mely most egyszerre teljesen megváltozott. Levin nem hallotta, hogy a bátyjához hajolva miről beszélt, de szinte megdöbbent arczának hirtelen elváltozásától. Eddig a maga nyugodtságában oly szép arcza egyszerre különös kíváncsiságot, haragot és büszkeséget fejezett ki. De ez csak egy perczig tartott. Összehúzta a szemöldökeit, mintha eszébe jutott volna valami.

— Igen, ez egyébiránt senkit sem érdekel, — szólott Anna és odafordúlt az angol leánykához. — Please order the tea in the drawing room.

A leányka fölkelt és kiment.

— Nos hát, letette a vizsgát? — kérdezte Arkágyevics Sztepán.

— Kitűnően. Nagyon tehetséges és szelid természetű leányka.

— Még utóbb az lesz a vége, hogy jobban fogod szeretni, mint a magadét.

— Lám, így beszél egy férfi. A szeretetben nincs több, vagy kevesebb. A leányomat így szeretem, őt meg másként.

— Éppen azt mondtam Arkágyevna Annának, — szólott Vorkuev, — hogy ha annak az erélynek, a melyet erre a kis leányra fordít, csak századrészét az orosz gyermeknevelés általános ügyének szentelné, nagy és üdvös dolgot cselekednék.

— Lássa, ezt, a mit ön akar, nem tehettem. Kirillovics Alexej gróf nagyon sarkalt (mikor ezt a három szót *Kirillovics Alexej gróf*, kiejtette, bátortalanúl kérő pil-

lantást vetett Levinre, a ki önkéntelenül is tiszteletteljes és helyeslő pillantással felelt) sarkalt rá, hogy foglalkozzam a falubeli iskolákkal. Néhányszor el is mentem. Nagyon kedvesek, de sehogy' se tudtam irántuk fölmelegedni. Ön energiáról beszélt. Az energia a szeretetben alapszik. A szeretetet pedig nem lehet csak úgy előszedni, megrendelni. Lám, ezt a kis leányt, magam se tudom miért, de megszerettem.

És megint rápillantott Levinre. Ez a mosolya is, a pillantása is meggyőzték arról, hogy a szavait kizárólag ő hozzá intézi, mert becsüli a véleményét, s mert tudja előre, hogy megértik egymást.

— Ezt én teljesen értem, — felelt Levin. — Az iskolába és egyáltaljában az ilyen intézményekbe lehetetlen a szívet belevinni, s én azt hiszem, hogy éppen ez az oka annak, hogy ezek a philanthropikus intézmények mindig olyan csekély eredménynyel járnak.

Anna hallgatott, majd elmosolyodott. — Igen, igen, — erősítette. — Én legalább soha se tudtam. Je n'ai pas le coeur assez large, hogy egy egész házat, tele csúf kis leánykákkal, megszeressek. Cela ne m'a jamais réussi. Pedig hány asszony van, a ki ennek a révén csinált magának position sociale-t. És most annál kevésbbé, — mondotta szomorúan és bizalmas kifejezéssel, látszólag a bátyjához, valójában azonban Levinhez fordúlva. — És most, a mikor olyan nagy szükségem volna valami foglalatosságra, annál kevésbbé tudom. — És egyszerre elkomolyodott, (Levin tudta, hogy saját magára neheztelt, azért, hogy magáról beszélt) és másra vitte át a szót. — Én tudom önről, — mondotta Levinnek, — hogy rossz polgár, de azért a mennyire tudtam, meg is védelmeztem.

— Hogy-hogy', megvédelmezett?

— Bizonyos támadásokkal szemben. Egyébiránt, nem parancsolnak teát? — Fölkelt s a kezébe vett egy szattyánbőrbe kötött könyvet.

— Adja ide nekem, Arkágyevna Anna, — mondotta Vorkuev, s rámutatott a könyvre. — Nagyon érdemes ám rá.

— Dehogy is adom, hiszen még nincs is készen.

— Neki is szóltam már róla, — fordúlt oda Arkágyevics Sztepán a hugához, Levinre mutatva.

— Elég kár volt. Az én írásaim olyanok, mint azok a kosárkák és faragványok, a melyet Merkalova Liza adogatott volt el nekem annakelőtte a börtönökből. Ő ebben a társaságban szinte vezetője volt ezeknek a börtönöknek, — fordúlt oda Levinhez. — És ezek a boldogtalanok a türelemnek valóságos csodáit produkálták.

Levin megint egy újabb vonást fedezett föl ebben az asszonyban, a ki annyira tetszett neki. Az észen, kecsességen és a szépségen kívül még igazlelkűség is volt benne. Éppenséggel nem akarta előtte helyzetének a súlyos voltát palástolni. A mint ezt mondta, fölsóhajtott, s az arcza, mely egyszerre sugárzó kifejezést öltött, mintha csak megkövesedett volna. Ezzel a kifejezéssel az arczán még sokkal szebb volt, mint annakelőtte; de ez a kifejezés új volt; kívül állott a kifejezéseknek azon a boldogságtól ragyogó és boldogságot teremtő körén, a melyet a művész azon az arczképen megörökített. Levin még egyszer rápillantott az arczképre, meg az eredetijére, a mint a bátyját karonfogva, kiment vele a magos ajtón, s olyan gyöngédséget és szánalmat érzett iránta, mely őt magát is meglepte.

Anna megkérte Levint és Vorkuevet, hogy menjenek be az ebédlőbe, ő pedig hátra maradt, hogy a bátyjával valamit megbeszéljen. „A válásról, Vronszkijról, arról, vajjon mit csinál a clubban, rólam?" — gondolta Levin. S az a kérdés, vajon Anna miről beszél Arkágyevics Sztepánnal, annyira izgatta őt, hogy szinte ügyet se vetett arra, a mit Vorkuev mondott neki Arkágyevna Anna gyermekek számára írt regényének a kiválóságairól.

Teaközben folytatták ugyanazt a kellemes és tartalmas társalgást. Nemcsak, hogy nem volt egyetlen olyan percz sem, a mikor tárgyat kellett volna keresni a beszélgetésre, sőt ellenkezőleg, mindenki érezte, hogy alig jut hozzá, hogy mindazt, a mit akar, elmondja, de készségesen fékezte magát, hogy hallja azt, a mit a többiek mondanak. De mindez valami különös jelentőségre tett szert Anna figyelme és észrevételei révén.

Levin az érdekes beszélgetésre figyelve, egész idő

alatt Annában, a szépségében, az eszében, a műveltségében s egyúttal egyszerűségében és bensőségében gyönyörködött. Akár hallgatott, akár beszélt, mindig csak ő rá, az ő belső életére gondolt, s iparkodott az érzelmeit kitalálni. És ő, a ki addig oly szigorúan pálczát tört fölötte, most valami furcsa gondolatmenet folytán teljesen igazat adott neki, szánalommal volt iránta, sőt attól félt, hogy Vronszkij nem érti meg őt teljesen.

Tizenegy óra tájban, mikor Arkágyevics Sztepán fölkelt, hogy távozzék (Vorkuev már előbb elment), Levinnek úgy tetszett, mintha csak most jött volna, de azért, bár sajnálkozva, ő is fölkelt.

— Isten önnel, — mondotta Anna s megfogván a kezét, vonzó pillantással nézett a szemébe. — Nagyon örülök, que la glace est rompue.

Anna elereszteté a kezét és összeránczolta a homlokát.

— Mondja meg a feleségének, hogy én éppen úgy szeretem őt, mint azelőtt, és hogy ha nem tudja nekem a mostani helyzetemet megbocsátani, úgy azt kívánom, hogy ne bocsásson meg soha. Hogy meg tudjon bocsátani, ahhoz át kellene élnie mindazt, a mit én átéltem, ettől pedig Isten őrizze meg őt.

— Meg fogom neki mondani, föltétlenül, — szólott Levin elpirúlva.

XI.

„Milyen csodálatos, kedves és szánalomraméltó egy asszony", — gondolta magában Levin, mikor Arkágyevics Sztepánnal kiért a fagyos levegőre.

— Nos? Nem megmondtam, — szólalt meg Arkágyevics Sztepán, látván, hogy Levin teljesen le van győzve.

— De igen, — felelt Levin elmélázva, — csakugyan rendkívüli egy asszony! Nemcsak okos, hanem csodálatosan meleg szíve is van. Rettenetesen sajnálom őt!

— No most, ha Isten is akarja, hamarosan rendbe jön minden. Ez az, hogy nem szabad elhamarkodva ítélni,

— mondotta Arkágyevics Sztepán s kinyitotta a kocsi ajtaját. — Isten veled, itt elválnak az utaink.

Levin szüntelenül Annára s a vele folytatott képzelhető legegyszerűbb beszélgetésekre gondolt, maga elé képzelte arczkifejezésének minden legapróbb részletét, mind jobban beleélte magát az ő súlyos helyzetébe és iránta a legnagyobb szánalommal eltelve, érkezett haza.

— — — — — — — — — — — — — —

Otthon Kuzima jelentette Levinnek, hogy Alexandrovna Katerina egészséges. hogy a nővérei csak nemrég mentek el, és két levelet adott át neki. Levin, nehogy később gondja legyen rá, mindjárt ott az előszobában elolvasta a leveleket. Az egyik Szokolovtól, az intézőjétől volt. Szokolov azt írta, hogy a búzán nem lehet túladni, mert csak öt és fél rúblt kínáltak érte pénzt pedig már nem tud honnan teremteni. A másik levelet a nővére írta. Szemrehányást tett neki azért, hogy az ügye még mindig nincsen elintézve.

„Nos, ha nem adnak többet, akkor eladjuk öt és félért", döntötte el Levin szokatlan könnyűséggel az első kérdést, mely annakelőtte olyan nehéznek tűnt volna föl előtte. „Csodálatos, hogy itt mennyire el van foglalva az ember ideje", — gondolta magában a második levél kapcsán. Bűnösnek érezte magát a nővérével szemben azért, hogy mindeddig nem tette meg azt, a mire ez őt megkérte volt. „Megint nem voltam a törvényszéken, no, de ma igazán nem is volt rá időm". S elhatározván, hogy holnap föltétlenül elmegy, bement a feleségéhez. Útközben hozzá, gyorsan átfutotta emlékezetében az egész mai napot. A nap eseményei csupa beszélgetések voltak, a melyeket hallott, vagy a melyekben ő maga is részt vett. A beszélgetések mind olyan tárgyakról folytak, a melyekkel falun és egyedül soha se foglalkozott volna, a melyek azonban itt nagyon érdekelték. S a beszélgetések mind nagyon szépek voltak. Csak két pontban nem éppen egészen. Az egyik az volt, a mit a csukáról mondott, a másik pedig, hogy abban a gyöngéd szánalomban, a melyet Anna iránt érzett, valami nem volt egészen rendben.

Levin a feleségét lehangoltan és unatkozva találta. A három nővér ebéde egészen vígan folyt le, de később

elkezdték őt várni, várni, valamennyien beleúntak, a nővérek elmentek és Kiti egyedül maradt.

— Nos, hát te mit csináltál? — kérdezte Kiti, s belenézett a szemeibe, a melyek kissé gyanúsan csillogtak. De nehogy elvegye a kedvét attól, hogy elmondjon mindent, megfékezte fürkésző figyelmét, és helyeslő mosolylyal hallgatta arról szóló elbeszélését, hogy' töltötte az estét.

— Nagyon örültem, hogy találkoztam Vronszkijval. Igazán jól és fesztelenül éreztem magamat vele. Persze, most aztán iparkodni fogok lehetőleg nem találkozni többé vele, de csak annak örülök, hogy ennek a kínos helyzetnek vége, — mondotta és a mint eszébe jutott, hogy iparkodván *lehetőleg nem találkozni vele*, legott elment Annához, elpirult. — Lám, mi avval vádoljuk a népet, hogy iszik; igazán nem tudom, ki iszik többet — a nép-e, vagy a magunkfajta emberek; a nép legalább csak ünnepnapokon, de...

De Kitit nem érdekelte ez az elmefuttatás, hogy hogyan és mikor iszik a nép. Látta, hogy az ura elpirult és tudni akarta: miért.

— Nos és aztán hol voltál?

— Sztiva rettenetesen kért, hogy menjek el vele Arkágyevna Annához.

Ezt kimondván, Levin még jobban elpirult, s abbeli kétségei, vajjon helyesen vagy helytelenül cselekedett-e, a mikor Annához elment, végképpen eloszlottak. Most már tisztában volt vele, hogy ezt nem kellett volna tennie.

Kiti szemei Anna nevének az említésére föltűnően kitágultak és fölcsillantak, de erőt vevén magán, elleplezte az izgatottságát és evvel tévedésbe ejtette őt.

— Áá! mindössze csak ennyit mondott.

— Remélem, nem fogsz haragudni, hogy elmentem. Sztiva nagyon kért és Dolli is óhajtotta, — folytatta Levin.

— Óh nem, — felelt Kiti, de Levin a szeméből kiolvasta, hogy erőszakot követett el magán, a mi semmi jóval se kecsegtette.

— Nagyon kedves, nagyon de nagyon szánalomra

méltó, és áldott jó asszony, — mondotta Annáról, a foglalatosságairól és arról szólván, a mit Anna neki üzent.

— No persze, hogy szánalomra méltó, — szólott Kiti, mikor Levin elhallgatott. — Kitől kaptál levelet?

Levin megmondta, és külső nyugodtságában megbízván, elment vetközni. Mikor visszajött, Kitit még ugyanabban a karszékben találta. A mint odalépett hozzá, Kiti ránézett és sírva fakadt.

— Mi az? No, mi az? — kérdezte, bár előre tudta, hogy *mi az*.

— Te beleszerettél abba a hitvány asszonyba, elbűvölt téged. Láttam a szemeidről. Igen, igen! Mi legyen most ebből? Te előbb a clubban ittál, ittál, játszottál és aztán elmentél . . . Kihez? Nem, gyerünk innen . . . Én holnap megyek.

Levin sokáig nem tudta a feleségét lecsillapítani. Végre is csak avval volt képes őt megnyugtatni, hogy immel-ámmal bevallotta, hogy a szánalom érzése a borral egyetemben legyűrte őt, s így történt, hogy csakugyan Anna ravaszságának a befolyása alá került, és megígérte, hogy ezentúl kerülni fogja őt. Az egyetlen, a mit a legőszintébben beösmert, az volt, hogy ilyen hosszú ideig, kizárólag a társalgásnak, az evésnek és az ivásnak élvén Moszkvában, meglehetősen elbutult. Éjfél után három óráig beszélgettek. Csak három óra tájban békültek meg annyira, hogy el tudtak aludni.

XII.

Anna, miután kikísérte a vendégeit, nem ült le, hanem föl és alá kezdett járni a szobájában. Bár teljesen öntudatlanúl (a mit egyébiránt az utolsó időben minden fiatal férfival szemben megcselekedett), de egész este minden lehetőt elkövetett arra, hogy Levinben maga iránt szerelmet keltsen, s bár tudta, hogy ezt, a mennyire egyetlen este s egy nős és tisztességes emberrel szemben lehetséges, el is érte, s bár Levin nagyon tetszett neki (annak az éles ellentétnek az ellenére is, mely a férfi szempontjából Vronszkij és Levin közt fönnállott, ő, mint asszony, meglátta kettőjükben azokat a közös vonásokat,

a melyek révén Kiti Vronszkijt is, Levint is megszerette), mégis, alig hogy kilépett a szobából, rá se gondolt többé.

Mindig csak egy és ugyanaz a gondolat üldözte őt a legkülönbözőbb formában. „Ha ilyen nagy hatással tudok lenni másokra, erre a szerető és családos emberre, mért van az, hogy *ő* olyan hideg irántam? . . . Egyébiránt azt tán nem is mondhatom, hogy hideg, mert hogy szeret, azt tudom. De mostanában valami egészen újszerű valami furakodott be közénk. Mért nincs itt egész este? Sztivával azt üzente, hogy nem hagyhatja ott Jasvint s ügyelnie kell a játékára. Hát olyan gyerek még az a Jasvin? De tegyük föl, hogy úgy van. Ő soha se szokott hazudni. De e mögött az igazság mögött egy másik is rejlik. Örül az alkalomnak, ha bebizonyíthatja előttem, hogy másirányú kötelességei is vannak. De hiszen én ezt tudom és be is látom. Mi szükség hát arra, hogy ezt bizonyítgassa? Azt akarja tán előttem igazolni, hogy irántam való szerelme miatt nem szabad, hogy a szabadságát korlátozza? Csakhogy nekem nem bizonyítékokra van szükségem, hanem csak szerelemre. Ideje volna, hogy a maga teljességében belássa itteni, moszkvai életemnek a súlyos voltát. Hát ez tán élet? Én nem élek, csak a megoldást várom, mely folyton csak húzódik, húzódik. Még mindig nincs válasz! És Sztiva azt mondja, hogy ő nem mehet el Alexandrovics Alexejhez. Én meg nem írhatok neki még egyszer. Én nem tehetek, nem kezdhetek, nem változtathatok semmit, és csak türtőztetem magamat, várok, miközben időtöltéseket eszelek ki magamnak, — azt az angol családot, az írást, az olvasást, de mindez csupa önámítás, mindez olyan, akár a morfium. Ideje volna, hogy megszánjon végre", — mondotta s érezte, a mint a szemeiből kicsordúltak a maga fölött való szánakozás könnyei.

Ekkor hallotta Vronszkij hirtelen csöngetését és szaporán letörölte a könnyeit, sőt odaült a lámpa mellé, fölütött egy könyvet és nyugodtnak tetette magát. Meg kellett mutatnia neki, hogy neheztel rá azért, mert nem jött haza, a mint megígérte, — csakis hogy neheztel, de a fájdalmát és különösen a saját maga fölött való szánalmát palástolnia kellett előtte. Neki magának szabad

volt szánakoznia maga fölött, csak Vronszkijnak nem. Ő nem akarta a küzdelmet, sőt szemrehányással illette őt azért, hogy ő meg akarta, s mégis, szinte öntudatlanúl ő is a harcz álláspontjára helyezkedett.

— Nos, remélem, nem unatkoztál? — kérdezte élénken és vídáman odalépve hozzá. — Milyen borzasztó egy szenvedély a játék.

— Nem, nem unatkoztam, hiszen már régen megtanultam nem unatkozni. Sztiva volt itt és Levin.

— Igen, mondták, hogy eljönnek hozzád. Nos, hogy' tetszik Levin? — kérdezte és odaült mellé.

— Nagyon. Csak nemrég mentek el. Nos, hogy' van Jasvin?

— Nyereségben volt. Tizenhétezer rúblt nyert. Hívtam, hogy jöjjön. Már-már jött is. De újra visszament és most megint veszít nyakra-főre.

— Akkor hát mért maradtál ott? — kérdezte Anna és hirtelen ráemelte a szemeit. Hideg és ellenséges indulatú volt az arczkifejezése. — Sztivának azt mondtad, azért maradsz, hogy Jasvint elhozd onnan. És mégis otthagytad.

Vronszkij arczán is ott ült a harczkészségnek az a hideg kifejezése.

— Először is én semmit sem üzentem neked általa; másodszor pedig, soha se szoktam hazudni. De a mi a fő, ott akartam maradni s ott is maradtam, — mondotta elkomorodva. — Anna, mirevaló ez, mondd, mirevaló? — kérdezte pillanatnyi hallgatás után odahajolván hozzá, s kinyitotta a kezét abban a reményben, hogy majd a másik beleteszi a magáét.

Anna örült ennek a gyöngédségre való kihívásnak. De valami különös, gonosz erő nem engedte, hogy hajlandóságát kövesse, mintha csak a küzdelem okai nem engedték volna, hogy megadja magát.

— No persze, akartál maradni, hát maradtál. Te mindig azt teszed, a mit akarsz. De mért mondod ezt nekem? Miért? — szólott Anna mind jobban nekihevülve. — Talán bizony el akarja vitatni valaki a jogaidat? No, de te azt akarod, hogy igazad legyen, ám legyen hát igazad.

Vronszkij kezei becsukódtak, elfordúlt tőle, s az arcza még makacsabb kifejezést öltött, mint annakelőtte.

— Nálad ez csak a makacsság kérdése, — szólott Anna, merőn ránézett és egyszerre megtalálta a helyes szót arra az arczkifejezésre, mely őt annyira fölháborította, — kizárólag makacsság kérdése. Te nálad arról van csak szó, győztes maradsz-e velem szemben, nálam pedig... — Megint megesett a szíve magán, és csaknem sírva fakadt. — Ha te tudnád, hogy nálam miről van szó! Mikor úgy érzem, mint most is, hogy ellenséges indúlattal, valóságosan ellenséges indúlattal vagy irántam, óh, ha tudnád, hogy mit jelent ez nekem! Ha tudnád, milyen közel állok ezekben a pillanatokban a kétségbeeséshez, s hogy' félek, rettegek magamtól! — S elfordúlt, hogy zokogását palástolja.

— De hát miről beszélsz? — kérdezte Vronszkij, a ki megrémúlt kétségbeesett kifejezésétől, s megint odahajolván hozzá, fogta a kezét és csókolgatta. — Miért ez a keserűség? Talán bizony házon kívül keresek szórakozást? Talán bizony nem kerülöm a nők társaságát?

— Még csak az kellene! — szólott Anna.

— Hát mondd meg, mit kell tennem, hogy megnyugtassalak? Mindenre kész vagyok azért, hogy téged is boldognak lássalak, — mondotta Vronszkij a kétségbeeséstől megilletődve, — mitévő legyek, hogy megszabadítsalak az olyan fájdalmaktól, mint a minők most is dúlnak benned, Anna? — kérdezte.

— Semmit, semmit! — szólt Anna. — Én magam se tudom: ez a magányos élet, vagy az idegeim... No, de ne beszéljünk róla. Mi volt a versenyeken? Még nem is mondottad! — kérdezte Anna, iparkodván elleplezni ujjongását a diadal fölött, mely mégis csak az ő részén volt.

Vronszkij vacsorát kért és kezdte mesélni neki a versenyek részleteit; de Anna a hangjából, a tekintetéből, mely mind hűvösebbé lett, tisztán látta, hogy Vronszkij nem bocsátotta meg neki a diadalát, s hogy a makacsságnak az az érzése, a mely ellen küzdött, megint úrrá lett fölötte. Vronszkij hidegebb volt iránta, mint annakelőtte, mintha csak megbánta volna, hogy megadta magát. Anna pedig, eszébe jutván azok a szavak, a me-

lyek számára a diadalt megszerezték, és pedig: „közel vagyok a legrettenetesebb kétségbeeséshez és félek magamtól", belátta, hogy ez nagyon veszedelmes fegyver, a melyet aligha lehetséges másodszor is alkalmaznia. De érezte, hogy a szerelmen kívül, mely őket összefűzte, valami küzdelemvágynak a szelleme beférkőzött közéjük, a melyet képtelen volt a férfi és még inkább a maga szívéből kiűzni.

XIII.

Nincsenek a világon olyan körülmények, a melyekbe az ember bele ne tudna szokni, különösen ha látja, hogy mindazok, a kik körülötte vannak, ugyanúgy élnek. Levin se hitte volna három hónapal azelőtt, hogy valamikor képes lesz olyan körülmények közt elaludni, a milyenek közt ma volt; nem gondolta volna, hogy czéltalan, léha, s a mellett még anyagi módját meghaladó életet élvén, miután leitta magát, (másnak nem mondhatta azt, a mi a clubban történt), s otrombán barátkozott egy olyan emberrel, a kibe a felesége valamikor szerelmes volt, és, a mi még visszásabb volt, meglátogatott egy asszonyt, a kit végre se lehetett másnak, mint bukott asszonynak mondani, miután ezen az asszonyon fölbuzdúlt, a feleségét pedig elkeserítette, — hogy ilyen körülmények közt még nyugodtan el tudjon aludni. De a kimerültség, az átvirrasztott éjszaka és a bor hatása alatt nyugodtan és mélyen elaludt.

Öt órakor ajtócsikorgás riasztotta föl álmából. Fölugrott és körülnézett. Kiti nem volt ott mellette az ágyában. De a spanyolfal mögött valami világosság mozgott, s hallotta a léptei zaját.

— Mi az...? Mi az? — kiáltott föl félálomban. — Kiti! Mi az?

— Semmi, — felelt Kiti s gyertyával a kezében előkerült a spanyolfal mögül. — Rosszúl lettem, — mondotta rendkívül kedves és jelentőségteljes mosolylyal.

— Mi lelt? Talán kezdődik, kezdődik? — szólott Levin ijedten, — el kell küldeni valakit, — mondotta és szaporán elkezdett öltözködni.

— Nem, nem, — szólt Kiti mosolyogva, s lefogta őt a kezeivel. — Alkalmasint semmi. Csak kissé rosszul lettem. De már elmúlt.

S odalépvén az ágyhoz, eloltotta a gyertyát, lefeküdt és elcsöndesedett. Bár Levin előtt gyanús volt, szinte visszafojtott lélekzetének a csöndje és különösen annak a feltűnő gyöngédségnek és izgalomnak a kifejezése, a melylyel a spanyolfal mögül előkerülvén, azt mondta neki: „semmi", mégis annyira erőt vett rajta az álom, hogy legott elaludt újra. Csak később jutott megint eszébe az a csöndes lélekzés, s csak később értette meg mindazt, a mi a Kiti drága és kedves lelkében végbement, akkor, a mikor a nő életének legnagyobb eseményét várta, mozdulatlanúl feküdt ott mellette. Hét órakor kezének szelíd érintése és halk suttogás keltette föl. Mintha csak az azon való sajnálkozás, hogy őt felköltse, küzdött volna benne a vágygyal, hogy beszélhessen vele.

— Kosztya, ne ijedj meg. Semmi baj. De úgy tetszik... El kellene küldeni Petrovna Jelizavetáért.

Megint meggyújtották a gyertyát. Kiti fölült az ágyában, a kezében kötéssel, a melyen az utóbbi napokban dolgozott.

— Csak kérlek, ne ijedj meg, nincsen semmi baj. Én egy szikrát se félek, — erősködött, ijedt arczát látván, s odaszorította a kezét előbb a kebléhez, azután az ajkához.

Levin szaporán fölugrott és szinte magán kivül, le nem vette róla a szemét, magára kapta a hálókabátját s folyton csak őt nézvén, megállt. El kellett mennie, de nem tudott elszakadni a pillantásától. Lehet, hogy nem szerette eléggé az arczát, nem ismerte a kifejezését, a tekintetét, de soha még ilyennek nem látta őt. Milyen hitványnak és rettenetesnek érezte magát előtte most, hogy ama keserűségre visszagondolt, a melyet neki tegnap okozott! Háló-fökötője alól kikandikáló puha hajfürteivel körülvett és kipirúlt arcza szinte ragyogott az örömtől és az elszántságtól.

Bármily csekély volt is Kiti jellemében általában a mesterkéltség és természetellenesség, Levint mégis meglepte az, a mi most, hogy az összes leplek lehulloftak és

lelkének a sugara csillogott ott a szemében, elétárult. S ebben az egyszerűségben és leplezetlenségben csak még jobban kidomborodott a maga valóságában az a Kiti, a kit ő szeretett. Mosolyogva nézett rá Kiti, de egyszerre megrezzentek a szemöldökei, fölemelte a fejét és odalépve mellé, megfogta a kezét s egészen odasimúlva hozzá, körülvette őt forró lehelletével. Szenvedett, s mintha el akarta volna panaszolni neki a szenvedését. És Levin az első pillanatban, mint rendesen, úgy érezte, hogy ennek is ő az oka. De a pillantása tele volt gyöngédséggel, mely elárulta, hogy nemcsak nem tesz neki szemrehányást ezért a szenvedésért, de sőt szereti érte. „Ha én nem, hát vajjon ki az oka ennek?" — gondolta magában, önkéntelenül is ennek a szenvedésnek az okozóját keresvén, hogy őt megbüntesse; de nem talált senkit. Kiti szenvedett, panaszkodott és diadalmaskodott ezzel a szenvedéssel, örült neki és szerette ezt a szenvedést. Levin látta, hogy valami gyönyörű dolog ment végbe a lelkében, de hogy mi volt az, azt nem tudta megérteni. Ez meghaladta a képességeit.

— Elküldtem a mamáért. Te pedig menj el szaporán Petrovna Jelizavetáért... Kosztya!.., Semmi már elmúlt.

Kiti elment mellőle és csengetett.

— No, most menj, jön Pasa. Nincs szükségem már semmire.

És Levin csodálkozva látta, hogy fogta a kötését, melyet az éjjel hozott be magának s megint elkezdett dolgozni.

Mikor Levin az egyik ajtón kiment, hallotta, hogy a másikon belépett a komorna. Megállt az ajtóban és hallotta, a mint Kiti részletes utasításokat adott a komornának és maga is elkezdett segíteni neki az ágyat félretolni. Levin felöltözött és mialatt fogtak, mert bérkocsi még nem volt kapható, megint, nem is lábujjhegyen, hanem, a mint neki tetszett, szárnyakon besietett a hálószobába. Két cseléd szorgosan rendezgetett valamit a szobában. Kiti föl s alá járt és kötött, szaporán szedte föl a szemeket és közben intézkedett.

— Tüstént megyek az orvoshoz. Petrovna Jeliza-

vetáért már elmentek, de azért majd én is elmegyek. Nem kell még valami? Igen, Dollihoz? — Kiti ránézett, nyilván nem is ügyelvén arra, a mit mondott.

— Igen, igen. Csak menj, — szólott nyersen, összeránczolta a homlokát s a kezével intett neki.

Már a fogadó-szobában volt, mikor egyszerre fájdalmas és legott elnémúló nyögés hallatszott ki a hálószobából. Megállt és sokáig nem tudta, mi volt az.

„Igen, ez ő", — mondotta magában s a fejéhez kapva lesietett.

— Uram segíts! Bocsáss meg és légy velem! — ismételte a hirtelen az ajkára jött szavakat. És ő, a hitetlen ember, nem pusztán az ajkaival rebegte ezeket a szavakat. Most, ebben a pillanatban tudta, hogy nemcsak összes kétségei, de még a hitnek észbeli okokból való lehetetlensége, melyet magában ismert, se volt képes őt abban megakadályozni, hogy Istenhez forduljon. Mindez most mint a por szállott el a lelkéről. Vajjon kihez is fordult volna, ha nem ahhoz, a kinek a kezében érezte magát, a lelkét és a szerelmét?

A ló még nem volt készen, de valami különös testi és lelki feszültséget érezvén magában az iránt, a mit el kellett végeznie, hogy egy pillanatot se veszítsen, be se várva a lovat, elindúlt gyalog és megparancsolta Kuzjmának, hogy majd siessen utána.

A sarkon egy tovasietö éjjeli bérkocsival találkozott. Az alacsony szánon bársonyköpenybe burkolva s bekötött fejjel ült Petrovna Jelizaveta... „Hála Istennek, hála Istennek!" — mondotta, mikor most különösen komoly, sőt szigorú kifejezésű, szőke kis arczát a legnagyobb örömmel fölismerte. A nélkül, hogy a bérkocsit megállította volna, vele együtt ő is visszaszaladt.

— Tehát két órája? Nem több? — kérdezte Petrovna Jelizaveta. — Hívja csak el Dimitrievics Pjotrt, csak ne nagyon siettesse. Igaz, hozzon még ópiumot is a patikából.

— Tehát azt hiszi, hogy jól fog menni? Uram segíts és ne hagyj el! — szólott Levin, a mint a lovát megpillantotta. Kuzjma mellé fölugorván a szánra, elhajtatott az orvoshoz.

XIV.

Az orvos még nem volt fönn s az inasa azt mondta, hogy „későn feküdt le és nem hagyta meg, hogy felköltsék, de nemsokára föl fog kelni". Az inas lámpaüvegeket tisztogatott, s úgy látszott, nagyon el volt foglalva evvel. Az inasnak a lámpaüvegek iránt tanusított érdeklődése és Levin lelkiállapotával szemben való közönyössége eleinte csodálkozásba ejtette ezt, de legott észretérvén, belátta, hogy senki sem ösmeri és nem is köteles ösmerni az ő érzelmeit, s hogy annál inkább nyugodtan, megfontoltan és elszántan kell eljárnia, hogy a közönyösségnek ezt a falát áttörhesse és czélját elérhesse. „Lassan járj, tovább érsz", — mondotta magában, mind nagyobb és nagyobb testi erőt és buzgalmat érezvén ama föladat iránt, a melyet meg kellett oldania.

Miután megtudta, hogy az orvos még nem kelt föl, a lelkében fölmerült különböző tervek közül a következőben állapodott meg: Kuzjma menjen el egy levéllel egy másik orvoshoz, ő pedig elszalad a patikába ópiumért, és ha akkorra, mire visszatér, még mindig nem kelt föl az orvos, akkor vagy megvesztegeti az inast, vagy, ha ez nem áll kötélnek, akár erőszakkal is ráveszi őt, hogy az orvost minden körülmények közt felköltse.

A patikában egy inczifinczi segéd ugyanolyan közönyösséggel, a minővel az inas a lámpaüvegeket tisztogatta, ostyával vallami porokat ragasztott le egy ott várakozó kocsis számára, tőle pedig az ópiumot kereken megtagadta. Levin iparkodván nem heveskedni és nem hamarkodni el a dolgot, megnevezte az orvost és a szülésznőt, elmondta, hogy mire kell neki az ópium s megpróbálta őt rábeszélni. A segéd német nyelven tanácsot kért, engedjen-e, s miután egy spanyolfal mögül beleegyező választ kapott, elővett egy üvegcsét meg egy tölcsért, azután egy nagy üvegből lassan töltött a kicsibe, czímkét ragasztott rá és Levin minden kérése ellenére is, hogy ezt ne tegye, le is pecsételte, sőt még papírosba is akarta csavarni. Ezt már Levin képtelen volt kiállani; elszántan kikapta kezéből az üvegcsét és ki-

szaladt a nagy üvegajtón. Az orvos még mindig nem kelt föl, s az inas, a ki most szőnyegek letisztításával foglalatoskodott, azt, hogy a gazdáját fölkeltse, kereken megtagadta. Levin erre elővett egy tízrúbeles bankót és lassan, de e mellett egy perczet se mulasztván, a markába nyomta és elmondta, hogy Dmitrievics Pjotr, (milyen nagynak és tekintélyesnek látszott most Levin előtt ez az annakelőtte oly jelentéktelen Dmitrievics Pjotr!) megígérte, hogy minden időben rendelkezésére áll, így hát bizonyára nem fog megharagudni, s kérte, hogy csak keltse fel szaporán.

Az inas belement, fölsietett az emeletre s bevezette Levint a fogadó-szobába.

Levin az ajtón keresztül hallotta, a mint az orvos köhécselt, járt-kelt, mosakodott és valamit beszélt. Elmúlt vagy három percz; Levinnek úgy tetszett, mintha egy óránál is több idő múlt volna el. Nem tudott tovább várni.

— Dmitrievics Pjotr, Dmitrievics Pjotr! — szólt be rimánkodó hangon a félig nyitott ajtón. — Az Isten szerelméért, bocsásson meg. Vegyen úgy, a milyen vagyok. Már több, mint két órája . . .

— Tüstént, tüstént! — felelt egy hang és Levin megdöbbenve hallotta, hogy az orvos mosolyogva beszélt.

— Csak egy pillanatra.

— Azonnal.

Elmúlt még két percz, mire az orvos fölhúzta a czipőjét és még két percz, mire felöltözött és megfésülködött.

— Dmitrievics Pjotr! — kezdte megint Levin siránkozó hangon, de ekkorra már előkerült az orvos felöltözve és megfésülködve.

„Nincs ezekben az emberekben lelkiismeret", — gondolta magában Levin. — „Fésülködni, mialatt mi elpusztúlunk!"

— Jóreggelt! — szólott hozzá az orvos, kezet nyujtott neki és szinte ingerelte őt a nyugalmával. — Soh'se siessen annyira, hát mi baj?

Levin, iparkodván minél körülményesebb lenni, el-

kezdte mesélni a felesége állapotának fölösleges részleteit, minduntalan arra irányúló kérésekkel szakítván meg az elbeszélését, hogy az orvos tüstént jöjjön el vele.

— Ne siessen már annyira. Hiszen nem ért hozzá. Rám alkalmasint nincs is szükség. de megígértem, hát elmegyek. De nem olyan sietős ám a dolog. Foglaljon helyet, kérem, nem parancsol egy csésze kávét?

Levin ránézett, s a pillantásával azt kérdezte tőle, vajjon gúnyolódik-e rajta? De az orvosnak eszeágában se volt gúnyolódni.

— Tudom, tudom, — szólt az orvos mosolyogva, — magam is családos ember vagyok; de mi, férfiak ezekben a pillanatokban a legszánalmasabb emberek vagyunk. Van egy pácziensem, a kinek az ura ilyen alkalmakkor mindig megszökik az istállóba.

— De hát mit gondol, Dmitrievics Pjotr? Gondolja, hogy szerencsésen is mehet a dolog?

— Minden a mellett szól, hogy igen.

— Tehát tüstént jön, úgy-e? — kérdezte Levin haragos pillantást vetvén az inasra, a ki a kávét hozta.

— Egy kis óra múlva.

— De, az Isten szerelméért!

— No hát, csak azt engedje meg, hogy a kávémat megigyam.

Az orvos kávéhoz ült. Mind a ketten hallgattak.

— Hanem a törököt verik, alaposan. Olvasta a tegnapi táviratot? — kérdezte az orvos egy falat zsemlyét rágicsálva.

— Nem, nem állom ki tovább! — mondotta Levin s fölugrott. — Tehát fertályóra alatt ott lesz?

— Félóra alatt.

— Becsületszavára?

Mikor Levin hazaért, találkozott a herczegnével s együtt mentek oda a hálószoba ajtajához. A herczegnének könnyek csillogtak a szemében s a kezei reszkettek. Mikor Levint megpillantotta, megölelte őt és sírva fakadt.

— No, mi újság, lelkem, Petrovna Lizaveta, — mondotta kézen fogva Petrovna Lizavetát, a ki ragyogó és szorgos arczczal jött velük szembe.

— Jól megy minden, — felelt Petrovna Lizaveta, — csak arra tessék rábeszélni, hogy lefeküdjék. Még jobban meg fog könnyebbülni.

Levin attól a perctől kezdve, hogy fölébredt és megtudta, hogy' áll a dolog, elökészült rá, hogy minden okoskodás és találgatás nélkül, minden gondolatát magába fojtva, a feleségét nem zavarva, hanem ellenkezőleg csillapítva és hőslelkűségét támogatva, férfiasan elviseli mindazt, a mi reá várakozik. Még csak rá se mervén gondolni arra, hogy mit rejt a jövő, s a dolognak mi lesz a vége, pusztán csak az iránt való tudakozódásai nyomán, meddig szokott az ilyesmi tartani, Levin a képzeletében el volt készülve rá, hogy vagy öt óra hosszat féken tartja a szívét és vár türelmesen, s azt hitte, ez lehetséges. De mikor az orvostól visszatért és megint tanújává lett Kiti szenvedésének, mind gyakrabban kezdte ismételgetni: „Uram segits, ne hagyj el," elkezdett sóhajtozni, ég felé emelte a fejét és rémület fogta el arra a gondolatra, hogy nem állja ki tovább, hanem sírva fakad, vagy megszökik. Annyira gyötrődött. Pedig még csak egy óra múlt el.

De ez után az óra után elmúlt a második, harmadik, mind az öt óra, a melyet türelmének végső határául állított oda, s a helyzet még mindig ugyanaz volt, és ő még mindig tűrt, mert nem tehetett egyebet, mint tűrt, s minden pillanatban azt hitte, hogy eljutott a türelem legvégső határára, s hogy a szíve legott megszakad szánalmában.

De perczek múltak, órák és újabb órák teltek, és szenvedésének és réműletének az érzései nőttön nőttek és mindjobban megfeszültek.

Az életnek mindazok a köznapi körülményei, a melyek nélkül az ember el se tud képzelni semmit, Levinre nézve már régen nem léteztek. Elvesztette az érzékét az idő múlása iránt. Hol a perczek, — azok a perczek, a melyekben Kiti őt odahúzta magához, s a melyekben a betegnek majd szokatlan erővel szorongató, majd őt magától eltaszító, verejtékes kezét fogta, — óráknak, hol meg az órák perczeknek tűntek föl előtte. Elámúlt, mikor Petrovna Lizaveta megkérte, hogy az ernyő mögött

gyújtsa meg a gyertyát, s megtudta, hogy már délután öt óra van. Ha valaki azt mondta volna neki, hogy csak délelőtt tíz óra van, sokkal kevésbbé lett volna meglepetve. Hogy hol volt ez alatt az idő alatt, azt épp oly kevéssé tudta, mint azt, hogy mi mikor történt. Látta Kiti izzó, s hol csodálkozó és szenvedő, hol pedig mosolygó és őt megnyugtató arcát. Látta a herczegnét kipirúltan, izgatottan, ősz hajának kibomlott fürteivel és könnyek között, a melyeket ajkait harapdálva iparkodott elnyelni, látta Dollit is, a vastag czigarettákat szívó orvost is, Petrovna Lizavetát is az ő határozott, elszánt és megnyugtató arczával, meg az öreg herczeget is, a ki sötét arczczal járt föl és alá a szobában. De hogy hogy' jöttek és mentek, s hol voltak, azt nem tudta. A herczegné hol ott volt a hálószobában az orvos mellett, hol meg a dolgozó-szobában, a hol terített asztal állott, majd meg nem is ő volt, hanem Dolli. Azután eszébe jutott Levinnek, hogy őt elküldték valahová. Egyszer azért küldték, hogy valami asztalt és pamlagot segítsen átvinni. Ezt nagy buzgalommal meg is tette, azt hivén, hogy erre is Kitinek van szüksége, s csak később tudta meg, hogy saját magának csinált az éjjelre ágyat. Majd meg elküldték az orvoshoz a dolgozó-szobába, hogy kérdezzen meg tőle valamit. Az orvos válaszolt is, azután elkezdett a dumában tapasztalható rendetlenségekről beszélni. Aztán megint beküldték a herczegné hálószobájába, hogy hozzon el onnan egy aranyozott ezüstkeretben levő szentképet, s a herczegné öreg komornájával együtt fölmászott egy szekrényre, hogy elérje, miközben összetört egy lámpát; az öreg komorna megnyugtatta őt a felesége és a lámpa iránt, mire levette a szentképet és a párnák közé gondosan elrejtve odatette Kiti feje mögé. De hogy hol, mikor és miért volt mindez, azt nem tudta. Azt sem értette, hogy a herczegné miért fogta őt karon s kérte szánakozó pillantással, hogy csillapodjék. Dolli meg arra próbálta rábírni, hogy egyék s kivezette őt a szobából, sőt még az orvos is komolyan és részvéttel nézett rá s csöppeket ajánlott neki.

Ő csak azt az egyet tudta és érezte, hogy az, a mi most körülötte végbement, hasonló volt ahhoz az ese-

ményhez, mely most egy éve egy kormányzósági város fogadójában, a bátyja, Nikoláj halálosságyánál lejátszódott. Csakhogy az fájdalom volt, ez pedig öröm. De az a fájdalom, mint most ez az öröm, teljesen kívül állott az élet megszokott körülményein, s a közönséges életben olyan volt mind a kettő, mint valami rés, a melyen át valami magasztosabbra nyílt kilátás. S ennek a magasztos valaminek a szemlélete közben egyformán megfoghatatlanúl olyan magaslatra emelkedett a lelke, mint azelőtt soha, a hová az ész képtelen volt őt követni.

„Uram, segíts és ne hagyj el", — ismételgette szüntelenül, ama hosszú és neki teljesnek tetsző elidegenedés ellenére is érezvén, hogy épp oly egyszerűséggel és bizalommal fordult az Istenhez most, mint gyermek- és első ifjúkorában.

Egész idő alatt két különös hangulat váltakozott benne. Az egyik — akkor, a mikor nem volt Kitivel, hanem az orvossal, a ki egyik vastag szivarkát a másik után szívta, és oltotta el a teli hamutartó szélén, Dollival és a herczeggel, a hol az ebédről, politikáról, Petrovna Marja betegségéről volt szó, s a hol Levin egyszerre egy pillanatra teljesen megfeledkezett arról, a mi körülötte történt, s úgy érezte magát, mintha most ébredt volna föl, — és a másik hangulat — az ő jelenlétében, az ő ágyafejénél, a hol majd megszakadt, de azért még se szakadt meg a szíve a szánalomtól, s a hol szakadatlanúl imádkozott. És mindannyiszor, valahányszor az önfeledtség pillanataiból egy-egy a hálószobából kihallatszó kiáltás fölriasztotta, beleesett abba a roppant furcsa tévedésbe, a mely mindjárt az első pillanatban is a hatalmába kerítette: mindannyiszor, a mikor egy-egy ilyen kiáltást hallott, felugrott, elkezdett szaladni, hogy igazolja magát, útközben eszébe jutott, hogy hiszen ő nem hibás, de mégis oltalmazni, segíteni akart. De a mint ránézett, megint csak belátta, hogy ő nem segíthet, rémület fogta el és így szólt: „Uram, segíts és ne hagyj el." S minél inkább múlt az idő, annál erősebb lett benne ez a két hangulat: annál nyugodtabb lett és szinte teljesen megfeledkezett Kitiről a távollétében, viszont annál gyötrelmesebbek lettek a szenvedései és tehetetlenségének az

érzése az ő jelenlétében. Felugrott, el akart futni valahová és besietett hozzá.

Olykor, mikor Kiti ismételten magához hívta őt, szemrehányásokat is tett neki úgy magában. De a mint meglátta alázatos és mosolygó arcát, s meghallotta a szavait: „Hogy' meggyötörtelek", az Istennek kezdett szemrehányásokat tenni; de az Istenre gondolván, legott arra kérte, hogy segítse meg és ne hagyja el őt.

XV.

Nem tudta, korán van-e vagy későn. A gyertyák már mind kiégtek. Dolli az imént volt a dolgozó-szobában és fölajánlotta az orvosnak, hogy feküdjék le. Levin ott ült és hallgatta az orvosnak egy szédelgő delejezőről szóló elbeszélését, miközben rábámult szivarkájának a hamujára. Egy kis pihenője volt s elmerült a gondolataiba. Teljesen megfeledkezett arról, a mi most körülötte történt. Hallgatta az orvos elbeszélését és meg is értette. Egyszerre rettenetes sikoltás hallatszott. Olyan rémes volt ez a sikoltás, hogy Levin föl sem ugrott, hanem viszszafojtott lélekzettel, rémülten kérdő pillantást vetett az orvosra. Ez félrehajtott fejjel fülelt és elégedetten mosolygott. Olyan rendkívüli volt itt minden, hogy Levint már nem lepte meg semmi. „Alkalmasint így kell lennie, — gondolta magában és ülve maradt. Kinek a sikoltása volt ez? Felugrott, lábujjhegyen beszaladt a hálószobába, megkerülte Petrovna Lizavetát s a herczegnét, s odaállott a helyére, az ágy fejéhez. A sikoltás elnémult, de közben valami változás történt. Hogy mi, azt nem látta és nem tudta, s nem is akarta látni és tudni. De leolvasta Petrovna Lizaveta arczáról: Petrovna Lizaveta arcza fehér volt és sápadt s még mindig oly elszánt, mint annakelőtte, bár az állkapcsai valamelyest remegtek és a szemei merően rászegeződtek Kitire. Kiti elgyötört, izzó és verejtékes arcza, a hozzátapadt hajfürtökkel együtt oda volt fordítva felé és kereste a tekintetét. Föleinelt karjai az övéit hívogatták. Verejtékes kezeivel megfogta az ő hideg kezeit s arczához szorította őket.

— Ne menj el, ne menj el! Én nem félek! — mondotta szaporán. — Mama, vedd ki a fülbevalóimat. Terhemre vannak. Te se félsz, úgy-e? Hamar, hamar, Petrovna Lizaveta . . .

Sebesen, nagyon sebesen beszélt és megpróbált mosolyogni. De egyszerre eltorzult az arcza és ellökte őt magától.

— Nem, ez rettenetes! Meghalok, meghalok! Jer ide, jer ide hát! — kiáltotta s megint fölhangzott az a borzalmas sikoltás.

Levin a fejéhez kapott és kiszaladt a szobából.

— Nincs baj, nincs baj, jól megy minden! — kiáltott utána Dolli.

De bármit beszéltek is, ő tudta, hogy most már mindennek vége. Fejével az ajtófélfához támaszkodva állt ott a szomszéd szobában és hallotta valakinek a soha még nem hallott nyöszörgését, ordítását és tudta, hogy az ordított, a ki az imént még Kiti volt. Azt már régóta kívánta, hogy ne legyen gyermeke. Most pedig valósággal gyűlölte ezt a gyermeket. Még azt se kívánta, hogy életben maradjon, csak azt, hogy ezek a rettenetes szenvedések véget érjenek.

— Doktor! Mi ez? Mi ez? Én istenem! — sóhajtott föl, s megkapta a belépő orvos karját.

— Mindjárt vége, — szólott az orvos. És mikor azt mondta, olyan komoly volt az arcza, hogy Levin a *mindjárt végé*-t úgy értelmezte, hogy meghal.

Magánkívül rohant a hálószobába. Az első, a mit látott, Petrovna Lizaveta arcza volt, mely az eddiginél még szigorúbb és még sötétebb kifejezést öltött. Kiti arcza meg már nem is volt arcz. Arról a helyről, a melyen azelőtt az arcza volt, az erőlködéstől meg az onnan kiszakadó hangoktól valami borzalmas ábrázat meredt rá. Levin nekiesett a fejével az ágynak és úgy érezte, hogy megszakad a szíve. Az a borzalmas sikongás nemcsak hogy nem szűnt meg, de még rettenetesebbre vált, s mintha elérte volna a végső határt, egyszerre elnémult. Levin nem hitt a füleinek, de lehetetlen volt kételkednie: a sikoltás elnémult és halk sürgés-forgás, alig észreve-

hető zaj és gyors lélekzés hallatszott s Kitinek el-elakadó, eleven, szelid és boldog hangja halkan rebegte: „Vége".

Levin fölemelte a fejét. Kiti a karjait tehetetlenül a takarójára fektetve, rendkívül szép és nyugodt arczczal, szótlanúl nézett rá, s megpróbált, de nem tudott mosolyogni.

És Levin egyszerre úgy érezte, hogy abból a titokzatos, borzalmas és nem erről a földről való világból, a melyben az utolsó huszonkét órán át élt, egy pillanat alatt visszazökkent az azelőtti, rendes világba, melyben azonban a boldogságnak olyan új káprázata ragyogott, hogy szinte alig bírta elviselni. A megfeszült húrok elpattantak mind. Az öröm könnyei és zokogása, a melyekre semmiképpen se számított, olyan erővel rohanták meg és rázták össze egész testét, hogy jó ideig nem tudott szólni. Az ágy előtt térdre hullva, az ajkainál tartotta és csókolgatta a felesége kezét, mely ujjainak gyönge mozdulatával felelt a csókjaira. S ekközben ott az ágy lábánál, Petrovna Lizaveta avatott kezelben, mint a lámpa fölött a kis lángocska, libegett egy olyan emberi lénynek az élete, a ki annakelőtte nem volt, s a ki éppen olyan joggal és a maga jelentőségének ugyanolyan tudatával fog ezentúl élni és hozzá hasonlóknak életet adni.

— Él! Él! És még hozzá fiú! Legyen nyugodt! — hallotta Levin Petrovna Lizaveta hangját, a ki reszkető kézzel pacskolta az újszülött hátacskáját.

— Mama, csakugyan igaz? — szólott Kiti hangja.

Kérdésére a herczegné zokogása volt a felelet.

És a hallgatás közepett, mint kétségtelen válasz az anya kérdésére, fölcsendült egy hang, mely teljesen elütő volt a szobában visszafojtva beszélő hangoktól, egy megfoghatatlan módon egyszerre ott termett, új emberi lénynek a bátor, tolakodó és semmivel se törődő kiáltása.

Azelőtt, ha azt mondta volna valaki Levinnek, hogy Kiti meghalt vele együtt, s hogy a gyermekeik angyalok és hogy az Isten itt van körülöttük, semmin se csodálkozott volna; de most, a valóságba visszazökkenvén, meg kellett erőltetnie az elméjét, hogy megértse, hogy Kiti él és egészséges, s hogy ez a kétségbeesetten ordító kis

lény az ő fia. Kiti élt és a szenvedései véget értek. És Levin kimondhatatlanúl boldog volt. Ezt tudta és ebben tökéletes boldogságot talált. De hát a gyermek? Honnan jött, miért jött és ki ő? Ebbe a gondolatba sehogy' se tudott beletörődni. Ez valami fölöslegesnek, valami túlságosnak látszott előtte, a mihez sokáig nem tudott hozzászokni.

XVI.

Tíz óra tájban az öreg herczeg, Ivánovics Szergej és Arkágyevics Sztepán ott ültek Levinnél, s a gyermekágyas asszonyról beszélgetvén, más egyebekre is kitértek. Levin hallgatta őket, s e beszélgetések révén önkéntelenül eszébe jutván a múlt, s az, a mi a mai reggel előtt volt, ugyancsak önkéntelenül eszébe jutott az is, hogy tegnap ilyenkor hogy' érezte magát. Mintha száz esztendő múlt volna el azóta. Valami elérhetetlen magasságban érezte magát, a honnan óvatosan ereszkedett le, nehogy azokat, a kikkel beszél, megbántsa. Beszélt, beszélt, de szakadatlanúl a feleségére, mostani állapotának a részleteire és fiára gondolt, a kinek a létezéséhez megpróbálta lassan hozzászoktatni magát. Az egész női nem, mely azután, hogy megnősült, valami teljesen új és addig sohasem ösmert jelentőségre tett szert a szemeiben, most oly szédítő magaslatra emelkedett előtte, hogy még képzeletben is alig volt képes a nyomában maradni. Hallotta, a mint a tegnapi clubbeli ebédről beszéltek, és azt gondolta: „Vajon hogy' van, aludt e? Hogy' van? Mire gondol? Sír-e a fia, Dmitrij?" S a beszélgetés, sőt a mondat kellő közepén felugrott és kiment a szobából.

— Üzend meg, be lehet-e menni, — szólott a herczeg.

— Jó, azonnal, — felelt Levin, s bement Kitihez.

Kiti nem aludt, hanem halkan beszélgetett az anyjával, s terveket kovácsolt a küszöbön álló keresztelőre.

Felcziczomázva, megfésülve, valami kékkel diszített, csinos főkötővel a fején, karjait a takaróján kinyújtva, feküdt hanyatt az ágyban, s találkozván a pillantásával, ugyancsak egy pillantással odaintette őt magához. Amúgy

is derült pillantása még derültebbé lett, a mint Levin mindinkább közeledett felé. Rajta volt az arczán ugyanaz a földiről földöntúlira változás, mint a halottakén; csakhogy míg ott a búcsúzás, itt a találkozás kifejezése volt az. Megint ahhoz hasonló izgatottság fogta el a szívét, mely a szülés pillanatában erőt vett rajta. Kiti megfogta a kezét s megkérdezte tőle, vajon aludt-e. Levin képtelen volt felelni, s meggyőződvén a gyöngeségéről, elfordult.

— Egészen magamon kívül voltam, Kosztya! — mondotta neki. — De most olyan jól érzem magamat.

Ránézett Levinre, de egyszerre elváltozott a kifejezése.

— Adjátok ide őt, — szólott, meghallván a gyermek pityergését. — Adja ide, Petrovna Lizaveta, hadd lássa ő is.

— Itt van la, hadd nézze meg a papa is, — mondotta Petrovna Lizaveta, miközben valami izgő-mozgó, furcsa, vörös kis jószágot vett a kezébe és vitt oda hozzá. — De várjunk csak, előbb szépen rendbehozzuk magunkat, — és Petrovna Lizaveta azt az izgó-mozgó, kis vörös jószágot lefektette az ágyra s miután előbb kipólyázta, majd egyik kezével fölemelte, megforgatta és valamivel behintette, ismét bepólyázta őt.

Levin, a mint ezt a szánalmas csöpp kis jószágot nézte, hasztalanúl iparkodott a lelkében az iránta való apai érzésnek legalább valamelyes jeleit is felfedezni. Csakis undort érzett iránta. De mikor levetkeztették, s fölbukkantak előtte iczi-piczi kezecskéi, sáfrányszínű és ujjacskákkal, sőt még a többitől elütő, hüvelykujjacskákkal is ellátott lábacskái, és mikor meglátta, a mint Petrovna Lizaveta ezeket a szétterpesztett lábacskákat — mintha csak lágy rúgók lettek volna — lefogta s egy vászonruhácskába beleszorította, olyan szánalom fogta el az iránt a csöpp teremtés iránt, s olyan rémület azért, hogy esetleg meg találja őt sérteni, hogy önkéntelenül is odakapott a kezeihez.

Petrovna Lizaveta elmosolyodott.

— Soh'se féljen, soh'se féljen!

Mikor a gyermek fel volt öltözve, s egy valósá-

gos kemény babává át volt változtatva, Petrovna Lizaveta elringatta öt, mintha büszke lett volna a munkájára, majd hátralépett, hogy Levin a maga teljes szépségében megláthassa a fiát.

Kiti le nem vette róla a szemét és folyton arra felé pislogott. — Adja ide, adja hát ide! — szólott, s már-már föl akart ülni.

— Hova gondol, Alexandrovna Katerina, nem szabad ám ilyen mozdulatokat tennie! Várjon, majd odaadom. Előbb megmutatjuk magunkat a papának, hogy milyen legények vagyunk a talpunkon.

És Petrovna Lizaveta az egyik kezével (a másik csak az ujjaival támogatta imbolygó kis tarkóját) odaemelte Levinhez ezt a furcsa, s a fejét a pelenkába rejtő, vörös kis jószágot, a kinek azonban orrocskája, pislogó szemecskéi és csámcsogó ajkacskái is voltak.

— Gyönyörű egy gyerek! — mondotta Petrovna Lizaveta.

Levin keserűen fölsóhajtott. Ez a gyönyörű gyerek ő benne csak az undor és a szánalom érzését keltette. Ez pedig éppenséggel nem volt az az érzés, a melyre számított.

Levin elfordult, miaʼatt Petrovna Lizaveta a gyermeket a rá nézve még szokatlan kebelhez odaigazította.

Egyszerre nevetést hallott, mire fölemelte a fejét. Kiti nevetett. A gyermek elfogadta a keblét.

— No, most elég lesz, elég! — szólott Petrovna Lizaveta, de Kiti nem eresztette el a gyermekét. Ott aludt el a karjai közt.

— Most nézd meg, — suttogta Kiti, s odafordította öt úgy, hogy láthassa. Öreges arczocskája egyszerre még jobban összeránczosodott s eltüszszentette magát.

Levin elmosolyodott s alig tudván visszafojtani a megilletődés könnyeit, megcsókolta a feleségét és kiment a sötét szobából.

Az, a mit ez iránt a kis teremtés iránt érzett, korántsem volt az, a mire számított. Semmi öröm, semmi vidámság nem volt benne; ellenkezőleg, valami új és kínos aggodalom fogta el. Ez a sebezhetőség egy új terénu-

mának volt az öntudata. S ez a tudat eleinte oly kínos, s az aggódás azért, hogy ez a tehetetlen kis teremtés valahogy' ne szenvedjen, oly erős volt, hogy e mellett szinte észre se vette a féktelen örömnek, sőt a büszkeségnek azt a furcsa érzését, melyet akkor tapasztalt, mikor a gyermek eltüsszentette magát.

XVII.

Arkágyevics Sztepán dolgai nagyon rosszúl álltak. Az erdőért járó pénz kétharmadrészét már elköltötték és tíz százalék levonásával már a harmadik harmadrészt is csaknem teljesen fölvette volt előre. A kereskedő már nem adott több pénzt, annyival is kevésbbé, mert ezen a télen történt először, hogy Alexandrovna Darja a vagyonára való jogát egész határozottsággal érvényesítvén, megtagadta az erdőért járó harmadik részlet kifizetésére vonatkozó szerződés aláírását. A házi költségek és az elodázhatatlan apróbb tartozások kiegyenlítése az egész jövedelmet fölemésztették, és teljességgel pénz nélkül voltak.

Ez kellemetlen és kényelmetlen állapot volt, s Arkágyevics Sztepán véleménye szerint nem tarthatott így tovább. Ennek, az ő felfogása szerint, az volt az oka, hogy nagyon is csekély volt a fizetése. Az az állás, a melyet ő betöltött, öt esztendővel ezelőtt még nagyon is jó volt, most azonban már nem. Petrovnak, a bank-igazgatónak tizenkétezer rúblja volt, Szverticzkij, mint valami társaság tagja, tizenhétezer rúbl fizetést húzott. Mitin pedig, a ki egy bankot alapított, ezért ötvenezer rúblt kapott. „Nyilván elaludtam és megfeledkeztek rólam", gondolta magáról Arkágyevics Sztepán. S elkezdett szemfüleskedni, elkezdett széjjelnézni, s a tél vége felé kiböngészett magának egy jó állást, s meg is indította rá az ostromot, eleinte Moszkvából a nagynénjei, nagybátyjai és a barátai útján, és később, mikor a dolog megérett, tavaszszal maga is elment Pétervárra. Egyike volt ez azoknak a mindenféle rendű és rangú állásoknak, a melyek az utóbbi időben ezer rúbltól ötvenezerig terjedő

évi fizetéssel, mind jobban elszaporodtak, és jó meleg és zsíros állások voltak: bizottsági tagság, a déli vasutak és bankintézetek kölcsönös hitel-mérlegének egyesült ügynökségénél. Ez az állás, mint az ilyesféle állások általában, olyan óriási tudást és tevékenységet igényelt, melyet egy emberben bajos volt egyesíteni. De olyan ember nem lévén, a kiben mindezek a tulajdonságok egyesültek volna, mégis csak jobb volt, ha az ilyen állást becsületes és nem becstelen ember töltötte be. Arkágyevics Sztepán pedig nemcsak becsületes ember (hangsúlyozás nélkül), hanem *becsületes* ember (hangsúlyozással) is volt, ennek a szónak abban a sajátos értelmében, a melyben Moszkvában használatos, a mikor azt mondják: becsületes tisztviselő, becsületes író, becsületes lap, becsületes intézmény, becsületes irány, s a mely nemcsak azt jelenti, hogy az illető ember vagy intézmény nem becstelen, hanem azt is, hogy alkalomadtán arra is alkalmas, hogy egy-egy szúrást ejtsen a kormányon. Arkágyevics Sztepán olyan körökben forgolódott Moszkvában, a melyekben használatos volt ez a szó, ott becsületes ember hírében állott s így sokkal több joga volt erre az állásra, mint másoknak.

Ez az állás hét-tízezer rúbl évi jövedelemmel járt, és Oblonszkij elvállalhatta volna a nélkül, hogy mostani állásáról lemondjon. Az állás elnyerése két minisztériumtól, egy hölgytől és két zsidótól függött, s Arkágyevics Sztepánnak mindezeket, bár már elő voltak készítve, föl kellett keresnie Pétervárott. Ezenkívül a hugának, Annának is megígérte, hogy a választ illetőleg határozott választ hoz neki Karenintől. S miután ötven rúblt kért Dollitól, elutazott Pétervárra.

A mint Arkágyevics Sztepán ott ült Karenin szobájában, és hallotta az orosz pénzügyek zilálságának az okairól szóló előterjesztését, csak azt a pillanatot leste, a mikor a végére ér, hogy rátérhessen a maga és Anna ügyére.

— Jó, jó, ez mind igaz, — mondotta, mikor Alexandrovics Alexander levevén pince-nez-jét, a mely nélkül már nem tudott olvasni, kérdő pillantást vetett volt a sógorára, — ez mind nagyon igaz lehet a részleteiben,

de azért mégis, a mi korunk főelve mégis csak — a szabadság.

— Igen, csakhogy én egy más elvet állítok föl, mely a szabadság elvét is magában foglalja, — szólott Alexandrovics Alexej, különösen hangsúlyozván a „magában foglalja" szót s megint föltette a pince-nez-jét, hogy újra felolvassa hallgatójának azt a részt, a melyben ez ki volt mondva.

S a széles szegélyű, szépen írt kéziratot átlapozva, Alexandrovics Alexej újra fölolvasta azt a meggyőző részt.

— Én nem akarok protekciós rendszert, nem akarok egyes magánemberek hasznára, hanem a közjóra — a legalacsonyabb és legmagasabb osztályok javára egyaránt — dolgozni, mondotta, s az orrcsíptetője fölött ránézett Oblonszkijra. — De *azok* ezt nem tudták megérteni, *azok* csak személyes érdekekkel vannak elfoglalva, és minden frázisnak lépremennek.

Arkágyevics Sztepán jól tudta, hogy mikor Karenin arról kezdett beszélni, hogy mit csinálnak és mit gondolkoznak *azok*, azok tudniillik, a kik nem akarták az ő terveit elfogadni, és okai voltak Oroszországban minden rossznak, hogy akkor már közel járt a befejezéshez, s azért most szívesen lemondott a szabadság elveiről és teljesen egyetértett vele mindenben. Alexandrovics Alexej elhallgatott és eltűnődve lapozgatott a kéziratában.

— Igaz ni, — szólott Arkágyevics Sztepán — arra akartalak kérni, hogy alkalmilag, ha találkozol Pomorszkijval, említsd meg neki, hogy nagyon szeretnék bejutni a déli vasutak és bankintézetek kölcsönös hitelmérlege egyesült ügynökségének a bizottságába. — Ennek a szívéhez oly közelálló állásnak a nevéhez Arkágyevics Sztepán már annyira hozzá szokott, hogy teljesen hibátlanul és gyorsan ledarálta.

Alexandrovics Alexej megkérdezte, hogy miben áll ennek az új bizottságnak a hatásköre és elgondolkozott. Azon tűnődött, vajon nincs-e ennek a bizottságnak a működésében valami, a mi az ő terveivel ellentétben áll. De miután ennek az új intézménynek a működése nagyon

bonyolúlt volt, az ő tervei pedig szintén nagy kört öleltek föl, nem tudott hamarosan tisztába jönni vele, s az orrcsiptetőjét fölrakva, így szólt:

— Kétségkívül szólhatok neki; de mért akarod éppen ezt az állást elnyerni?

— Szép fizetéssel jár, fölmegy vagy kilenczezer rúbl-re, az én viszonyaim pedig...

— Kilenczezer, — ismételte Alexandrovics Alexej s elkomorodott. Ennek a fizetésnek tekintélyes összege eszébe juttatta, hogy Arkágyevics Sztepánnak tervbevett működése ebből a szempontból egyenesen az ő tervének legfontosabb alapeszméjébe ütközött, mely mindig a takarékosságot hangsúlyozta.

— Úgy találom, s erről emlékiratot is írtam, hogy ezek az óriási fizetések manapság, a mi kormányunk hazug gazdasági asiette-jének a jelei.

— De hát mit akarsz? — szólott Arkágyevics Sztepán. — Tegyük föl, egy bankigazgató kap tízezer rúblt, — de megérdemli. Vagy egy mérnök kap húszezret. Akárhogy' vesszük is, ez életkérdés.

— Én úgy fogom föl a dolgot, hogy a fizetés ugyanaz, mint az árúknak a vételára, és úgy alá kell lennie vetve a kereslet és a kínálat törvényének. Ha a fizetés megállapítása túlteszi magát ezen a törvényen, mint például, ha azt látom, hogy kikerül az iskolából két mérnök, mind a kettő egyformán tehetséges és egyformán érti a dolgát, s az egyik kap negyvenezer rúblt, a másik pedig kénytelen beérni kétezerrel; vagy mikor bankigazgatóknak megtesznek jogászokat, huszárokat, a kiknek semmi néven nevezendő szakismeretük nics, — ebből azt következtetem, hogy a fizetéseket nem a kereslet és a kínálat törvényei, hanem pajtáskodás alapján állapítják meg. Ez pedig visszaélés, mely magában véve is fontos, de az államszolgálatra is különösen káros hatással van. Én azt tartom...

Arkágyevics Sztepán sietett a sógorát félbeszakítani.

— Jó de azt te is elösmered, hogy itt egy új és kétségkívül hasznos intézményről van szó. És akár hogy'

vesszük is, ez életkérdés! A fősúlyt arra fektetik, hogy becsületes kezekben legyen, — mondotta Arkágyevics Sztepán nyomatékosan.

De Alexandrovics Alexej nem ösmerte a *becsületes* szó moszkvai jelentését.

— A becsületesség csak negativ tulajdonság, — jegyezte meg.

— De azért mégis nagyon lekötelezne, — szólott Arkágyevics Sztepán, — ha szólnál egy szót Pomorszkijnak. Csak úgy, beszélgetés közben.

— De hiszen ez, azt tartom, inkább Bolgarinovtól függ, — mondotta Alexandrovics Alexej.

— Bolgarinov a maga részéről teljesen mellette van, — jegyezte meg Arkágyevics Sztepán pirúlva. Azért pirúlt el ennek a névnek az említésére, mert aznap reggel járt a zsidó Bolgarinovnál s ez a látogatás nagyon kellemetlen emléket hagyott hátra benne.

Arkágyevics Sztepán biztosan tudta, hogy az az ügy, a melynek szolgálni akart, új, életrevaló és becsületes ügy volt; de ma reggel, a mikor Bolgarinov, nyilván czélzatosan, a többi kérvényezőkkel őt is jó két óra hosszat megvárakoztatta, egyszerre nagyon kényelmetlenül kezdte érezni magát.

Azért-e, hogy ő, Rjurik utóda, egy Oblonszkij herczeg, két óra hosszat várakozott egy zsidó fogadó-szobájában, vagy azért, hogy életében most először nem követte ősei példáját, a kik mind az államot szolgálták, s egy új térre lépett, de annyi bizonyos, hogy nagyon kényelmetlenül érezte magát. Ez alatt a két órai várakozás alatt szaporán járt föl és alá Bolgarinov fogadó-szobájában, símogatta a szakállát, elbeszélgetett a többi várakozókkal, és valami elmésségen törte a fejét, a melylyel majd elmondja, hogy' várakozott ennél a zsidónál, és a mellett úgy mások, mint saját maga előtt is gondosan rejtegette azt az érzést, mely mindinkább erőt vett rajta.

De az egész idő alatt bosszankodott és kényelmetlenül érezte magát, maga se tudta miért; lehet, hogy azért, hogy sehogy' sem akart elsülni az elmésségе, de lehet, hogy más egyébért. Mikor Bolgarinov rendkívül

szívélyességgel fogadta, szemlátomást diadalmaskodva azon, hogy sikerült őt megaláznia, és csaknem elutasította őt a kérésével, Arkágyevics Sztepán iparkodott az egészet minél hamarább elfeledni. Most azonban, hogy az eset eszébe jutott, valósággal belepirult.

XVIII.

— És most, még egy ügyem van, tudod is tán, hogy mi. Annára vonatkozik, — mondotta Arkágyevics Sztepán rövid hallgatás után, mialatt lerázta magáról azt a kellemetlen benyomást.

Alig hogy Oblonszkij az Anna nevét kiejtette, Alexandrovics Alexej arcza teljesen elváltozott: az eddigi elevenség helyett kimerült és szinte halottszerű kifejezést öltött.

— Voltaképpen hát mit is akarsz tőlem? — kérdezte a székén fészkelődve s összecsukta az orrcsíptetőjét.

— Határozatot, valamiféle határozatot, Alexandrovics Alexej. Én most nem úgy fordúlok hozzád, („mint a megbántott férjhez" — akarta mondani Arkágyevics Sztepán, de attól tartván, hogy evvel elrontja a dolgot, megváltoztatta a szavakat), hanem egyszerűen, mint emberhez, még pedig jó emberhez és keresztyénhez. Ideje, hogy végre megszánjad őt, — mondotta.

— De hát voltaképpen hogyan, miért? — kérdezte Karenin halkan.

— Hát csak meg kellene, hogy szánjad őt. Ha láttad volna, mint a hogy' én láttam, a ki az egész telet vele töltöttem, — megesett volna a szíved rajta. Rettenetes a helyzete, a szó szoros értelmében rettenetes.

— Nekem úgy tetszett, — felelt Alexandrovics Alexej, vékony, szinte sipítozó hangon, — hogy Arkágyevna Annának megvan mindene, a mire vágyott.

— Jaj, Alexandrovics Alexej, csak semmi rekriminácziò! A mi elmúlt, az elmúlt, s te nagyon jól tudod, hogy a mit ő óhajt és vár, az — a válás.

— De én azt hittem, hogy Arkágyevna Anna abban

az esetben, ha én azt kívánom, hogy a fiát nálam hagyja, lemond a válásról. Ebben az értelemben adtam meg a választ is, és azt hittem, hogy evvel az ügyet befejeztük. Én a magam részéről befejezettnek is tartom, — rikácsolta Alexandrovics Alexej.

— Az Istenért, csak ne heveskedjél, — mondotta Arkágyevics Sztepán, megérintvén a sógora térdét. — A dolog nincsen befejezve. Ha megengeded, hogy rekapituláljam, a dolog így történt: mikor szétváltatok, te a nagylelkűségedben valósággal nagy voltál; megadtál neki mindent: a szabadságot, sőt a válást is. Ő ezt méltányolta is. Nem, hidd el, ha mondom, nagyon méltányolta. Annyira, hogy ezekben az első pillanatokban veled szemben való bűnösségének a tudatában nem fontolt és nem fontolhatott meg mindent. Lemondott mindenről. De a valóság és az idő megmutatták, hogy a helyzete kínos és tarthatatlan.

— Arkágyevna Anna élete engem egyáltalában nem érdekel, — vágott közbe Alexandrovics Alexej s fölrántotta a szemöldökeit.

— Engedd meg, hogy ebben kételkedjem, — felelt Arkágyevics Sztepán szelíden. — Az ő helyzete olyan, hogy neki magának kínos, és a világon senkinek sincs haszna belőle. Te ezt csak mondod: megérdemelte. Ezt ő is tudja, s azért nem is kér téged, sőt egyenesen kimondja, hogy nem mer tőled kérni semmit. De én, mi, rokonok, a kik mind szeretjük őt, mi kérünk téged, könyörgünk hozzád. Miért szenvedjen? Kinek van ebből haszna?

— Bocsáss meg, de te úgy látszik, vádlottnak állítasz engem oda, — jegyezte meg Alexandrovics Alexej.

— Dehogy is, eszem ágában sincs, érts meg hát jól, — mondotta Arkágyevics Sztepán s megint megérintette a sógorát, azt hivén, hogy ez az érintés megpuhítja őt. — Én csak azt mondom: az ő helyzete kínos, te pedig könnyíthetsz rajta, a nélkül, hogy bármit is veszítenél. Én majd úgy elrendezek mindent, hogy te észre se veszed. Hiszen ezt meg is ígérted nekem.

— Az ígéret, az előbb történt. S én azt hittem, hogy a fiúra vonatkozó kérdés az ügyet eldöntötte. Ezen-

kívül azt reméltem, hogy Arkágyevna Annában lesz annyi nagylelkűség... — nyögte ki Alexandrovics Alexej sápadtan, remegő hangon, nagy nehezen.

— Ő teljesen rábízza magát a te nagylelkűségedre. Csak azt az egyet kéri, azért könyörög, hogy rántsd ki őt ebből a tarthatatlan helyzetből, a melyben most vergődik. Már a fiához se ragaszkodik. Alexandrovics Alexej, te jó ember vagy. Képzeld bele magadat csak egy pillanatra az ő helyzetébe. Ő rá nézve, az ő helyzetében, a válás kérdése — életkérdés. Ha már azelőtt nem tettél volna ígéretet, még tán beletörődött volna valahogy' a helyzetébe, és künn maradt volna falun. De te ígéretet tettél, ő írt is neked és beköltözött Moszkvába. És íme, már hatodik hónapja él Moszkvában, a hol minden találkozás egy-egy tördöfés a szívébe, s napról-napra várja a döntést. Lám, ez éppen annyi, mintha a halálraítéltnek hónapokon át ott tartanák a nyakán a hurkot, hol halállal, hol kegyelemmel kecsegtetvén őt. Szánd meg őt végre, s akkor én magamra vállalom, hogy a dolgot eligazítsam... Vos scrupules...

— Erről nem is beszélek, nem beszélek róla... — vágott közbe Alexandrovics Alexej undorral. — De lehet, hogy olyasvalamit ígértem, a mihez nem volt jogom.

— Tehát megtagadod azt, a mit ígértél?

— Én sohasem tagadtam meg olyasmit, a mi lehetséges, de időre van szükségem ahhoz, hogy megfontoljam, vajon lehető-e az, a mit megígértem.

— Nem, Alexandrovics Alexej! — szólott Oblonszkij fölpattanva, — én ezt nem akarom elhinni! Ő annyira boldogtalan, a mennyire egy asszony csak boldogtalan lehet és te nem tagadhatod meg ilyen...

— A mennyire az, a mit ígértem, lehetséges. Vous professez, d'être libre penseur. De én, vallásos ember létemre, ilyen fontos ügyben nem cselekedhetem a kereszténység törvényei ellenére.

— De a keresztény társadalomban és ha jól tudom, nálunk is, a válás megvan engedve, — jegyezte meg Arkágyevics Sztepán, — választ a mi egyházunk is megengedi. És azt látjuk...

— Meg van engedve, de nem ebben az értelemben.

— Alexandrovics Alexej, én nem ösmerek rád, — szólott Oblonszkij, rövid hallgatás után. — Nem te voltál-e az, (és mi nem méltányoltuk-e ezt?), a ki megbocsátottál mindent, és éppen a keresztyén érzés által indíttatva, kész voltál mindent föláldozni? Te magad mondottad: „Engedd néki felsőruhádat is, ha el akarja venni a te alsóruhádat . . .“ és most . . .

— Kérlek, — mondotta Alexandrovics Alexej sápadtan fölugorva, remegő állal és rikácsoló hangon, — kérlek, hagyjuk abba, hagyjuk abba . . . ezt a beszélgetést.

— Óh nem! Bocsáss meg, kérlek bocsáss meg, ha megkeserítettelek, — szólalt meg Arkágyevics Sztepán zavartan mosolyogva s kezet nyújtott neki, — hiszen én csak megbízott vagyok, a ki eljártam megbízatásomban.

Alexandrovics Alexej kezet nyújtott neki, elgondolkozott és így szólt:

— Meg kell fontolnom a dolgot, s támpontokat kell keresnem. Holnapután megadom a határozott választ, — mondotta rövid habozás után.

XIX.

Arkágyevics Sztepán már menni akart, mikor Kornej bejött jelenteni:

— Alexejevics Szergej!

„Ki ez az Alexejevics Szergej?“ — akarta kérdezni Arkágyevics Sztepán, de legott eszébe jutott.

— Óh, a kis Szerjozsa! — mondotta. — „Alexejevics Szergej“. Azt hittem, az osztályfőnök. Anna kért is, hogy látogassam meg, — jutott az eszébe.

És eszébe jutott az a bátortalan és szánalmat gerjesztő arczkifejezés is, a melylyel Anna, mikor tőle búcsúzott, így szólt: „Te látni fogod őt. Tudd meg részletesen, hol van és ki van körülötte. És Sztiva... ha csak lehetséges! Talán csak lehetséges lesz? Arkágyevics Sztepán megértette, mit jelentett ez a „ha csak lehetséges“, — ha csak lehetséges, úgy intézni a válást, hogy a fiát is megkapja... Most már tisztán látta Arká-

gyevics Sztepán, hogy erről szó se lehetett, de azért mégis örült, hogy láthatta az unokaöcscsét.

Alexandrovics Alexej figyelmeztette a sógorát, hogy a fiának soha se szoktak az anyjáról beszélni, s ót is megkérte, hogy egy szóval se tegyen róla említést.

— Az anyjával való ama találkozás után, a melyre nem voltunk elkészülve, nagyon beteg volt, — mondotta Alexandrovics Alexej. — Még az életéért is aggódtunk. De az okszerű kezelés és nyáron a tengeri fürdők, helyreállították az egészségét, most pedig, az orvos tanácsára, beadtam őt az iskolába. És csakugyan, az iskolatársak nagyon jó hatással voltak rá, úgy, hogy teljesen egészséges és jól is tanul.

— Micsoda derék legény lett belőle! Ez már nem is Szerjozsa, hanem valósággal Alexejevics Szergej! — szólott Arkágyevics Sztepán mosolyogva s rápillantott a bátran és fesztelenül belépő, szélesvállú és csinos fiúcskára, a ki kék zubbonyt és hosszú nadrágot viselt. A fiú egészségesnek és jókedvűnek látszott. Mint valami idegen előtt, úgy hajtotta meg magát a nagybácsija előtt, de mikor fölismerte, elpirult és mintha valamivel megsértették és fölbosszantották volna, szaporán elfordult tőle. Ezután odalépett az apjához és átadta neki a bizonyítványát.

— No, ez derék, — szólott az apja, — most elmehetsz.

— Kissé megcsappant és megnőtt, megszűnt gyermek lenni és ifjú lett belőle; ezt már szeretem, — mondotta Arkágyevics Sztepán. — Emlékszel-e reám?

A fiúcska hamarosan rápillantott az apjára.

— Emlékszem, mon oncle, — felelt egy pillantást vetve rá, majd megint lesütötte a szemét.

A nagybácsi odahívta a fiút magához és megfogta a kezét.

— Nos, hát hogy' vagyunk? — kérdezte, mert szeretett volna szóba állani vele. de nem tudta. mivel kezdje.

A fiú irult-pirult, s miközben felelgetett neki, óvatosan kiszabadította a kezéből a kezét. Alig hogy Arkágyevics Sztepán a kezét elereszteté, mint a szabadon

bocsátott madár, kérdő pillantást vetett az apjára és gyors léptekkel kiszaladt a szobából.

Egy esztendő múlt el azóta, hogy Szerjozsa utólszor látta az édesanyját. Attól fogva nem is hallott többé róla. Ebben az esztendőben aztán bekerült az iskolába, a hol megszerette a társait. Azok az édesanyjára vonatkozó ábrándok és emlékek, melyek annak idején beteggé tették, most már nem foglalkoztatták. Ha olykor rájöttek is, szándékosan elűzte magától, mert szégyenleteseknek s kisleányokhoz illőknek, de fiúhoz és még hozzá diákhoz méltatlanoknak tartotta azokat. Azt tudta, hogy apja és anyja közt súrlódások voltak, melyek őket szétválasztották, tudta, hogy neki az apja mellett kell maradnia és iparkodott ehhez a gondolathoz hozzászokni.

Mikor a nagybátyját, a ki hasonlított az édesanyjához, meglátta, ez kellemetlenül érintette, mert éppen azokat az emlékeket keltette életre benne, a melyeket szégyenleteseknek tartott. Annál is inkább kellemetlen volt ez neki, mert abból a pár szóból, a melyet a dolgozó-szoba ajtajában várakozva elcsett, de különösen az apja és a nagybátyja arczkifejezéséből sejtette, hogy alkalmasint az anyjáról volt köztük szó. S nehogy az apját, a kivel élt s a kitől függött, elítélje, s a mi a fő, nehogy magát az érzelgésnek, melyet annyira megalázónak tartott, átengedje, iparkodott rá se nézni a nagybátyjára, a ki azért jött, hogy az ő nyugalmát megzavarja, rá se gondolni arra, a mire ez őt emlékeztette.

De mikor utána Arkágyevics Sztepán is kijött a szobából s őt megpillantván a lépcsőn, odahívta magához és megkérdezte tőle, hogy' tölti az iskolában az órák közt az időt, Szerjozsa, az apja távollétében, beszédbe eredt vele.

— Most a vasútazás járja nálunk, — mondotta, felelvén a kérdésére. — Ez pedig úgy megy, hogy: ketten leülnek a padra. Ezek az utasok. Egy pedig föláll a padra. És valamennyien befogják magukat. Akkor aztán, akár kézzel, akár szijjakkal keresztül-kasúl húzzák őket az összes termeken. Az ajtókat már jó előre kinyitják. De a kalauznak nagyon nehéz ám ott a sora.

— Az az, a ki áll? — kérdezte Arkágyevics Sztepán mosolyogva.

— Igen, nagy bátorság és ügyesség kell ám oda, különösen mikor hirtelen megállanak, vagy mikor valamelyikük elesik.

— Bíz' ez nem tréfa-dolog, — szólott Arkágyevics Sztepán és szomorúan nézett bele azokba az élénk s az anyjáéhoz hasonló, már most sem gyermekes, de azért még teljesen ártatlan szemekbe. És bár megigérte volt Alexandrovics Alexejnek, hogy nem fog Annáról beszélni, nem tudta megállani.

— Hát az anyádra emlékszel-e? — kérdezte egyszerre.

— Nem, nem emlékszem, — szólt Szerjozsa szaporán, és fülig elpirúlván, lesütötte a szemét. Ettől fogva a nagybátyja semmit sem bírt többé kivenni belőle.

A nevelő egy félórácska múlva ott találta növendékét a lépcsőn és sokáig nem tudta eldönteni, vajon haragszik-e, vagy sír.

— Mi az, alkalmasint megütötte magát, mikor elesett? — szólott a nevelő. — Megmondtam, hogy ez veszedelmes játék. Az igazgatónak is meg kell, hogy jelentsem.

— Ha meg is ütöttem volna magamat, senki se vette volna észre. Annyi szent igaz.

— Akkor hát mi lelte?

— Hagyjon békét! . . . Emlékszem, nem emlékszem . . . Mi köze hozzá? Minek emlékezzem? Hagyjanak békében! — fordúlt oda most már nem a nevelőjéhez, hanem az egész világhoz.

XX.

Arkágyevics Sztepán, mint rendesen, most se töltötte tétlenül az időt Péterváron. A dolgán, a húga válásán, s a kiszemelt álláson kívül, mint rendesen, arra is szüksége volt Péterváron, hogy a moszkvai dohosság után kissé fölfrissüljön.

Moszkva minden cafés chantans-jai és társas-

kocsijai ellenére is olyan volt, mint egy álló mocsár. Ezt Arkágyevics Sztepán mindenkor érezte. Mikor Moszkvában és különösen a családja körében élt, mindig érezte, hogy elszontyolódik. A mikor pedig egyhuzamban hosszabb időt töltött Moszkvában, annyira jutott, hogy bántani kezdték a rossz kedve s a feleségének a szemrehányásai, az egészsége, a gyermekek nevelése, és hivatalának apró-cseprő érdekei, azonkívül még az is nyugtalanította, hogy adósságai vannak. De csak el kellett mennie Pétervárra, bejutnia abba a körbe, a melyben forgolódni szokott, s a melyben az emberek valósággal éltek, s nem dermedtek meg, úgy, mint Moszkvában, s legott eltűntek ezek a gondolatai, s elolvadtak, mint a tűz sugárzásától a viasz.

A felesége?... Éppen ma beszélt Csecsenszkij herczeggel. Csecsenszkij herczegnek volt felesége és családja, — felnőtt, hadapród-gyermekei, de volt egy másik, törvénytelen családja is, szintén gyermekekkel. Bár az első családja is jó volt, Csecsenszkij herczeg mégis boldogabbnak érezte magát a másodikban. A legidősebb fiát is bevezette a második családjába, s azt mesélte Arkágyevics Sztepánnak, hogy ezt a fiára nézve hasznosnak, sőt üdvösnek tartja. Vajon mit szóltak volna ehhez Moszkvában?

A gyermekei? . . . Péterváron a gyermekek nem akadályozták az apákat abban, hogy éljenek. A gyermekek intézetekben nevelkedtek, s itt nem unalkodott az a Moszkvában annyira elterjedt, otromba fölfogás, — mint például Lyvovéknál is, — hogy a gyermekeket az élet minden kényelme, a szülőket pedig csak a munka és a gondok illetik meg. Itt belátták, hogy az ember köteles magának élni, még pedig úgy, a hogy' egy művelt embernek élnie kell.

A szolgálata?... A szolgálat itt szintén nem volt az a kemény és vígasztalan járom, a melyet Moszkvában húztak; itt az emberek érdeklődtek is a szolgálatuk iránt. Egy találkozás, egy apró kis szolgálat, egy találó szó, egy kis bolondos utánzási tehetség, — s az ember egyszerre megcsinálta a karrier-jét, mint Brjanczev, a kivel tegnap találkozott Arkágyevics Sztepán, s a ki

most egyike volt a legelső tisztviselőknek. Ennek a szolgálatnak megvolt a maga érdekessége.

De különösen pénzügyi kérdésekben hatott megnyugtatólag Arkágyevics Sztepánra a pétervári fölfogás. Bartnyanszkij, a ki az ő train-je mellett évente legalább ötvenezer rubelt költött, tegnap nagyon figyelemreméltó dolgot mondott neki erről.

Ebéd előtt, beszélgetés közben, Arkágyevics Sztepán így szólt Bartnyanszkijhoz:

— Te, úgy látszik, bizalmasan vagy Mordvinszkijvel; tehetnél nekem egy szívességet és szólhatnál neki egy szót az érdekemben. Van egy állás, a melyet szeretnék elnyerni. Egy bizottsági tagság a...

— Hadd el, úgy se tudom magamnak megjegyezni... De hát, hogy' van kedved azokkal a zsidókkal ilyen vasúti ügyekbe beleavatkozni? Akárhogy vesszük is, piszkos egy dolog.

Arkágyevics Sztepán nem mondta neki, hogy itt életkérdésről van szó. Bartnyanszkij ezt amúgy sem értette volna meg.

— Pénzre van szükségem, nincs miből élnem.

— De azért mégis élsz?

— Élek, de adósságaim vannak.

— Ugyan? És sok? — kérdezte Bartnyanszkij részvéttel.

— Nagyon sok, vagy húszezer rúbl.

— Óh, te boldog ember! — mondotta. — Nekem van vagy másfél millió, a mellett semmim sincs és a mint látod, mégis élek.

És Arkágyevics Sztepán nemcsak szóval, hanem tényleg is belátta ennek a helyességét. Zsivachovnak harminczezer rúbl adóssága volt és a világon semmije, s mégis élt, még pedig hogy'! Kriczov grófot már rég kiénekelték, s két kitartott szeretője is volt. Petrovszkij elherdált öt milliót, s azért most is úgy élt, mint azelőtt, sőt pénzügyekben dolgozott és húszezer rúbel fizetést húzott. De ezenkívül Pétervár testileg is jó hatással volt Arkágyevics Sztepánra. Egészen megfiatalította. Moszkvában olykor ősz hajszálakat födözött föl a fején, ebéd után el-elszundikált, nagyokat nyújtózott, lassan, zihálva

ment föl a lépcsőn, fiatal hölgyek társaságában unatkozott és nem táncolt a bálokon. Péterváron pedig mindig tíz esztendővel fiatalabbnak érezte magát.

Péterváron ugyanazt érezte, a mit csak tegnap mondott neki a hatvan éves Oblonszkij Pjotr herczeg, a ki most jött vissza külföldről.

— Mi itt nem tudunk élni, — mondotta Oblonszkij Pjotr. — Akár hiszed, akár nem, én a nyarat Badenben töltöttem és igazán mondom, egészen fiatal embernek éreztem magamat. Alig, hogy rápillantottam egy fiatal hölgyre, a gondolataim legott... Ettem, ittam... csupa erő, csupa frisseség voltam. Visszajöttem Oroszországba, — a feleségemhez kellett mennem, falura — és íme, el se hiszed, alig két hétre rá fölhúztam a hálókabátomat, s föl se öltözködtem többé ebédhez. Rá se gondolok már a fiatalokra. Tökéletesen megöregedtem. Nincs egyéb hátra, mint a lelkem üdvössége. Elmentem Párisba — s megint összeszedtem magamat.

Arkágyevics Sztepán ugyanezeket a különbségeket érezte, mint Oblonszkij Pjotr. Moszkvában úgy elhagyta magát, hogy csakugyan, ha hosszabb időt kellett volna ott töltenie, ő is annyira jutott volna, hogy a lelki üdvösségét kezdte volna ápolni; de Péterváron megint egészen rendes embernek érezte magát.

Tverszkája Betszi herczegné és Arkágyevics Sztepán közt nagyon régi és rendkívül furcsa volt a viszony. Arkágyevics Sztepán úgy tréfásan mindig ott legyeskedett körülötte, s ugyancsak tréfásan a legilletlenebb dolgokat mondotta neki, tudván, hogy ezek mindennél jobban tetszenek neki. A Kareninnal való beszélgetést követő napon, mikor Arkágyevics Sztepán elment hozzá, olyan fiatalnak érezte magát, hogy ebben a tréfás legyeskedésben és üres fecsegésben annyira ment, hogy azt se tudta, hogy' hátráljon meg, miután, szerencsétlenségére, Betszi nemcsak hogy nem tetszett, de sőt határozottan ellenszenves volt neki. De ez a modor úgy állandósult köztük, hogy ő viszont nagyon tetszett neki. Így azután rendkívül megörült Mjahkaja hercegnő érkezésének, mely magános együttlétüknek véget vetett.

— Ön, ön is itt van, — szólott a herczegnő, mikor őt megpillantotta. — Nos, mit csinál az ön szegény húga? Ne nézzen úgy rám, — tette hozzá. — Azóta, h gy mindenki megrohanta őt, csupa olyanok, a kik százezerszer rosszabbak, mint ő, úgy találom, hogy nagyon szépen viselte magát. Nem tudom megbocsátani Vronszkijnak, hogy nem tudatta velem, mikor Péterváron voltak. Elmentem volna hozzá és vele is mindenfelé. Kérem, adja át neki szeretetteljes üdvözletemet. Beszéljen hát valamit róla.

— Hát bizony rendkívül nehéz a helyzete . . . — kezdte Arkágyevics Sztepán, lelki naivságában készpénznek vevén a herczegnő eme szavait: „Beszéljen valamit a húgáról." Mjahkaja herczegnő, szokása szerint legott közbevágott és ő kezdett el beszélni.

— Ő csak azt tette, a mit én kívülem mindenki megtesz, de titkolja; de ő nem akart ámítani, s ezt nagyon helyesen cselekedte. De még jobban tette azt hogy otthagyta azt az ön féleszű sógorát. Már megbocsásson. Mindenki azt mondta, hogy ilyen okos, olyan okos, csak én mondtam, hogy ostoba. Most, hogy összeadta magát Ivanovna Lydiával és Landauval, mindenki azt mondja, hogy féleszű, s én, bár szeretnék nem érteni egyet a többiekkel, de ezúttal nem tehetem.

— De magyarázza meg kérem, — szólott Arkágyevics Sztepán, — mit jelent ez? Tegnap nála voltam a húgom ügyében és határozott választ kértem tőle. Ő nem adott választ és azt mondotta, hogy majd megfontolja a dolgot, ma reggel pedig válasz helyett egy meghívást kaptam ma estére Ivanovna Lydia grófnőhöz.

— No lám, lám! — szólalt meg Mjahkaja herczegnő örömmel. — Majd megkérdik Landau-t, hogy mit szól hozzá.

— Miért Landau-t? Hogyan? Ki az a Landau?

— Hogyan, ön nem ismeri Jules Laundau-t? Le fameux Jules Landau, le clairvoyant? Ő is féleszű, de teljesen tőle függ az ön húgának a sorsa. Lám, milyen következése van a falusi életnek, ön semmiről se tud semmit. Lássa, ez a Landau segéd volt egy párisi üzletben s elment egy orvoshoz. Az orvosnak a fogadó-

szobájában elaludt, s álmában elkezdett a betegeknek tanácsokat adni. Még pedig csodálatos tanácsokat. Később Meledinszkijnek, — tudja annak a betegnek, — a felesége hallott valamit arról a Landauról s elvitte őt az urához. Most ő gyógyítja. Szerintem ugyan egy mákszemnyit se segített rajta, mert most is csak olyan gyönge, mint volt, de ők esküsznek rá és nem tágítanak mellőle. Elhozták magukkal Oroszországba is. Itt valósággal megrohanták, ő pedig gyógyítja valamennyiünket. Bezzubova grófnét meg is gyógyította s a grófné annyira megszerette őt, hogy fiának fogadta.

— Hogy-hogy' fiává fogadta?

— Hát adoptálta. Most már nem Landau többé, hanem Bezzubov gróf. De nem ez a fő, hanem az, hogy Lydia, — én nagyon szeretem őt, de annyi bizonyos, hogy az esze nincsen a helyén, — természetesen most egészen ennek a Landaunak a karjaiba vetette magát, s nélküle sem ő, sem Alexandrovics Alexej nem szánja rá magát semmire, s így az ön húgának a sorsa is ennek a Landaunak, illetve Bezzubov grófnak a kezébe van letéve.

XXI.

Egy pompás ebéd és Bartnyanszkijnál megivott nagymennyiségű cognac után, Arkágyevics Sztepán a kitűzött idővel valamivel később jutott el Ivanovna Lydia grófnéhoz.

— Ki van még a grófnénál? A franczia? — kérdezte Arkágyevics Sztepán a kapustól, miközben szemügyre vette Alexandrovics Alexej jól ismert felsőkabátját s egy másik, kösöntyűkkel díszített fura kabátot.

— Karenin Alexandrovics Alexej és Bezzubov gróf, — felelt a portás kimérten.

„Mjahkaja herczegné eltalál'a", — gondolta Arkágyevics Sztepán, a mint fölhaladt a lépcsőn. Különös! De azért nem volna rossz a bizalmát megnyerni. Óriási nagy a befolyása. Ha csak egy szót szólna Pomorszkijnak, biztos volna."

Odakünn még egészen világos volt, de azért Iva-

novna Lydia grófné kis fogadó-szobájában zárt redőnyök mögött már égett a lámpa.

A lámpa alatt, a kerek asztalnál ott ült a grófné Alexandrovics Alexejjel, s halkan beszélgetett vele. A szoba másik végén egy alacsonytermetű, sovány, nőies derekú, görbelábú, szép, de rendkívül sápadt ember állott, a kinek gyönyörű, csillogó szemei voltak, s a mint a falon az arczképeket nézegette, hosszú haja szinte rányehezedett a kabátja gallérjára. A ház asszonyát és Alexandrovics Alexejt üdvözölvén, Arkágyevics Sztepán önkéntelenül is mégegyszer végignézett az ismeretlen emberen.

— Monsieur Landau! — fordult hozzá a grófné oly óvatosan és gyöngéden, hogy Oblonszkij szinte elbámult rajta. S megismertette őket egymással.

Landau gyorsan hátranézett, odajött és mozdulatlan, izzadt kezét mosolygva beletevén Arkágyevics Sztepán kinyújtott kezébe, legott megint félrehúzódott és tovább nézegette az arczképeket. A grófné és Alexandrovics Alexej jelentőségteljesen összenéztek.

— Nagyon örülök, hogy látom, különösen ma, — mondotta Ivanovna Lydia grófné. Karenin mellett mutatván helyet Arkágyevics Sztepánnak.

— Én ugyan mint Landau-t mutattam be őt önnek, — szólt a grófné halkan s futó pillantást vetett előbb a francziára, majd Alexandrovics Alexeire, — de ő, mint alkalmasint ön is tudja, voltaképpen Bezzubov gróf. De nem igen szereti ezt a czímet.

— Igen, hallottam, — felelt Arkágyevics Sztepán. — Mondják, hogy Bezzubov grófnét teljesen kigyógyította.

— Éppen ma volt nálam, igazán szánalomra méltó! — fordult oda a grófné Alexandrovics Alexejhoz. — Borzasztó nehezére esik ez az elválás. Valóságos csapás ránézve.

— Hát csakugyan elutazik? — kérdezte Alexandrovics Alexej.

— Igen, elmegy Párisba. Tegnap hallott egy szózatot, — mondotta Ivanovna Lydia grófné, Arkágyevics Sztepánra pillantva.

— Óh, szózatot! — ismételte Oblonszkij, érezvén, hogy lehetőleg óvatosnak kell lennie ebben a társaságban, a melyben valami különös történik, vagy valami különösnek kell történnie, a minek ő még nem találta meg a kulcsát.

Pillanatnyi hallgatás következett, mely után Ivanovna Lydia grófné, mintegy a beszélgetés főtárgyára térve, finom mosolylyal így szólt Oblonszkijhoz:

— Én önt már régen ösmerem, és nagyon örülök, hogy közelebbről is megösmerhetem. Les amis de nos amis sont nos amis. De ahhoz, hogy az ember valakinek a barátja lehessen, tudnia kell beleélni magát a barátja lelki állapotába, s én attól tartok, hogy ön Alexandrovics Alexejjel szemben erre nem képes. Tudja talán, miről beszélek, — mondotta, s ráemelte gyönyörű, révedező szemeit.

— Részben, — grófné, — értem, hogy Alexandrovics Alexej helyzete... — szólott Oblonszkij, nem egészen lévén tisztában azzal, hogy miről van szó, s azért iparkodván megmaradni az általánosság terén.

— A változás nem a külső körülményekben történt — mondotta Ivanovna Lydia grófné kimérten, s egyúttal szeretetteljes pillantással nézett Alexandrovics Alexej után, a ki fölkelt és odament Landauhoz, — a szíve változott meg, már régóta, egészen új a szíve s én éppen attól tartok, hogy ön nem képes teljesen beleélni magát abba a változásba, mely ő benne végbement.

— Azaz hát, úgy általános vonásokban el tudom képzelni magamnak ezt a változást. Mi mindig jó barátok voltunk, és most . . . — mondotta Arkágyevics Sztepán gyöngéd pillantással felelvén a grófné pillantására s azon tünődött, vajjon a két miniszter közül melyikkel van jobb viszonyban a grófné, hogy tudja, melyiknél kérje ki a közbenjárását.

— Az a változás, mely benne végbement, egyáltalán nem gyöngítheti bizalmas emberei iránt táplált érzelmeit; ellenkezőleg, csak gyarapítja benne az iránt való szeretetet. De én attól tartok, hogy ön sem ért engem. Nem parancsol teát? — szólott szemeivel az inas felé intve, a ki a teás tálczával közeledett.

— Nem egészen, grófné. Persze, az ő szerencsétlensége...

— Igen, ezt a szerencsétlenséget, mely legnagyobb szerencséjévé lett azóta, hogy a szíve megújhodott, Ő mérte rá, — mondotta szerelmes pillantást vetvén Arkágyevics Sztepánra.

„Azt tartom, megkérhetem rá, hogy beszéljen mind a kettővel", — gondolta magában Arkágyevics Sztepán.

— Minden bizonnyal, grófné, — mondotta, — de én azt hiszem, hogy ezek a változások annyira bizalmas természetűek, hogy senki, még a hozzá legközelebb állók se szeretnek róla beszélni.

— Ellenkezőleg! Nekünk beszélgetnünk kell róla és támogatnunk kell egymást.

— Igen, kétségkívül, de mind a mellett a meggyőződések különbözők, és még... — szólott Oblonszkij szelíd mosolylyal.

— A legszentebb igazság terén ki vannak zárva a különbségek.

— Igaz, igaz, kétségkívül, de... — itt Arkágyevics Sztepán zavarba jött és elhallgatott. Megértette, hogy a vallásról volt szó.

— Úgy tetszik, tüstént elalszik, — mondotta Alexandrovics Alexej jelentőségteljes suttogással, Ivanovna Lydiához lépve.

Arkágyevics Sztepán körülnézett. Landau ott ült az ablaknál, s a szék karjára támaszkodva, lehorgasztotta a fejét. Mikor észrevette, hogy nézik, fölemelte a fejét és gyerekesen naiv mosolyra fakadt.

— Ne is ügyeljenek rá, — szólott Ivanovna Lydia s egy könnyed mozdúlattal széket tolt oda Alexandrovics Alexejnek. — Azt vettem észre... — kezdte el, mikor egy inas lépett a szobába egy levéllel. Ivanovna Lydia gyorsan átfutotta a levelet és bocsánatot kérvén, rendkívüli gyorsasággal pár sort írt, odaadta és visszatért az asztalhoz. — Azt vettem észre, — folytatta a mibe belekezdett volt, — hogy a moszkvaiak különösen a férfiak, a vallás iránt a lehető legközönyösebbek.

— Óh nem, grófné, nekem úgy tetszik, hogy a

moszkvaiaknak éppen az a hírük, hogy a vallás terén a lehető legszilárdabbak, — felelt Arkágyevics Sztepán.

— Jó, de ön, a mennyire látom, sajnos, a közönyösek közül való, — szólott Alexandrovics Alexej s fáradt mosolylyal odafordúlt hozzá.

— Hogy' lehet az ember ennyire közönyös! — szólott Ivanovna Lydia.

— Én ezen a téren nem vagyok közönyös, de várakozó álláspontot foglalok el, — mondotta Arkágyevics Sztepán a legédesebb mosolylyal. — Alig hiszem, hogy rám nézve már elérkezett volna ezeknek a kérdéseknek az ideje.

Alexandrovics Alexej és Ivanovna Lydia összenéztek.

— Azt mi soha se tudhatjuk, elérkezett-e, vagy sem, — jegyezte meg Alexandrovics Alexej kimérten. — Arra nem is kell gondolnunk, vajon készen vagyunk-e, vagy sem: az Isten kegyelme nem az emberi elme után igazodik; olykor nem azokat éri, a kik törekszenek rá, hanem — mint Saul példája is mutatja, — azokat, a kik nincsenek is rá elkészülve.

— Nem, úgy látszik, még nem, — mondotta Ivanovna Lydia, miközben a franczia mozdúlatait figyelte. Landau fölkelt és odajött hozzájuk.

— Megengedi, hogy én is halljam? — kérdezte.

— Óh igen, csak nem akartam zavarni, — felelt Ivanovna Lydia gyöngéd pillantást vetvén rá, — üljön ide közénk.

— Csak nem szabad behúnyni a szemét, nehogy megfosztassék az ember a világosságtól, — folytatta Alexandrovics Alexej.

— Óh, ha ön azt a boldogságot ösmerné, a melyet mi azáltal érzünk, hogy állandóan átérezzük a lelkünkben az ő jelenlétét! — szólott Ivanovna Lydia, boldogan mosolyogva.

— De megeshetik, hogy olykor nem érzi az ember magát képesnek arra, hogy ilyen magasra fölemelkedjék, — jegyezte meg Arkágyevics Sztepán, érezvén, hogy csak alakoskodik, a mikor a vallás magasztos voltát elösmeri, és nem meri egyúttal szabadgondolkodó

voltát olyas valaki előtt beösmerni, a ki, ha csak egy szót szól Pomorszkijnak, ez által biztosíthatja számára azt az állást, a melyre áhítozik.

— Ezzel azt akarja mondani, hogy a bűnei állják az útját? — szólott Ivanovna Lydia. — De ez hamis fölfogás. A ki hisz, annak nincsenek bűnei, mert már megvezekelt értük. — Pardon, — tette hozzá s rápillantott az inasra, a ki megint egy másik levelet hozott. A levelet elolvasta és szóval adta meg a választ: — Mondja csak meg, hogy holnap a nagyherczegnőnél. — A ki hisz, annak nincsen bűne, — ismételte.

— Igaz, de „a hit, ha cselekedetei nincsenek, megholt ő magában" — mondotta Arkágyevics Sztepán, még a katekizmusból emlékezvén erre a mondásra, s már csak egy mosolylyal jelezte a függetlenségét.

— Igen, ez Jakab apostol leveleiből való, — szólott Alexandrovics Alexej, némi nehezteléssel fordúlván Ivanovna Lydiához ebben a tárgyban, a melyről nyilván már nem egyszer beszélgettek. — Mennyi kárt okozott már ennek a tételnek hamis értelmezése! Semmi annyira el nem távolítja az embert a hittől, mint ezek a magyarázgatások. „Nincsenek cselekedeteim, képtelen vagyok hinni", pedig ennek nyoma sincs sehol. Ennek éppen az ellenkezője van megírva.

— Sanyargatni magát az Istenért, munkával, bőjttel váltani meg a lelkét, — mondotta Ivanovna Lydia grófné undorodó megvetéssel, — ez csak a mi szerzeteseink otromba fölfogása . . . Mikor ez sehol sincsen megírva. Ez sokkal egyszerűbb és könnyebb, — tette hozzá ugyanavval a bátorító mosolylyal bámulván Oblonszkijra, a melylyel az udvarnál szokta bátorítani a fiatal s az új környezettől még elfogúlt udvarhölgyeket.

— Bennünket Krisztus váltott meg avval, hogy szenvedett érettünk. Bennünket a hit váltott meg, — tódította Alexandrovics Alexej a pillantásával helyeselvén Lydia szavait.

— Vous comprenez l'anglais? — kérdezte Ivanovna Lydia, s igenlő választ kapván, fölkelt s elkezdett az állványon a könyvei közt kotorászni. — Fölolvassam a Safe and Happy-t, és az Under the wing-et? — mon-

dotta kérdő pillantást vetve Kareninra. S miután a könyvet megtalálta, visszaült a helyére és elkezdett lapozgatni benne. — Ez nagyon rövid. Itt le van írva az út, a melyen az ember eljut a hithez és ahhoz a minden földi boldogságot túlszárnyaló boldogsághoz, mely tőle az ember lelkét eltölti. A hívő ember nem lehet boldogtalan, mert nincs egyedül. Egyébiránt majd meglássa. — Már elkezdett volt olvasni, mikor megint bejött az inas. — Borozdina? Mondja csak meg, hogy holnap két órakor. Igen, — mondotta az ujjával odabökvén a könyvben ama bizonyos helyre és sóhajtva bámúlt maga elé révedező és gyönyörű szemeivel. — Lám, hogy' hat az igazi hit. Ösmeri Szanina Mary-t. Tudja a szerencsétlenségét is? — elvesztette egyetlen gyermekét. Kétségbe volt esve. És mi történt? Rátalált erre a jó barátra s most hálát ad az Istennek azért, hogy gyermekét elvesztette. Lám, ilyen az a boldogság, a melyet a hit ad!

— Óh igen, ez nagyon... — szólott Arkágyevics Sztepán, a ki örült azon, hogy fölolvasnak, s evvel időt engednek neki arra, hogy magát valamelyest összeszedje. „Nem, nyilvánvaló, hogy ma jobb lesz semmit se kérni tőle", — gondolta magában, — „csak már minden baj nélkül künn lehetne az ember innen".

— De önnek tán unalmas lesz, — szólott Ivanovna Lydia grófné Landauhoz fordúlva, — ön nem tud angolul, bár nagyon rövid az egész.

— Óh, én megértem azért, — felelt Landau mosolyogva s behúnyta a szemét.

Alexandrovics Alexej és Ivanovna Lydia jelentőségteljesen összenéztek, s elkezdődött az olvasás.

XXII.

Arkágyevics Sztepán egészen elámult azokon a teljesen új és reá nézve furcsa beszédeken, a melyeket hallott. A pétervári élet sokoldalúsága általában serkentő hatással volt rá, mert kiragadta őt abból a moszkvai poshadásból; ezt a sokoldalúságot azonban csak a hozzá közel álló és ösmerős körökben szerette és értette meg;

de ebben az idegenszerű környezetben csak ámultbámult, elkábult, s nem volt képes mindent megérteni. A mint Ivanovna Lydia grófnőt hallgatta, és Landaunak ő rá szegezett szép s naiv vagy hamis — ő maga se volt vele tisztában, — szemeit látva, valami különös nehézséget érzett a fejében.

A legkülönfélébb gondolatok kavarogtak a fejében. „Szanina Mary örül, hogy meghalt a gyermeke . . . De jó volna rágyujtani... Hogy' az ember üdvözüljön, csak hinni kell, s a szerzetesek sem tudják, hogy' kell ezt intézni; de Ivanovna Lydia grófné tudja... Miért is olyan nehéz a fejem? A cognactól, vagy attól, hogy itt mindez olyan furcsa? De azért azt hiszem, mindeddig, semmi megbotránkoztatót se követtem el. S még se kérhetem meg mostan. Beszélik, hogy meg szokták imádkoztatni az embert. Csak velem is meg ne tegyék. Ez már nagyon is bolond dolog volna. S milyen badarság az, a mit itt fölolvas, de jó a kiejtése. Landau-Bezzubov, de hát miért Bezzubov?" Egyszerre Arkágyevics Sztepán úgy érezte, hogy az alsó állkapcsa ellenállhatatlanúl elkezd ásítani. Végigsimította a szakállát, hogy az ásítást palástolja és összerázkódott. De csakhamar megint úgy érezte, hogy már alszik és készül hortyogni. Abban a pillanatban ocsúdott föl, mikor Ivanovna Lydia grófné így szólt: „Már alszik".

Arkágyevics Sztepán ijedten tért magához, s bántotta, hogy rajtacsípték. De legott megvígasztalódott, a mint rájött, hogy az a két szó nem ő rá, hanem Landaura vonatkozott. A franczia éppen úgy elaludt, mint Arkágyevics Sztepán. De Arkágyevics Sztepán alvása — mint ő gondolta — sértette volna őket — (egyébiránt még erre se gondolt, olyan furcsának tetszett előtte minden) Landaué pedig nagy örömet okozott nekik, különösen Ivanovna Lydia grófnénak.

— Mon ami, — szólott Ivanovna Lydia óvatosan, nehogy zajt csapjon, s megemelvén bársonyruhájának a ránczait, nagy izgalmában Karenint már nem is szólította Alexandrovics Alexejnek, hanem „mon ami"-nak, — donnez lui la main. Vous voyez? Pszt! — förmedt rá a belépő inasra. — Nem fogadok.

A franczia a fejével a karszék támlájának támaszkodva aludt, vagy úgy tett, mintha aludnék, és a térdén pihenő izzadt kezével olyan mozdulatot tett, mintha el akarna kapni valamit. Alexandrovics Alexej fölkelt s óvatosan, az asztalban megkapaszkodva, odament hozzá és beletette a kezébe a kezét. Arkágyevics Sztepán is fölkelt és arra az esetre, ha netán még aludnék, föl akarván magát kelteni, tágra nyitott szemekkel bámult hol egyikre, hol másikra. De ez mind csupa valóság volt, és Arkágyevics Sztepán mind rosszabbúl és rosszabbúl kezdte magát érezni.

— Que la persone qui est arrivée le dernière, celle qui demande, qu'elle sort. Qu'elle sorte! — szólott a franczia, a nélkül, hogy a szemét kinyitotta volna.

— Vous m'excuserez, mais vous voyez... Revenz vers dix heures, encore mieux demain.

— Qu'elle sorte! — ismételte a franczia türelmetlenül.

— C'est moi, n'est ce pas? — És igenlő választ kapván, Arkágyevics Sztepán még arról is megfeledkezvén, a mit Ivanovna Lydiától kérni akart, meg a húga ügyéről is, attól a vágytól sarkalva, hogy innét mielőbb kiszabaduljon, lábujjhegyen kiment, s mint valami megmételyezett házból sietett ki az utczára, a hol jó darabig elbeszélgetett és eltréfált a kocsisával, iparkodván magát mielőbb észretéríteni.

A franczia színházban, hova az utolsó fölvonásra még eljutott, s később a pezsgő mellett, Arkágyevics Sztepán a megszokott környezetben úgy a hogy' magához tért. De azért egész este nem a legjobban érezte magát.

Hazaérkezvén Oblonszkij Pjotr-hoz, a kinél Péterváron szállva volt, Arkágyevics Sztepán levelet talált Betszitől. Ez azt írta neki, hogy nagyon szeretné a megkezdett beszélgetést befejezni és kéri, hogy menjen el holnap hozzá. Alig, hogy ezt a levelet elolvasta, s a homlokát összeránczolta, mikor odalenn valami nehezet hurczoló emberek súlyos léptei hallatszottak.

Arkágyevics Sztepán kiment, hogy megnézze, mi az. A megfiatalodott Oblonszkij Pjotr volt. Annyira be

volt csípve, hogy képtelen volt felmenni a lépcsőn; de mikor Arkágyevics Sztepánt megpillantotta, talpra állította magát s belekapaszkodván, bement vele a szobába s ott kezdte mesélni neki, hogy' töltötte az estét, de csakhamar elaludt.

Arkágyevics Sztepán, — a mi ritkán esett meg vele, — nagyon kedvetlen volt és sokáig nem tudott elaludni. A mire csak gondolt, visszataszító volt minden, de a legvisszataszítóbbnak, sőt bizonyos fokig szégyenletesnek tűnt föl előtte az az este, a melyet Ivanovna Lydia grófnénál töltött.

Másnap Annának válási ügyében határozottan elutasító választ kapott Alexandrovics Alexejtől, és tisztában volt vele, hogy ez az elhatározás arra volt alapítva, a mit az este a franczia őszinte vagy tettetett álmában mondott.

XXIII.

Ahhoz, hogy a családi életben az ember valamire vállalkozzék, a házastársak közt vagy teljes szakításra, vagy a legteljesebb egyetértésre van szükség. Ha a házastársak egymáshoz való viszonya határozatlan, és sem az egyik, sem a másik eset nem forog fönn, akkor semmire se lehet vállalkozni.

Sok család éveken át megmarad ugyanazon a helyen, melyet mind a két házastárs megúnt, megmarad pusztán csak azért, mert köztük sem a szakítás, sem az egyetértés nem teljes.

Vronszkij is, Anna is immár tűrhetetlennek találta a moszkvai életet, abban a forróságban és porban, a mikor a nap már nem tavasziasan, hanem nyáriasan sütött, s a körútakon a fák teljes lombdíszükben állottak, s ezek a lombok el voltak lepve porral; de azért még mindig nem költöztek át Vozdvizsenszkoe-ba, a mit pedig már régen elhatároztak volt, hanem tovább is ott éltek Moszkvában, noha ezzel már torkig voltak mind a ketten, tisztán csak azért, mert az utóbbi időben nem volt meg köztük az egyetértés.

Annak az ingerültségnek, mely befészkelte magát közéjük, semmi külső oka se volt, s a dolog kimagyará-

zására irányuló kísérletek az ingerültséget nemcsak hogy meg nem szüntették, de sőt növelték. Ez valami benső keserűség volt, mely Annára nézve Vronszkij szerelmének a csökkenésében, Vronszkijra nézve pedig abban a megbánásban lelte a magyarázatát, a melyet azért érzett, hogy magát miatta ilyen súlyos helyzetbe sodorta, a melyet Anna a helyett, hogy könnyebbé tenne, csak még súlyosabbá tesz. Sem az egyik, sem a másik nem mondta ki keserűségének az okát, de mindenikük meg volt győződve róla, hogy a másiknak nincs igaza, s azt mindenféle ürügyek alatt iparkodtak is egymásnak bebizonyítani.

Annára nézve Vronszkij a maga egész lényében, összes szokásaival, gondolataival és vágyaival, egész lelki és testi minéműségével nem volt egyéb, mint a nők iránt való szeretet megtestesülése, és ennek a szeretetnek, az ő érzése szerint, egyedül és kizárólag ő benne kellett volna összpontosúlnia. De ez a szeretet csökkent; következésképpen, az ő okoskodása szerint, Vronszkij ennek a szeretetnek egy részét másokra vagy egy más asszonyra vitte át, — s így Anna féltékenykedett. Féltékeny volt rá nem egy bizonyos nő, hanem szerelmének a csökkenése miatt. Féltékenységének nem lévén tárgya, mohón kutatott utána. A legcsekélyebb czélzásra kész volt ezt a féltékenységet egyikről a másikra átvinni. Majd azoktól a közönséges nőktől féltette őt, a kikkel legénykori összeköttetései révén oly könnyen összeakadhatott; majd nagyvilági hölgyektől féltette, a kikkel találkozhatott; majd meg valami képzelt leánytól, a kit, ő vele szakítván, feleségül akart venni. S a féltékenységnek ez az utolsó fajtája volt az, mely leginkább gyötörte, főképpen azért, mert egy őszinte pillanatában felfedezte volt előtte, hogy az édes anyja annyira nincs tisztában a helyzetével, hogy nem átallotta megkísérleni őt rábeszélni, hogy vegye feleségül Szorokina herczegnőt.

S féltékenységében, Anna haragudott rá, és mindenben ürügyet keresett a haragra. A mi súlyos csak volt a helyzetében, mindenért őt okolta. A várakozás gyötrelmes állapotát, melyet az ég és föld közt lebegve töltött el Moszkvában, Alexandrovics Alexej késlekedését és

határozatlanságát, kínos magányosságát, — mindezt neki tulajdonította. Ha csakugyan szerette volna őt, úgy föl ismerte volna helyzetének teljes súlyát, és kiszabadította volna őt belőle. Annak is ő volt az oka, hogy nem falun, hanem Moszkvában laktak. Vronszkij nem tudott falun eltemetve élni, mint a hogy' ő szerette volna. Neki föltétlenül szüksége volt társaságra, s így belesodorta őt ebbe a rettenetes helyzetbe, melynek a súlyos voltát sehogy' sem akarta megérteni. Annak is megint csak ő volt az oka, hogy Anna örök időkre el volt szakítva a fiától.

Még a gyöngédségnek azok a ritka pillanatai, melyek közöttük előfordultak, még azok se voltak képesek Annát megnyugtatni: Vronszkij gyöngédségében most a nyugalomnak, az elbizakodottságnak valami árnyalatát látta, a miről azelőtt szó sem volt, s a mely őt fölingerelte.

Már alkonyodott. Anna Vronszkijnak egy legényebédről való visszaérkezését várván, egyedül járt föl és alá a dolgozó-szobájában (a hol legkevésbbé volt hallható az utczai zaj) és újra, a legapróbb részletekig átgondolta tegnapi összekoczczanásuknak minden egyes kifejezését. Az összekoczczanás emlékezetes sértő szavaitól mindig visszafelé haladva, végre elérkezett ahhoz, mely az összekoczczanást előidézte, s így eljutott a beszélgetés elejére. Sokáig nem tudta elhinni, hogy a pörpatvar ilyen ártatlan, s egyiküknek a szívét sem érintő beszélgetésből támadt. Pedig mégis úgy volt. Abból eredt minden, hogy Vronszkij lemosolyogta a leány-gymnasiumokat, melyeket fölöslegeseknek tartott, Anna pedig pártjukat fogta. Vronszkij általában tiszteletlenül nyilatkozott a nőnevelésről és azt mondta, hogy Hannának, Anna kis angol pártfogoltjának, egyáltaljában nincs rá szüksége, hogy a természettanhoz értsen.

Ez Annát ingerelte. Valami megvető czélzást látott ebben arra, a mi őt foglalkoztatta. S kieszelt és oda is vágott neki egy olyan kifejezést, a melylyel ki akarta őt fizetni a neki okozott fájdalomért.

— Hogy az érzelmeimre tekintettel legyen, arra nem is számítottam, mert hiszen erre csak egy szerető ember képes, de annyit mégis elvártam volna, hogy tapintatos legyen, — mondotta.

És csakugyan, Vronszkij belepirult a bosszúságba s valami kellemetlent mondott neki. Anna már nem emlékezett, hogy ő mit felelt, de rögtön utána Vronszkij, alkalmasint fájdalmat akarván okozni neki, így szólt:

— Az igaz, hogy nekem az ön elfogúltsága ez iránt a kis angol leány iránt kellemetlen, még pedig azért, mert természetellenesnek találom.

Ez a kegyetlenség, a melylyel azt a világot, a melyet ő, hogy súlyos életét legalább valamelyest elviselhetővé tegye, oly nagy fáradsággal fölépített magának, romba döntötte ez a méltatlanság, a mely őt színleléssel és természetellenességgel vádolta, végképpen kihozta őt a sodrából.

— Nagyon sajnálom, hogy ön csak azt érti meg, és azt tartja természetesnek, a mi anyagias és durva, — mondotta, és kiment a szobából.

Mikor Vronszkij tegnap este bejött hozzá, nem hozták szóba az összekoczczanást, de mindaketten érezték, hogy ez az összekoczczanás csak elsimult, de nem múlt el végleg.

Ma Vronszkij egész nap nem volt otthon, s Anna oly elhagyatottnak és szorongatottnak érezte magát abban a tudatban, hogy surlódás van köztük, hogy kész volt mindent elfelejteni, megbocsátani és kibékülni vele, akár azon az áron is, hogy magára vállaljon mindent s neki adjon igazat.

„Magam vagyok a hibás. Ingerlékeny és esztelenül féltékeny vagyok. Kibékülök vele s elmegyünk megint falura, a hol nyugodtabb leszek", — mondotta magában.

„Természetellenes", jutott eszébe egyszerre, nem annyira ez a valamennyi közt legsértőbb szó, mint inkább Vronszkijnak e mögött a szó mögött rejlő az a számítása, hogy neki fájdalmat okozzon. „Én tudom, mit akart evvel mondani, azt akarta mondani, hogy olyannál a ki a saját leányát nem szereti, természetellenes dolog az, hogy egy idegen gyermeket szeressen. Mit ért ő a gyermekek iránt való szeretetthez, az én Szergej iránt való szeretetemhez, melyet ő érette föláldoztam? De hát az volt az óhajtása, hogy nekem fájdalmat okozzon! Nem, ő más nőt szeret, másként nem is lehet."

És látván, hogy mialatt meg akarta magát nyugtatni, megint a végére ért annak az immár annyiszor megjárt körnek, s visszajutott régi elkeseredéséhez, szinte megrémült maga-magától. „Hát csakugyan lehetetlen volna? Csakugyan nem vehetném magamra? — tünödött magában, s megint elölről kezdte: „Ő igazságos, becsületes, szeret engem. Én is szeretem, s a napokban a válás is meglesz. Mi kell még? Csak nyugalomra, bizalomra van szükség s magamra veszek mindent. Igen, a mint megjön, megmondom neki, hogy én voltam a bünös, bárha nem is vagyok az, — s elmegyünk."

S hogy ne gondoljon rá többet, s ne kelljen magát többé az ingerültségnek átengedni, csengetett s behozatta a ládákat, hogy a falura való elutazáshoz becsomagoljon.

Tíz órakor megérkezett Vronszkij.

XXIV.

— Nos, jól mulattál? — kérdezte Anna, bünbánó és szelid arczkifejezéssel menvén elébe.

— Mint rendesen, — felelt Vronszkij s az első pillantásra legott látta, hogy Anna ma jó hangulatban van. Már hozzá volt szokva ezekhez az átmenetekhez, s ma különösen megörült neki, mert ő maga is a lehető legjobb kedvű volt.

— Mit látok! No, ez derék! — szólott, az előszobában lévő ládákra mutatva.

— Bizony, el kell már mennünk. Künn voltam kocsikázni, s olyan szép künn, hogy elfogott a vágy a falu után. Téged, úgy-e, semmi sem tartóztat?

— Csak egyet szeretnék. Tüstént jövök s majd megbeszéljük a dolgot, csak átöltözöm hamar. Addig hozasd be a teát.

S bement a szobájába.

Volt valami sértő abban, a mit mondott: „No, ez derék", így szoktak szólni a gyermekekhez, mikor megszünnek szeszélyeskedni, és még ennél is sértőbb volt az ellentét az ő bünbánó, és Vronszkij önérzetes hangja közt;

és Anna egy pillanatra megint érezte magában a küzdelem emelkedő vágyát; de erőt vevén magán, sikerült ezt leküzdenie, s épp oly derűlten fogadta Vronszkijt, mint azelőtt.

Mikor Vronszkij megint belépett hozzá, Anna, részben előre betanult szavakkal, elmondotta neki a napját s az elutazásra vonatkozó terveit.

— Tudod, valóságos fölbuzdulás vett rajtam erőt, — mondotta. — Mért várjuk be a válást itt? Nem mindegy-e itt vagy falun? Én képtelen vagyok tovább várni. Nem akarok reményleni, hallani sem akarok többé a válásról. Elhatároztam, hogy ennek nem lesz többé befolyása az életemre. És te beleegyezel?

— Óh igen! — felelt Vronszkij s nyugtalanúl nézett izgatott arczára.

— Mit csináltatok? Kik voltak ott? — kérdezte Anna rövid hallgatás után.

Vronszkij fölsorolta a vendégeket. — Az ebéd kitünő volt, a ladik-verseny és minden egyéb is eléggé kedves volt, de Moszkvában, úgy látszik, nem tudnak meglenni valami ridicule nélkül. Egyszer csak előkerült valami hölgy, a svéd királynő úszómesternője, és bemutatta a művészetét.

— Hogyan? Úszott? — kérdezte Anna elszontyolodva.

— Valami vörös costume de nation-ban, csúnya és vén volt. Tehát mikor utazunk?

— Milyen ostoba gondolat! És tán valami különös módon úszik? — kérdezte Anna, a nélkül, hogy felelt volna.

— Éppenséggel semmi különös se volt rajta. Én is azt mondom, hogy irtózatos buta dolog. De hát mikor gondolod, hogy elutazzunk?

Anna megrázta a fejét, mintha valami kellemetlen gondolatot akart volna kiverni belőle.

— Mikor menjünk? Minél előbb, annál jobb. Holnapra nem igen készülhetünk el. Holnapután.

— Igen... de még se, megállj csak... Holnapután — vasárnap, akkor az anyámnál kell lennem, — mondotta Vronszkij, s zavarba jött, mert alig, hogy az anyját

említette, legott magán érezte Anna merő és gyanakvó pillantását. Vronszkij zavara csak megerősítette Annát a gyanújában. Fölpattant és otthagyta. Most már nem a svéd királyné úszómesternője, hanem Szorokina hercegnő jelent meg a képzeletében, a ki Vronszkája grófnéval együtt egy Moszkva közelében lévő faluban lakott.

— Hiszen elmehetsz oda holnap is, — mondotta.

— Nem mehetek. Abban az ügyben, a melyben utaznom kell, se a meghatalmazást, sem a pénzt nem kaphatom meg holnap, — felelt Vronszkij.

— Ha így van, akkor hát ne is menjünk egyáltaljában.

— De hát miért?

— Később meg én nem megyek. Hétfőn vagy soha.

— De miért? — szólott Vronszkij mintegy csodálkozva. — Ennek semmi értelme.

— Te rád nézve persze semmi értelme, mert hiszen te én velem már egyáltaljában nem törődöl. Nem akarod megérteni az én életemet. Az egyetlen, a mi engem itt elfoglalt — Hanna. Erről te persze azt mondod, hogy alakoskodás. Tegnap is azt állítottad, hogy nem szeretem a leányomat, hogy ezt az angol leányt szeretem, s hogy ez természetellenes, csak azt az egyet szeretném tudni, vajon milyen élet volna az, mely itten természetes lehetne rám nézve.

Egy pillanatra magához tért és elszörnyedt azon, hogy hűtlen lett az elhatározásához. De bár tudta, hogy a vesztébe rohan, nem tudott magán uralkodni, nem tudta nem mutatni előtte, hogy mennyire nincs igaza, nem tudta magát alárendelni neki.

— Ezt én soha se mondtam; csak azt mondtam, hogy nem tudok ezzel a hirtelen támadt szeretettel együttérezni.

— Te, a ki oly nagyra vagy a nyíltságoddal, miért nem mondod meg az igazat?

— Én soha se vagyok nagyra semmivel és soha se mondok olyant, a mi nem igaz, — szólott Vronszkij halkan, föltámadó haragját leküzdve. — Nagyon sajnálom, ha nem tartod tiszteletben . . .

— A tiszteletet azért találták ki, hogy elleplezzék

vele azt az üres helyet, a hol a szerelemnek kellene lenni . . . És ha te nem szeretsz engem többé, úgy szebb és tisztességesebb, ha nyíltan bevallod.

— Nem, ez már kezd tűrhetetlen lenni! — kiáltott föl Vronszkij s fölugrott a székéről. Odaállott elé s lassan így szólt hozzá: — Miért teszed próbára a türelmemet? — mondotta olyan arczczal, mintha még nagyon sokat mondhatna, de tartóztatná magát. — Annak is van ám határa.

— Mit akar ezzel mondani? — kiáltott föl Anna s rémülten látta a gyűlöletnek azt a nyilvánvaló kifejezését, mely egész arczát, de különösen durván fenyegető szemét elöntötte.

— Azt akarom mondani . . . — kezdte Vronszkij, de félbenhagyta. — Meg kell kérdeznem, mit akar voltaképpen tőlem?

— Hát ugyan mit akarhatok? Csak azt akarhatom, hogy ne hagyjon el engem, mint a hogy' szándékában van, — mondotta, azt is megértvén, a mit Vronszkij ki se mondott. — De ezt nem akarom, ez másodrendű dolog. Én szerelmet akarok, s ez az, a mi nincs. Más szóval, vége mindennek.

Elindúlt az ajtó felé.

— Megállj! Meg . . . állj! — szólott Vronszkij a nélkül, hogy összeránczolt szemöldökei elsimúltak volna, s megfogta a kezét. — Miről van szó? Én azt mondtam, hogy az elutazásunkat el kell halasztani három nappal, te erre azt vágtad vissza, hogy hazudok s hogy becstelen ember vagyok.

— Igen és ismétlem, hogy az olyan ember, a ki a szememre veti, hogy föláldozott nekem mindent, — mondotta, eszébe jutván még a régebbi pörpatvar szavai, — az olyan ember még rosszabb, mintha becstelen volna, az szívtelen ember.

— Nem, a türelemnek is vannak határai! — kiáltott föl Vronszkij s hirtelen elereszteté a kezét.

„Gyűlöl, ez világos", — gondolta magában Anna, s szótlanúl, a nélkül, hogy hátranézett volna, bizonytalan léptekkel kiment a szobából. „Más nőt szeret, ez még világosabb", — suttogta s bement a szobájába.

„Én szerelmet akarok s ez nincsen. Tehát mindennek vége", — ismételte előbbeni szavait, — és az egésznek véget kell vetnünk!"

„De hogyan?" — kérdezte magától s beleült a karosszékbe a tükör elé.

Arra vonatkozó gondolatok, vajjon hová fog most menni, — a nagynénjéhez-e, a kinél nevelkedett, Dolli-hoz, vagy pedig egyszerűen külföldre; vajjon ő mit csinál most egyedül a szobájában; vajjon végleges-e ez a szakítás, vagy pedig lehetséges-e még a kibékülés; vajjon mit fognak most mondani róla volt pétervári ismerősei; vajjon hogy' fogja föl a dolgot Alexandrovics Alexej, s végül vajjon mi lesz most, a szakítás után, — kavarogtak a fejében, de ő nem engedte át magát egész lelkével ezeknek a gondolatoknak. Volt a lelkében egy homályos gondolat, mely most kizárólag érdekelte, de a melynek nem tudott tiszta tudatára ébredni. Még egyszer visszagondolván Alexandrovics Alexejre, eszébe jutott a szülése után átélt betegség, valamint az az érzés, mely akkoriban egy pillanatra se tágított mellőle. „Miért is nem haltam meg?" — jutottak eszébe akkor mondott szavai és akkori érzései. És legott megértette azt, a mi lelkét betöltötte. Igen, ez volt az az egyedüli gondolat, mely mindent megoldhatott. „Igen, meghalni!..."

„Alexandrovics Alexej szégyenét és gyalázatát, a Szerjozsáét, s az én irtózatos szégyenemet is, — mindezt kiengeszteli a halál. Meghalni... akkor majd ő is meg fogja bánni a dolgot, szánakozni fog rajtam, szeretni fog és szenvedni fog érettem!" A maga iránt való szánalom állandó érzésével ült ott a karosszékben, s miközben le és föl húzogatta balkezén a gyűrűket, mindenféle változatban elképzelte Vronszkijnak az ő halála után való érzelmeit.

Közeledő léptek, az ő léptei vonták magukra a figyelmét. Mintha gyűrűinek az elrakásával lett volna elfoglalva, nem is fordult felé.

Vronszkij odalépett hozzá, megfogta a kezét s halkan így szólt:

— Anna, menjünk hát holnapután, ha akarod. Én mindenbe beleegyezem.

Anna hallgatott.

— Nos? — kérdezte Vronszkij.

— Te legjobban tudod, — s ugyanabban a pillanatban, nem tudván tovább visszatartani magát, elkezdett zokogni.

— Hagyj el, hagyj el! — szólott zokogva. Én már holnap elmegyek... Sőt többet is fogok tenni. Ki vagyok én? Egy elveteműlt asszony. Egy kő a te nyakadon. Nem akarlak téged gyötörni, nem akarlak! Föl foglak szabadítani. Te nem szeretsz engem, mást szeretsz!

Vronszkij könyörgött neki, hogy nyugodjék meg, biztosította róla, hogy féltékenységének semmi alapja sincs, hogy soha se szűnt meg s nem is fog megszűnni őt szeretni, hogy most még jobban szereti, mint valaha.

— Anna, miért gyötröd magadat és engem? — szólott, a kezét csókolgatva. Az arczán most őszinte gyöngédség kifejezése ült és Annának úgy tetszett, mintha a hangjából is kiérezte volna a könnyeket, melyeknek a nedvességét ott érezte a kezén. És kétségbeesett féltékenysége egyszeriben a legkétségbeesettebb gyöngédségbe csapott át. Megölelte és csókokkal borította el a fejét, a nyakát, a kezeit.

XXV.

Érezvén, hogy a kibékülés teljes, Anna másnap reggel hozzá látott az elutazás készületeihez. Bár még nem volt eldöntve, vajon hétfőn vagy kedden utaznak-e, mert tegnap mind a ketten hajlandók voltak egymásnak engedményeket tenni, Anna mégis szorgalmasan készülődött az elutazásra, most már teljesen mindegy lévén neki, vajon egy nappal előbb mennek-e, vagy később. Ott állott a szobájában egy láda előtt és rakosgatott, mikor Vronszkij, a szokottnál előbb, teljesen felöltözve belépett hozzá:

— Most tüstént elmegyek maman-hoz, a pénzt Jegor útján is elküldheti nekem. És holnap kész vagyok utazni, — mondotta.

Bármilyen jó hangulatban volt is Anna, Vronszkij elutazásának a híre mégis belenyilallott a szívébe.

— Nem, magam se tudok addigra elkészülni, — szólott s legott megvillant a fejében: „Tehát lehetett volna úgy intézni a dolgot, a hogy' én akartam". — Nem, csak intézd úgy, a hogy' akarod. Menj az ebédlőbe, tüstént megyek én is, csak kirakom ezeket a haszontalanságokat, — mondotta, s Anna még valamit tett oda karjára, a melyen már amúgy is a rongyoknak egész garmadája hevert.

Vronszkij éppen a beafsteak-jét ette, mikor Anna az ebédlőbe lépett.

— Nem is hiszed, mennyire torkig vagyok már ezekkel a szobákkal, — mondotta s odaült hozzá kávézni. — Nincs retteneteseb, mint ezek a chambres garnis-k. Nincs bennök lélek, nincs semmi egyéniség. Ezek az órák, függönyök s főképpen ezek a kárpitok, olyanok, mint a lidércz. Úgy gondolok Vozdvizsenszkoera, mint az igéret földére. Nem küldöd még el a lovakat?

— Nem, majd csak utánunk jönnek. Te még elmégy valahová?

— Vilsonhoz akartam még elmenni. Ruhákat kell vinnem hozzá. Tehát határozottan holnap? — kérdezte vidám hangon; de az arcza egyszerre elváltozott.

Vronszkij komornyikja bejött, hogy egy pétervári távirat vevényét elkérje tőle. Nem volt abban semmi különös, hogy Vronszkij Pétervárról táviratot kapott, de ő, mintha rejtegetni akart volna előle valamit, azt mondta, hogy a vevény a dolgozószobájában van és szaporán odafordult Annához:

— Föltétlenül holnap, akkorra elvégzek mindent.

— Kitől jött a távirat? — kérdezte Anna, nem is ügyelve rá.

— Sztivától, — felelt Vronszkij kelletlenül.

— Miért nem mutattad meg nekem? Micsoda titok lehet Sztiva közt és én köztem?

Vronszkij visszahívta a komornyikot s megparancsolta, hogy hozza be a táviratot.

— Nem akartam megmutatni, mert Sztivának

szenvedélye a táviratozás; minek táviratozni, a mikor még nincs eldöntve semmi.

— A válas ügyében?

— Igen, de azt írja, hogy még semmit sem sikerült elérnie. Azt igéri, hogy a napokban megadja a végleges választ. Itt van, olvasd.

Anna reszkető kezekkel fogta a táviratot s ugyanazt olvasta, a mit Vronszkij az imént mondott. A végén még hozzá volt téve: „Nem sok reményem van, de minden lehetőt és lehetetlent megpróbálok."

— Tegnap mondtam, hogy nekem tökéletesen mindegy, mikor érem el, vagy elérem-e egyáltaljában a válást, — szólott Anna elpirulva. — Semmi szükség se volt arra, hogy ezt eltitkold előttem. „Igy titkolhatja előttem, s titkolja is bizonyára, más asszonyokkal való levelezéseit" — gondolta magában.

— Jasvin ma délelőtt ide akar jönni Vojtovval, — mondotta Vronszkij; — úgy látszik, Pjevczovnak mindenét elnyerte, sőt tán még többet is, mint a mennyit ki tud fizetni, — valami hatvanezer rúblt.

— Ugyan, — szólott Anna, a kit fölháborított az, hogy Vronszkij avval, hogy másra vitte át a szót, oly nyilvánvalóan értésére adta, hogy ingerült, — miből gondolod, hogy ez a hír annyira érdekel engem, hogy titkolni kell előttem? Megmondtam, hogy gondolni sem akarok többé erre, és szeretném, ha téged is épp oly kevéssé érdekelne az egész, mint engem.

— Érdekel azért, mert szeretem a világosságot, — felelt Vronszkij.

— A világosság nem a formában, hanem a szerelemben van, — mondotta Anna, a kit mind jobban fölháborított nem az, a mit mondott, hanem a hideg nyugalomnak az a hangja, a melyen beszélt. — De hát mért kívánod a világosságot?

„Istenem! Már megint a szerelem", — gondolta magában s összeránczolta a homlokát.

— Hiszen tudod, hogy miért: éretted és a gyermekekért, a kik még lesznek, — felelt Vronszkij.

— Gyermekek nem lesznek.

— Elég szomorú.

— Tehát a gyermekekért; és én rám nem is gondolsz? — szólott Anna, teljesen megfeledkezvén arról, hogy Vronszkij azt mondta *„éretted"* és a gyermekekért.

Az a kérdés, vajon lehetnek-e még gyermekei, már régóta vitás volt köztük, s öt mód fölött ingerelte. Vronszkijnak azt az óhajtását, hogy még legyenek gyermekeik, úgy értelmezte, hogy mit sem törődik az ő szépségével.

— Eh, hiszen mondtam, hogy: éretted. Első sorban éretted, — ismételte Vronszkij, összeránczolván a homlokát, mintha csak valami testi fájdalmat érzett volna, — mert meg vagyok győződve, hogy ingerültséged legnagyobbrészt a helyzet bizonytalanságából ered.

„Lám, most már megszünt alakoskodni, s így tisztán látható irántam való egész gyülölete", — gondolta Anna, nem is ügyelvén a szavaira, de rémülten nézte azt a rideg és kérlelhetetlen bírót, mely, belőle gúnyt üzvén, a szemeiből rábámult.

— Nem az az oka, — szólott Anna, — sőt egyáltalában nem is értem, hogy' lehetne az én ingerültségemnek, — mint te nevezed, — az az oka, hogy teljesen a hatalmadban vagyok. Hol itt a helyzet bizonytalansága? Ellenkezőleg.

— Nagyon sajnálom, hogy nem akarsz megérteni, — vágott közbe Vronszkij, makacsúl ki akarván mondani azt, a mit gondolt, — a bizonytalanság abban van, hogy neked úgy tetszik, mintha én szabad volnék.

— Ebben a tekintetben teljesen nyugodt lehetsz, — szólott Anna s elfordúlván tőle, hozzálátott a kávéjához.

Megfogta a csészéjét, s a kisujját kifeszítve, a szájához emelte. Miután pár kortyot ivott, rápillantott Vronszkijra s az arczkifejezéséről tisztán leolvasta, hogy ellenszenves volt neki a keze, ujjának a mozdúlata, s az a hang, a melyet ajkaival előidézett.

— Nekem tökéletesen mindegy, hogy az anyád mit gondol, és hogy' akar téged megházasítani, — mnodotta Anna, s reszkető kézzel letette a csészét.

— De hiszen nem erről van szó.

— Dehogy nem, éppen erről. És hidd el, hogy egy szívtelen asszony, legyen bár öreg vagy nem öreg, az

édesanyád vagy más valaki, engem nem érdekel, s őt ösmerni sem akarom.

— Anna, kérlek, ne beszélj tiszteletlenül az édes anyámról.

— Egy olyan asszonynak, a ki a szívéből nem jött rá arra, hogy miben van a fiának a boldogsága és a becsülete, annak nincsen szíve.

— Ismétlem azt a kérésemet, hogy ne beszélj tiszteletlenül az édes anyámról, a kit én tisztelek, — mondotta Vronszkij emeltebb hangon, és szigorú pillantást vetett rá.

Anna nem felelt. Merően bámúlt rá, az arczára, a kezeire, s minden legapróbb részletével együtt eszébe jutott a tegnapi kibékülés jelenete, és Vronszkij szenvedélyes gyöngédsége. „Szakasztott ilyen gyöngédséget pazarol s fog és akar pazarolni más asszonyokra!“ — gondolta magában.

— Te nem szereted az anyádat. Ez mind csupa frázis, frázis, frázis! — állította Anna s gyülölettel nézett rá.

— Ha így van, akkor . . .

— Akkor dönteni kell, és én már döntöttem is, — mondotta Anna és ki akart menni, de ebben a pillanatban lépett a szobába Jasvin. Anna üdvözölte őt és megállt.

Hogy miért kellett neki most, a mikor vihar tombolt a lelkében és érezte, hogy életének egy fordulópontján áll, a melynek rettenetes következményei lehetnek, — mért kellett neki ebben a pillanatban alakoskodnia egy idegen ember előtt, a ki előbb-utóbb úgy is meg fog tudni mindent, — azt nem tudta; de legott lecsillapítván magában a belső vihart, leült s elkezdett a vendégével beszélgetni.

— Nos, hogy' áll az ön ügye? Megkapta a pénzét? — kérdezte Jasvintól.

— Szóra sem érdemes; azt tartom, aligha fogom megkapni az egészet, de szerdán utaznom kell. Hát önök mikor mennek? kérdezte Jasvin, a szemeivel hunyorítva, s rápillantván Vronszkijra, nyilván megsejtette, hogy pörpatvar volt közöttük.

— Azt hiszem, holnapután, — felelt Vronszkij.

— Egyébiránt, már jó régóta készülnek.

— De most véglegesen el van határozva, — mondotta Anna egyenesen Vronszkij szemébe nézve, még pedig olyan tekintettel, melyben világosan benne volt, hogy ne is gondoljon többé a kibékülés lehetőségére.

— Mondja csak, nem sajnálja azt a szerencsétlen Pjevczovot? — folytatta Anna a Jasvinnal való beszélgetést.

— Még sohasem kérdeztem magamtól, Arkágyevna Anna, sajnálom-e vagy sem. Lássa, itt az én egész vagyonom, — szólott, az oldalzsebére mutatva, — és most gazdag ember vagyok; de ma elmegyek a clubba és lehet, hogy koldús-szegényen jövök ki onnan. A ki leül velem, az is bizonyosan az ingemet is akarja, nos hát, én is az övét. Így azután küzdünk, s éppen ebben van az élvezet.

— Nos, és ha ön nős volna, — kérdezte Anna, — mi lenne a feleségéből?

Jasvin elmosolyodott.

— Tiszta dolog, hogy éppen azért nem nősültem, s nem is gondoltam rá soha.

— És Helsingfors? — kérdezte Vronszkij a társalgásba elegyedve s rápillantott Annára, a ki mosolygott. Anna arcza, mikor tekintete a Vronszkijéval találkozott, egyszerre hideg és kimért kifejezést öltött, mintha csak azt mondta volna: „Semmi sincs elfeledve. A régiben van minden."

— Talán bizony szerelmes volt? — fordult Jasvinhoz.

— Óh Istenem! De hányszor! Tudja, van olyan ember, aki leül kártyázni, de csak úgy, hogy bármikor fölkelhessen, a mikor eljön a rendez-vous ideje. Én is foglalkoztam szerelemmel, de csak úgy, hogy az esti játszmámról el ne késsem. Ez már nálam így van berendezve.

— De hiszen én nem erről, hanem a jelenről kérdezősködöm. — Azt akarta mondani *Helsingfors*, de nem tudta kimondani azt a szót, melyet Vronszkij is kimondott.

Eljött Vojtov, a ki egy csődört vásárolt; Anna fölkelt és kiment a szobából.

Vronszkij, mielőtt hazulról elment, még egyszer benézett hozzá. Anna úgy akart tenni, mintha keresne valamit az asztalon, de szégyelvén az ámítást, hideg tekintetével egyenesen belenézett Vronszkij arcába.

— Mit akar? — kérdezte tőle franciául.

— Gambettának a passzusát keresem, mert eladtam, — mondotta Vronszkij olyan hangon, mely minden szónál világosabban kifejezte: „beszélgetésre nincs időm, de meg czélja se volna".

„Én semmiképpen sem érzem magam bűnösnek vele szemben" — gondolta magában. — „Ha meg akarja büntetni magát, tant pis pour elle." — De mikor kiment, úgy tetszett, hogy Anna mondott valamit, s egyszerre összeszorult a szíve az iránta való részvéttől.

— Mi az, Anna? — kérdezte Vronszkij.

— Semmi, — felelt Anna épp oly hidegen és nyugodtan.

„Ha semmi, úgy tant pis", — gondolta magában megint lehülve, s megfordult és kiment. Útközben a tükörben megpillantotta Anna sápadt arczát s reszkető ajkait. Meg akart állani, hogy pár megnyugtató szót mondjon neki, de a lábai kivitték a szobából, még mielőtt kieszelhette volna, mit mondjon. Ezt az egész napot házon kívül töltötte, s mikor késő este hazajött, a komorna azt mondta neki, hogy Arkágyevna Annának fáj a feje, s arra kéri, hogy be se menjen hozzá.

XXVI.

Soha még egy egész nap nem telt el pörpatvarban. Ma esett meg először. És ez már nem is volt pörpatvar, hanem a teljes elhidegülés nyilvánvaló beösmerése. Vajon lehetett-e úgy nézni Annára, a mint Vronszkij nézett, mikor azért a passzusért bejött a szobába? Ránézni, látni, hogy a szíve majd meghasad a kétségbeeséstől s elmenni mellette szótlanúl, avval az egykedvűen nyugodt arczczal? Vronszkij nemcsak hogy elhidegült iránta, de gyűlölte is őt, mert más nőt szeretett, — ez világos volt.

És eszébe jutván mindazok a nyers szavak, a me-

lyeket Vronszkij mondott neki, Anna még azokat is hozzá képzelte, a melyeket még szeretett volna, és mondhatott volna is neki, s mind jobban és jobban fölháborodott.

„Én nem tartóztatom", — mondhatta volna. — „Mehet a hova akar. Nem akart elválni az urától, alkalmasint azért, hogy visszatérjen hozzá. Ám térjen hát vissza. Ha pénzre van szüksége, azt adok. Mennyi kell?"

A legkemélyebb szavakat, a melyeket csak egy durva ember mondhat, mind elmondotta neki a képzeletében, s Anna nem is bocsátotta meg ezeket neki, úgy, mintha csakugyan mondta volna.

„De hát nem csak tegnap esküdött-e megint szerelmet, ő, az igazságos, a becsületes ember? Nem voltam-e én már számtalanszor, minden ok nélkül kétségbeesve?" — kérdezte ezután magában.

Anna ezt az egész napot, a Vilsonnál tett látogatást leszámítva, mely két órát vett igénybe, azon való kétségek közt töltötte, vajjon vége-e mindennek, vagy van még remény a kibékülésre, vajjon tüstént elmenjen-e, vagy pedig még egyszer találkozzék vele. Egész nap várta őt, és este, mikor bement a szobájába, s meghagyta, hogy mondják meg neki, hogy a feje fáj, úgy okoskodott: „Ha a szobaleány szavai ellenére is bejön, akkor még szeret. Ha pedig nem, ez annyit tesz, hogy mindennek vége, s akkor majd eldöntöm, mit kell tennem!..."

Este hallotta kocsijának hirtelen megszakadó zörgését, a csöngetését, a léptei zaját s a szobaleánynyal való szóváltását: elhitte, a mit mondtak neki, többre nem is volt kíváncsi és visszavonúlt a szobájába. Ezek szerint tehát vége volt mindennek.

És a halál gondolata, mint az egyetlen eszköze annak, hogy a szívében a maga iránt való szeretetét fönntartsa, hogy őt megbüntesse, s hogy abban a küzdelemben, a melyet a lelkében megtelepedett gonosz szellem folytatott ellene, győzelmet arasson, egészen világosan és élénken fölbukkant benne.

Most már tökéletesen mindegy volt, mennek-e Vozdvizsenszkoeba, vagy sem, megkapja-e az urától a

válásba való beleegyezést vagy sem, — ez már mind nem kellett neki. Csak az kellett, hogy Vronszkijt megbüntesse.

Mikor kitöltötte magának a szokott adag ópiumot, s meggondolta, hogy csak az egész üvegcsét kellene kinni, hogy meghaljon, ez olyan könnyűnek és egyszerűnek tűnt föl előtte, hogy megint gyönyörűséggel kezdett gondolni arra, Vronszkij mennyit fog szenvedni, mennyit fog bánkódni, s milyen szeretettel fogja az ő emlékét körülvenni akkor, a mikor már késő lesz. Nyitott szemekkel feküdt az ágyában s a mint egy kiégett gyertya világánál a padmaly plasztikus párkányát s a lámpaernyő árnyát nézte, élénken elképzelte, mit fog érezni Vronszkij akkor, majd ha ő már nem lesz egyéb rá nézve, mint egy emlék. „Hogy' is mondhattam neki ezeket a kemény szavakat?" — fogja mondani. — „Hogy' tudtam kimenni a szobából, a nélkül, hogy egy szót szóljak hozzá? És ő most már nincs többé. Elment tőlünk örökre. Ott van..." Egyszerre az ernyő árnya meglibbent, eltakarta az egész párkányt, az egész padmalyt, más oldalról más árnyak is verődtek össze, ezek az árnyak egy pillanatra elszéledtek, majd újabb gyorsasággal fölvonultak, imbolyogtak, összefolytak és sötét lett minden. „A halál!" — gondolta magában. — És olyan rémület vett rajta erőt, hogy sokáig azt sem tudta, hol van, s reszkető kezével jó darabig nem akadt rá a gyufára, hogy másik gyertyát gyújtson meg a helyett, mely kiégett és elaludt volt. „Nem, mindent — csak élni! Hiszen én szeretem őt. Ő is szeret engem! A mi volt, az elmúlik", — mondotta, érezvén, hogy az élethez való visszatérés örömének a könnyei peregtek végig az arcán. S hogy rémületétől meneküljön, gyorsan besietett Vronszkij szobájába.

Vronszkij mély álomba merülve feküdt az ágyában. Anna odalépett hozzá és felülről megvilágítván az arcát, sokáig nézte. Most, mikor aludt, annyira szerette őt, hogy láttára nem tudta elfojtani a gyöngédség könnyeit; de tudta, hogy ha most fölébredne, hideg és a maga igazának a tudatától merev pillantással nézne rá, s hogy mielőtt a szerelméről beszélne neki, be kellene bizonyítania ő előtte is, hogy mennyire ő a hibás vele

szemben. Anna, a nélkül, hogy őt felköltötte volna, visszament a szobájába, s egy második adag ópium után, úgy reggel felé nehéz félálomba merült, melynek egész ideje alatt egy pillanatra se szünetelt az öntudata.

Reggel megint rájött és felköltötte az a borzalmas lidércznyomás, mely álmaiban Vronszkijval való viszonya előtt is már több ízben ismétlődött. Egy bozontos szakállú kis öreg, egy vas-jószág fölé hajolva csinált valamit, miközben értelmetlen franczia szavakat hadart össze, és ő, mint a lidércznyomás alkalmával mindig, (s éppen ez volt benne a rettenetes), úgy érezte, hogy ez az öreg paraszt ügyet se vet rá, csak végzi ott fölötte az ő rémes munkáját. Hideg verejték borította el, mikor fölébredt.

Mikor fölkelt, ködös párába burkoltan eszébe jutott az egész tegnapi nap.

„Pörpatvar volt köztünk. Éppen úgy, mint már többször. Én azt mondtam, hogy a fejem fáj, s ő nem jött be hozzám. Holnap utazunk, utána kell látnom s készülnöm az elutazásra", — mondotta magában. S miután hallotta, hogy benn van a szobájában, bement hozzá. A fogadó-szobába lépve hallotta, hogy fogat állt meg a kapuban. s kinézvén az ablakon, megpillantott egy kocsit, a melyből egy lilaszín kalapos leányka hajolt ki, és valamit parancsolt az inasnak, a ki csöngetett. Az előszobában folytatott párbeszéd után valaki fölsietett, s a fogadó-szoba előtt Vronszkij léptei hallatszottak, a ki gyors léptekkel sietett le a lépcsőn. Anna megint az ablakhoz ment. Vronszkij kalap nélkül kilépett a kapun és odament a kocsihoz. A lilaszínkalapos fiatal leány egy csomagot adott át neki. Vronszkij mosolyogva beszélt vele. A kocsi elrobogott; Vronszkij gyorsan sietett föl a lépcsőn.

A köd, mely egész lelkét elborította, egyszerre szétfoszlott. A tegnapi érzelmek újabb fájdalommal szorongatták beteg szívét. Most már nem volt képes megérteni, hogy' tudta magát annyira megalázni, hogy egy egész napot töltött az ő házában, vele egy födél alatt. Bement a szobájába, hogy közölje vele elhatározását.

— Szorokina volt itt a leányával s a maman-tól

pénzt és iratokat hozott nekem. Tegnap nem kaphattam meg. Hogy' vagy a fejeddel, jobban? — szólott Vronszkij nyugodtan, nem akarván meglátni és észrevenni Anna arczának sötét és ünnepélyes kifejezését.

Anna a szoba közepén állva, némán és merően nézett rá. Vronszkij is rápillantott, egy pillanatra összeránczolta a homlokát, azután tovább olvasott egy levelet. Anna megfordúlt és lassan ment kifelé a szobából. Vronszkij még visszatéríthette volna, de Anna eljutott az ajtóig s ő még mindig hallgatott, nem hallatszott más, mint a levél átfordított lapjának a zörgése.

— Igaz, ni, — szólott Vronszkij, mikor Anna már az ajtóhoz ért, — holnap föltétlenül megyünk? Nemde?

— Ön igen, de én nem, — felelt Anna odafordúlva hozzá.

— Anna, így lehetetlen élni . . .

— Ön igen, de én nem, — ismételte.

— Ez már tűrhetetlen!

— Ön . . . ön meg fogja még ezt bánni, — mondotta és kiment.

Vronszkij attól a kétségbeesett arczkifejezéstől megréműlve, a melylyel ezek a szavak mondva voltak, fölugrott és utána akart rohanni, de észretérvén, megint leűlt s az ajkait erősen összeharapva, összeránczolta a homlokát. Ez a fenyegetés, melyet illetlennek talált, fölháborította. „Én megpróbáltam mindent", — gondolta, — „nem marad más hátra, mint nem törődni vele", — s elkezdett készülődni, hogy a városba menjen, majd még egyszer az édes anyjához, a kivel alá kellett íratni a meghatalmazást.

Anna hallotta a lépteit a dolgozó-szobában és az ebédlőben. A fogadó-szobában megállt, de nem tért vissza hozzá, csak parancsot adott az iránt, hogy a csődört az ő távollétében is adják ki Vojtovnak. Azután hallotta, a mint előállott a kocsi, az ajtó kinyílt és Vronszkij megint kilépett rajta. De íme, megint visszatért az előszobába és valaki fölszaladt az emeletre. A komornyik volt, a ki a keztyűért sietett föl, a melyeket ottfelejtett volt. Anna odament az ablakhoz és látta, a

mint Vronszkij, a nélkül, hogy fölpillantott volna, elvette a keztyűket, majd kezével a kocsis hátát megérintvén, valamit mondott neki. Azután a nélkül, hogy csak egy pillantást is vetett volna az ablakra, a szokott módon, keresztbe tett lábakkal beleült a kocsiba és a keztyűjét húzogatva behúzódott a hintó sarkába.

XXVII.

„Elment! Vége!?" — kérdezte magában Anna, az ablakban állva és válaszúl erre a kérdésre, az elaludt gyertya nyomán támadt sötétség és ama rettenetes álom benyomásai, összeolvadva, hideg réműlettel töltötték el a szívét.

— Nem, lehetetlen! — kiáltott föl és keresztül sietve a szobán, erősen csöngetett. Oly borzasztó volt most neki egyedűl maradni, hogy az inast be se várva, sietve ment elébe.

— Tudja meg, hová ment a gróf, — parancsolta.

Az inas azt felelte, hogy a gróf az istállóba ment.

— Meghagyta, hogy jelentsem, hogy ha ki méltóztatik kocsizni, a kocsi tüstént visszajön.

— Jól van. Megálljon. Tüstént írok egy levelet. Küldje el a levéllel Mihailt az istállóba. De szaporán.

Leült s a következőket írta:

„Én vagyok a hibás. Jöjj vissza, tisztába kell jönnünk. Az Istenre kérlek, jöjj el, borzasztó állapotban vagyok."

Leragasztotta és odaadta az inasnak.

Félt egyedűl maradni s az inas után ő is kisurrant a szobából és bement a gyermekszobába.

„Ez nem az, ez nem ő, nem ő! Hol vannak az ő kék szemei, hol van kedves és bátortalan mosolya?" — ez volt az első gondolata, mikor a gyermekszobába lépve, a hol gondolatainak a zűrzavarában Szerjozsát remélte láthatni, helyette pufók és pirosarczú, feketehajú leánykáját pillantotta meg. A kis leány az asztalnál ülve, makacsúl és erősen kopogott egy dugóval és bután nézett

az anyjára apró, fekete két szemével. Miután az angol leánynak azt felelte, hogy teljesen jól érzi magát és holnap falura utazik, odaült a kis leányhoz és elkezdte egy palaczknak a dugóját forgatni előtte. De a gyermek hangos és csengő kaczagása s az a mozdúlat, a melyet a szemöldökeivel csinált, annyira emlékeztette őt Vronszkijra, hogy zokogását visszafojtva, gyorsan fölkelt és kiment. „Hát csakugyan, mindennek vége volna? Nem, ez lehetetlen", — gondolta magában. „Vissza fog jönni. De hogy' fogja kimagyarázni azt a mosolyt s azt az élénkséget, a melylyel ma reggeli látogatóival beszélt? De ha nem magyarázza is ki, mégis hiszek neki. Ha nem hiszek, úgy nem marad egyéb hátra, csak egy — s azt nem akarom."

Az órára nézett. Tizenkét perczc múlt el azóta. „Most már megkapta a levelet és jön hazafelé. Nem tart már soká, még tíz perczc . . . De mi lesz, ha nem jön? Nem, ez lehetetlen. De nem szabad kisírt szemeimet látnia. Megyek és megmosakodom. Vajjon megfésülködtem-e vagy nem?" — kérdezte magában. S nem tudott rá visszaemlékezni. Megtapintotta a fejét. „Igen, megfésülködtem, de hogy mikor, azt nem tudom." Még a kezében se bízott, s a tükörhöz lépett, hogy meggyőződjék, vajjon csakugyan megfésülködött-e, vagy sem. Csakugyan meg volt fésülve, de hogy mikor fésülködött meg, arra nem emlékezett. „Ki ez?" — gondolta, mikor izzó arczát s furcsán csillogó szemeit, melyek ijedten néztek rá, a tükörben megpillantotta. „De hisz' ez én vagyok", ismerte föl egyszerre, s a mint végignézett magán, egyszerre ott érezte az arczán Vronszkij csókjait és összerezzenve vállat vont. Majd ajkához emelte a kezét és megcsókolta.

„Mi ez, megőrülök", — szólott s lement a hálószobába, a hol Annuska takarított.

— Annuska, — mondotta megállván előtte és rábámúlva, maga se tudta, mit mondjon neki.

— Alexandrovna Darjához akart menni, — mondotta a szobaleány, mintegy kitalálva a gondolatát.

— Alexandrovna Darjához? Igen, el is megyek.

„Tizenöt perczc oda, tizenöt vissza. Már jön, tüstént

itt lesz." Kivette az óráját és megnézte. „De hogy' is tudott elmenni, s engem ilyen állapotban itt hagyni? Hogy' is tud élni a nélkül, hogy velem kibéküljön?" Odament az ablakhoz s kinézett az utczára. A mi az időt illeti, már visszajöhetett volna. De lehet, hogy a számítása nem volt helyes, s megint elkezdett visszagondolni rá, mikor ment el, s kezdte számlálni a perczeket.

Az alatt, hogy odament a nagy órához, hogy a magáét megigazítsa, jött valaki. A mint az ablakon kinézett, megpillantotta a kocsiját. De a lépcsőn senki sem jött föl, s alúlról hangok hallatszottak. A küldöncz volt, a ki kocsin jött vissza. Anna lement hozzá.

— A grófot már nem találtam ott. Elment a Nizsegorodszkij-úton.

— Mi az? Mi... — fordult oda a pirosképű, vidám Mihailhoz, a ki visszaadta neki a levelet.

„Persze, hiszen meg se kapta!" — jutott az eszébe.

— Menj el evvel a levéllel Vronszkaja grófnéhoz, tudod? És tüstént hozz választ, — mondotta a küldöncznek.

„De én, mitévő legyek én?" — gondolta magában. „Igen, igaz, elmegyek Dollihoz, mert különben megőrülök. Igaz ni, hiszen még táviratozhatok is." Megírta a következő táviratot:

„Föltétlenül beszélnem kell veled, jöjj azonnal."

Miután a táviratot elküldötte, elment öltözködni. Miután felöltözött, kalappal a fején, még egyszer belenézett a kissé meghízott, nyugodt Annuska szemébe. Ezekből a jóságos, apró, szürke szemekből nyilvánvaló részvét volt kiolvasható.

— Annuska lelkem, mitévő legyek? — kérdezte Anna zokogva s tehetetlenül rogyott egy karosszékbe.

— Minek ennyire nyugtalankodni, Arkágyevna Anna! Megesik ám az ilyen. Csak menjen és szórakozzék egy kissé, — szólott a komorna.

— Igen, megyek — mondotta Anna magához térve és fölkelt. — Ha azalatt távirat jönne, küldjétek el Alexandrovna Darjához . . . nem, akkorra majd magam is visszajövök.

„Igaz, nem szabad töprenkedni, tenni kell valamit,

menni, s a mi a legfőbb, kimenni ebből a házból", — mondotta Anna és rémülten hallgatta rettenetes szívdobogását, majd gyorsan kiment és beült a kocsijába.

— Hová parancsolja? — kérdezte Pjotr, mielőtt felült a bakra.

— A Znamenykára, Oblonszkijékhoz.

XXVIII.

Derült volt az idő. Egész délelőtt sűrűn szitált az eső, s most nemrég kiderült. A vasháztetők, a gyalogjáró és a kocsiút kőkoczkái, a kocsik és a bőrszerszámok, a hintók réz- és pléh-alkotórészei, — mind fényesen csillogtak a májusi napsugárban. Három óra volt, a mikor legélénkebb az utczákon az élet.

Anna a két szürke által gyorsan tovaröpített nyugodt és alig imbolygó hintó zúgában ülve, a kerekek szüntelen zörgése mellett s a tiszta levegőben szaporán váltakozó benyomások közepett, újra elgondolván az utóbbi napok eseményeit, egészen másnak látta a helyzetet, mint otthon. Most már a halál gondolata se látszott előtte olyan borzalmasnak és tisztának, s maga a halál se tűnt föl előtte elkerülhetetlennek. Most szemrehányást tett magának azért, hogy olyan mélyen megalázkodott. „Könyörögtem neki, hogy bocsásson meg. Alárendeltem magamat neki. Bűnösnek ismertem el magamat előtte. Miért? Hát tán nem lehetek meg nélküle?" A nélkül, hogy arra a kérdésre, vajjon hogy' lenne meg nélküle, felelt volna, elkezdte olvasgatni a czégtáblákat. „Iroda és raktár. Fogorvos. Igen, Dollinak elmondok mindent. Ő nem szereti Vronszkijt. Szégyenletes, fájdalmas dolog lesz, de elmondok neki mindent. Dolli szeret engem s követni fogom a tanácsát. Nem adom meg magamat neki; nem engedem, hogy nevelni akarjon engem. Filippov, kalácsos. Azt mondják, hogy még Pétervárra is szállít tésztaneműt. A moszkvai víz olyan kitűnő. Hát még a mitiscsinszkoje-i kutak és fánkok." És eszébe jutott, a mint réges-régen, a mikor még csak tizenhét éves volt, jött a nénjével, a pünkösdi ünnepekre. „Akkor még lovakkal utaztunk. Vajjon csakugyan én voltam-e az,

azokkal a szép kezekkel? Mennyi minden lett azóta semmivé abból, a mi akkor olyan gyönyörűnek és elérhetetlennek látszott, az meg, a mi akkor megvolt, most vált elérhetetlenné. Vajjon hittem volna-e én akkor, hogy ennyire meg fogok alázkodni valamikor? Milyen büszke esz és elégedett, mikor a leveleimet megkapja! De majd megmutatom neki . . . Milyen rossz szaga van ennek a festéknek. Miért is festenek és építenek mindig? Divat- és piperéczikkek", — olvasta. Egy férfi köszönt neki. Annuskának az ura volt. „A mi élősdieink", — jutott az eszébe, a mint Vronszkij szokta volt mondani. — „A mieink? Miért a mieink? Az a rettenetes, hogy nem lehet gyökerestől kitépni a multat. Kitépni nem lehet, de eltakarni a reá való emlékezést igen. S én el is takarom." És itt eszébe jutott a mult, Alexandrovics Alexejjel, és az, hogy hogy' kitörülte őt az emlékezetéből. „Dolli majd azt gondolja magában, hogy íme, most elhagyom a második uramat is, és hogy így alkalmasint nincs igazam. De hát akarom én tán, hogy igazam legyen! Egyszerűen nem bánom!" — mondotta s szeretett volna sírni. De legott arra gondolt, vajjon mit nevet olyan jóízűen az a két leány. „Alkalmasint szerelem van a dologban. Még nem tudják, milyen kevéssé vidám, s milyen aljas dolog ez . . . Itt a boulevard, teli gyermekekkel. Ott szalad három fiúcska és lovasdit játszik. Szerjozsa! Mindent elveszítek, s őt mégse kaphatom vissza többé soha. Bizony, elveszítek mindent, ha ő nem jön vissza. Lehet, hogy lekésett a vonatról s már útban is van visszafelé. Már megint meg akarsz alázkodni!" — mondotta magában. „Nem, bemegyek Dollihoz és kereken kimondom neki: Én boldogtalan vagyok, rászolgáltam, bűnös vagyok, de azért mégis boldogtalan vagyok, segíts rajtam. Ezek a lovak, ez a hintó, — milyen visszataszító vagyok magamnak ebben a hintóban, — ez mind az övé: no, de többé úgy se látom mindezt."

Azokon a szavakon tűnődve, a melyekkel Dollinak majd elmond mindent, és a szívét szándékosan marczangolva, lépett be Anna a lépcsőházba.

— Van itt valaki? — kérdezte az előszobában.

— Levina Alexandrovna Katerina, — felelt az inas.

„Kiti! Ugyanaz a Kiti, a kibe Vronszkij szerelmes volt!" — gondolta Anna. — „Ugyanaz, a kiről mindig olyan szeretettel beszélt. Most is sajnálja, hogy nem őt vette feleségül. Én rólam pedig gyűlölettel beszél és szánja-bánja, hogy összeadta magát velem."

Mikor Anna megérkezett, a két nővér éppen a gyermek táplálásáról tanácskozott. Dolli csak egyedül ment a vendége elé, a ki megzavarta őket a beszélgetésben.

— Hát te még nem utaztál el? Magam is el akartam menni hozzád, — mondotta, — ma kaptam levelet Sztivától.

— Mi is kaptunk táviratot, — felelt Anna s körülnézett, hogy Kitit láthassa.

— Azt írja, hogy nem tud tisztába jönni vele, hogy Alexandrovics Alexej voltaképpen mit akar, de hogy addig nem jön el, míg választ nem kap tőle.

— Azt hittem, van nálad valaki. Elolvashatom a levelet?

— Igen, Kiti van itt, — mondotta Dolli zavartan, — benn maradt a gyerekszobában. Nagyon beteg volt.

— Hallottam. Elolvashatom a levelet?

— Tüstént elhozom. De a válasz nem elutasító, ellenkezőleg, Sztiva remél, — mondotta Dolli az ajtóban megállva.

— Én nem reménylek, — de nem is kívánom, — szólott Anna.

„Mit jelentsen ez, Kiti megalázónak tartja, hogy velem találkozzék?" — gondolta Anna, mikor egyedül maradt. „Lehet, hogy igaza is van. Csak hogy éppen neki, a ki Vronszkijba szerelmes volt, még ha igaza van is, nem illik ezt mutatnia. Azt jól tudom, hogy engem, a mostani helyzetemben, egyetlen tisztességes asszony se fogadhat. Tudom, hogy attól az első perctől fogva föláldoztam neki mindenemet. És íme a jutalmam! Óh, mennyire gyűlölöm azt az embert! S miért is jöttem ide? Itt még rosszabbúl, még nyomasztóbban érzem magamat." A szomszéd szobából hallotta a beszélgető nővérek hangját. „S vajjon mit is fogok most Dollinak mondani? Kitit megnyugtassam tán azzal, hogy boldogtalan

vagyok, s alárendeljem magamat az ő oltalmának? Nem, de meg Dolli úgy sem értené meg a dolgot. Nincs miért szólnom neki. De azért érdekes volna Kitivel találkozni és megmutatni neki, hogy mennyire lenézek mindenkit és mindent, s mennyire mindegy most nekem minden."

Dolli visszajött a levéllel. Anna elolvasta és némán visszaadta neki.

— Ezt amúgy is tudtam mind, — mondotta. — S éppenséggel nem érdekel az egész.

— De hát miért? Én, ellenkezőleg, remélek, — szólott Dolli, s kíváncsian nézett Annára. Sohasem látta még ilyen furcsának és zilált állapotban. — Mikor utazol? — kérdezte tőle.

Anna összeránczolt homlokkal bámúlt maga elé és nem felelt.

— Kiti talán búvik előlem? — kérdezte s pirulva nézett az ajtóra.

— Eh, micsoda badarság! Szoptat és sehogy se megy a dolog, én adtam neki egy kis útbaigazítást . . . Nagyon örül. Tüstént itt is lesz, — mondotta Dolli esetlenül, nem tudván hazudni. — Itt is van már.

Kiti, mikor meghallotta, hogy Anna van itt, nem akart kimenni; de Dolli rábeszélte. Minden erejét összeszedvén, kijött, pirúlva odalépett hozzá, s kezet nyújtott neki.

— Nagyon örülök, — mondotta reszkető hangon.

Kitit az a küzdelem hozta zavarba, mely az ez iránt a rossz asszony iránt való ellenséges indulat és ama vágy közt támadt a belsejében, hogy vele szemben lekereszkedő legyen, de alig, hogy Anna szép és rokonszenves arczát megpillantotta, legott minden ellenséges indúlat szétfoszlott benne.

— Éppenséggel nem csodálkoznám rajta, ha nem akart volna velem találkozni. Hozzá vagyok én már szokva mindenhez. Beteg volt? Úgy látom, meg is változott, — mondotta Anna.

Kiti érezte, hogy Anna ellenséges indúlattal van iránta. Ezt az ellenséges indúlatot abból a fonák helyzetből magyarázta, a melybe Anna. a ki azelőtt olyan le-

ereszkedően viselkedett iránta, most vele szemben került, s valósággal megsajnálta őt.

Beszéltek Kiti betegségéről, a gyermekeiről, Sztiváról, de Annát szemlátomást semmi sem érdekelte.

— Azért jöttem, hogy elbúcsúzzam tőled, — mondotta Anna és fölkelt.

— Hát mikor utaztok?

De Anna megint nem felelt és Kitihez fordult.

— Igazán nagyon örülök, hogy láttam, — mondotta mosolyogva. — Minden oldalról, egyebek közt az urától is, annyit hallottam önről. Volt ugyanis nálam, s nagyon megtetszett nekem, — tette hozzá nyilván gonosz czélzattal. — Hol van most?

— Kiment falura, — felelt Kiti pirulva.

— Kérem, adja át az üdvözletemet, mindenesetre adja át.

— Mindenesetre! — ismételte Kiti naivúl, és szánalommal nézett a szemébe.

— Tehát Isten veled, Dolli. — S miután Dollit megcsókolta s Kitivel kezet fogott, sietve kiment.

— Csak olyan, mint volt, éppen olyan elragadó. És gyönyörű! — mondotta Kiti, mikor a néniével egyedül maradt. — De van benne valami szánalmat gerjesztő. Rettenetesen szánalmat gerjesztő!

— Ma valami különös volt benne, — jegyezte meg Dolli. — Mikor kikísértem az előszobába, úgy tetszett, mintha sírt volna.

XXIX.

Anna még rosszabb hangúlatban ült be a kocsiba, mint a milyenben akkor volt, mikor hazulról eljött. Addigi gyötrelmeihez most még a sérelem és az eltaszítottság érzése is járult, melyet Kitivel való találkozásakor egészen tisztán érzett.

— Hova parancsolja? Haza? — kérdezte Pjotr.

— Igen, haza — mondotta, most már rá se gondolván, hogy haza megy.

„Hogy' néztek rám, mint valami rémes, érthetetlen

de a mellett érdekes lényre. Ugyan mit beszélhet az ott annak a másiknak, olyan rettenetes hévvel? — gondolta magában, rápillantván két gyalogjáróra. „Mintha bizony elmondhatná az ember másnak azt, a mit érez? Én is el akartam mondani Dollinak mindent, de jó, hogy nem tettem. Hogy' örült volna az én boldogtalanságomnak! Ezt persze elpalástolta volna; de a fő érzése az öröm lett volna azon, hogy így megbűnhődtem azért a gyönyörűségért, a melyet annyira irígyelt tőlem. Kiti meg még jobban örült volna. Hogy' keresztüllátok én rajta! Tudja, hogy a szokottnál szeretetreméltóbb voltam az úra iránt. S ezért féltékeny reám és gyűlöl engem. S még hozzá le is néz. Az ő szemeiben én erkölcstelen asszony vagyok. Ha csakugyan erkölcstelen asszony volnék, úgy, ha akartam volna, magamba bolondíthattam volna az urát. Csakhogy nem akartam. Lám, ez megvan magával elégedve", — gondolta magában egy, vele szemben jövő köpczös és pirosképű úrról, a ki őt ösmerősnek nézvén, lekapta kopasz, csillogó fejéről fényes kalapját, s csak akkor jött rá, hogy tévedett. „Azt hitte, hogy ösmer. Pedig épp oly kevéssé ösmer, mint bárki más ezen a világon. Magam sem ösmerem magamat. Csak az appetitjeimet ösmerem, mint a francziák mondják. Lám, azok ott, áhítoznak ez után a piszkos fagylalt után. Ezt az egyet bizonyosan tudják", — gondolta magában, két fiúra pillantva, a kik megállították a fagylalt-árust, a ki letette fejéről a csöbröt, és szalvétájának a sarkával megtörölte izzadt arczát. „Valamennyien áhítozunk az édes, az ízletes után. Ha nincs csemege, hát a piszkos fagylalt is jó. Kiti is ilyen: ha nem Vronszkij, hát Levin. És gyűlöl engem. S mi valamennyien gyűlöljük egymást. Én Kitit, Kiti engem. Lám, ez az igazság. Tyutykin Coiffeur. Je me fais coiffer par Tyutykin... Ezt fogom neki mondani, ha megjön, — gondolta magában és elmosolyodott. De ugyanabban a pillanatban eszébe jutott, hogy most semmi oka sincs rá, hogy bárkivel is tréfálkozzék. „De hiszen nincs is semmi tréfás, semmi vídám a világon. Minden csak undorító. Vecsernyére harangoznak, s ez a kereskedő milyen szabályosan veti magára a keresztet, mintha attól tartana, hogy elejt valamit. Mirevaló a tem-

plom, ez a harangozás és ez a hazugság? Csak arra, hogy elrejtsük azt, hogy valamennyien gyűlöljük egymást, mint ezek a kocsisok, a kik oly dühösen szitkozódnak. Jasvin azt mondja: ő is az ingemre vágyódik, én is az övére. Lám, ez az igazság!"

Ilyen gondolatok közt, a melyek annyira elfoglalták, hogy rá se gondolt a maga helyzetére, érkezett meg házuknak a kapujába. Csak akkor jutott eszébe, hogy levelet és táviratot küldött Vronszkijnak, mikor az elébe sietö kapust megpillantotta.

— Van válasz? — kérdezte.

— Tüstént megnézem, — felelt a kapus és bepillantván a fülkéjébe, fölvett és átnyujtott neki egy vékony, négyszögletes borítékba zárt táviratot: „Tíz óránál előbb nem jöhetek. Vronszkij." — olvasta.

— S a küldöncz még nem jött vissza?

— Nem még, felelt a kapus.

„Ha így van, akkor tudom, mi a teendőm", — mondotta s a határozatlanúl fölpezsdülő harag és a bosszúvágy érzésével a szívében sietett föl az emeletre. „Magam megyek el hozzá. Mielőtt mindörökre elmennék, elmondok neki mindent. Soha, senkit nem gyülöltem annyira, mint ezt az embert!" — gondolta magában. Megpillantván a fogason a kalapját, összerázkódott az undortól. Arra nem gondolt, hogy a távirat csak az ő táviratára volt válasz, s hogy a levelét még meg se kapta. Elképzelte öt most nyugodt beszélgetésben az anyjával és Szorokina herczegnővel, a mint örülnek az ő szenvedésinek. „De mennem kell, mielőbb," — gondolta magában, még mielőtt tudta volna, hova akar menni. Mielőbb szabadúlni akart azoktól az érzelmektől, a melyek ebben a rettenetes házban üldözték. A cselédség, a falak, szóval minden, a mi ebben a házban csak volt, undort és haragot keltett benne és nyomasztó súlylyal nehezedett rá.

„Igen, ki kell mennem a vasúti állomásra, s ha nincs ott, akkor el kell mennem hozzá, hogy tetten kapjam öt." Anna megnézte az ujságban a menetrendet. Este nyolcz óra két perczkor indúlt a vonat. „Igen, ezt még elérhetem." Más lovakat fogatott a kocsiba, s ezalatt becsomagolta a pár napi távollétre legszükségesebb dolgokat kis

táskájába. Tudta, hogy ide nem tér vissza többet. Azok közül a tervek közül, melyek a fejében megfordúltak, úgy homályosan arra szánta rá magát, hogy azok után, a mik ott az állomáson, vagy a grófné birtokán történni fognak, a nizsegorodszkij úton elmegy a legelső városig és ottmarad.

Az ebéd az asztalon volt; odament, megszagolta a kenyeret és a sajtot, s meggyőződvén róla, hogy minden ételszagtól undorodik, a kocsit kérte és elment. A ház már az egész utczán keresztül vetette az árnyékát, s derült és a napon még langyos este volt. Annuska, a ki a holmijával kikísérte őt, Pjotr, a ki a holmit a kocsira rakta, s a kocsis, a ki szemlátomást rosszkedvű volt, — mind ellenszenvesek voltak előtte, s szavaikkal is, mozdúlataikkal is csak ingerelték őt.

— Reád nincs szükségem, Pjotr.

— De mi lesz a jegygyel?

— Nos, a mint akarod, nekem tökéletesen mindegy, — szólott bosszúsan.

Pjotr fölugrott a bakra, s csípőre tett kezekkel kiadta a parancsot, hogy: a pályaudvarra.

XXX.

„Itt van már megint! Már ismét értek mindent", — mondotta magában Anna, alig hogy a hintó megindúlt és imbolyogva zörögni kezdett az apró kövezeten, s megint egymásután kezdtek váltakozni előtte a benyomások.

„De mi is volt az, a mire legutóbb olyan kellemesen gondoltam vissza", — iparkodott visszaemlékezni. — „Tyutykin, coiffeur? Nem, nem az. Igen, az, a mit Jasvin mondott: a létért való küzdelem és a gyűlölet, ez az a két dolog, a mi az embereket összefűzi. Nem, hiába iparkodtok", — fordult oda gondolatban egy négyes fogaton ülő társasághoz, mely nyilván a szabadba sietett mulatni. „Még a kutya se segít rajtatok, a melyet ott czipeltek magatokkal. Magatoktól nem szabadúlhattok." Egy pillantást vetvén arra, a merre Pjotr fordúlt, meglátott egy imbolygó fejű, holtrészeg gyári munkást, a kit

egy rendőr tuszkolt valamerre. „Lám, ez aztán gyorsan halad", — gondolta magában. „Vronszkij gróffal még sem akadtunk rá erre az élvezetre, bár nagyon sokat vártunk tőle". És Anna most először alkalmazta azt az átható világosságot, a melyben hozzá való viszonyában mindent meglátott, a mire annakelőtte még csak gondolni sem akart. „Vajon mit is keresett ő bennem? Nem is annyira szerelmet, mint inkább becsvágyának a kielégítését." Eszébe jutottak viszonyuk első időszakából a szavai, s szófogadó agárra emlékeztető arczkifejezése. És ezt most minden csak megerősítette. „Persze, a becsvágy sikerének a diadala élt benne. Természetesen volt benne szerelem is, de a legnagyobb rész mégis csak a siker büszkesége lehetett. Büszkélkedett velem. Ennek most vége. Nincs mivel büszkélkednie. Büszkélkedésre már nincs alkalma, csak szégyenkezésre. Elvett tőlem mindent, a mit csak elvehetett, s most már aztán nincsen reám szüksége. Terhére vagyok, s iparkodik nem lenni becstelen velem szemben. Tegnap elszólta magát, — ő csak azért akarja a válást és az egybekelést, hogy fölégesse a hajóit. Ő szeret engem, de hogyan? The zest is gone. Ez itt bámulatba akar ejteni mindenkit, és nagyon meg van magával elégedve", — gondolta magában, egy pirosképpű kereskedősegédre pillantva, a ki lovardából bérelt lovon kocogott el mellette. „Persze, az egykori ingert már nem találja meg bennem. Ha én elmegyek tőle, a lelke fenekén ennek csak örülni fog."

Ez nem volt puszta föltevés, — ezt ő egészen tisztán látta abban az átlátszó világításban, mely most az életnek és az emberi viszonyoknak a tartalmát előtte föltárta.

„Az én szerelmem mind szenvedélyesebbé és önzőbbé válik, az övé pedig mindinkább kialvóban van, s ez az, a miért el kell válnunk", — fűzte tovább a gondolatait. És ezen segíteni nem lehet. Én nekem ő benne van mindenem, s így azt akarom, hogy ő mind jobban és jobban odaadja magát nekem. Ő pedig mind jobban és jobban el akar távolodni tőlem. Mi a viszonyunk kezdete előtt határozottan közeledtünk egymáshoz, de azóta föltartóztathatatlanúl távolodunk egymástól. Ő azt mondja,

hogy én esztelenül féltékeny vagyok, s én magam is mondom, csakhogy ez nem igaz. Én nem vagyok féltékeny, csak elégedetlen. De . . ." — kitátotta a száját és az izgalomtól, mely hirtelen támadt gondolatai révén elfogta, másként helyezkedett el. „Bárcsak tudnék más is lenni, mint az ő kedvese, a ki egyedül az ő gyöngédségére áhítozik, szenvedélyesen; de nem tudok és nem is akarok. De evvel a vágygyal csak ellenszenvet ébresztek benne, ő pedig én bennem haragot, s ez nem lehet másként. Nem tudom tán, hogy ő nem csal meg engem, hogy Szorokina herczegnővel nincsenek komoly szándékai, hogy nem szerelmes Kitibe, s hogy nem készül engem cserben hagyni? Ezt én mind nagyon jól tudom, de ettől semmivel sem érzem magamat könnyebben. Ha ő, a nélkül, hogy szeretne, puszta *kötelességből* lesz irántam jó és gyöngéd, s nem lesz az, a mit én akarok — ez rosszabb, ezerszerte rosszabb, még a gyűlöletnél is! Ez maga a — pokol! Pedig hát így van. Ő már régóta nem szeret engem. S a hol a szerelem végződik, ott kezdődik a gyűlölet. Ezeket az utczákat én egyáltaljában nem ösmerem. Valóságos hegyek, és házak, házak mindenfelé . . . A házakban meg csupa ember, ember . . . Annyian vannak, hogy se szeri, se száma, és valamennyien gyűlölik egymást. De én majd csak kieszelem, hogy mit is akarok ahhoz, hogy boldog legyek. Nos? Megkapom a beleegyezést a váláshoz, Alexandrovics Alexej visszaadja nekem Szerjozsát s én férjhez megyek Vronszkijhoz." Alexandrovics Alexejre gondolván, legott szokatlan elevenséggel odaképzelte őt maga elé, az ő szelid, élettelen, kialvó szemeivel, fehér kezén a kéklő erekkel, furcsán hangsúlyozott beszédével és ujjropogtatásával és eszébe jutván a köztük fönnállott érzés, a melynek szintén szerelem volt a neve, az undortól szinte összerázkódott. „Nos, tehát megkapom a beleegyezést a váláshoz, s a felesége leszek Vronszkijnak. Vajon Kiti másként fog-e nézni rám, mint a hogy' ma nézett? Nem. És vajon Szerjozsa meg fog szűnni az én két uram után kérdezősködni, vagy reájuk gondolni? S köztem s Vronszkij közt vajon micsoda új érzést eszelhetnénk ki? Vajon képzelhető-e olyan helyzet, mely ha nem volna is boldogság, de leg-

alább ne volna gyötrelem? Nem és nem!" — felelt magának most minden habozás nélkül. „Lehetetlen! Bennünket az élet választ el egymástól, én az ő szerencsétlensége vagyok, ő meg az enyém, s egyikünket se lehet átalakítani soha. Minden kísérlet megtörtént s a rúgó lejárta magát. Amott egy koldúsasszony a gyerekével. Azt hiszi, hogy az emberek szánakoznak rajta. Nem vagyunk-e valamennyien csak azért a világba dobva, hogy egymást gyűlöljük, s így magunkat és egymást gyötörjük? Ott meg gymnáziták mennek és kaczagnak. Szerjozsa?" — jutott az eszébe. „Én is azt hittem, hogy szeretem őt, s meg voltam hatva a gyöngédsége által. S azért megvoltam nélküle is, fölcseréltem ezt a szeretetet egy másikkal, s a cserére mind addig nem panaszkodtam, a míg ez a szeretet kielégített." S undorral gondolt vissza arra, a mit az alatt a másik szeretet alatt értett. S az a világosság, a melylyel most úgy a maga, mint mások életét látta, örömet okozott neki. „Én is csak azt csinálom, a mit Pjotr, Fedor a kocsis, és ez a kereskedő, valamint mindazok az emberek, a kik ott a Volga mentén laknak, a hova ezek a hirdetmények hívnak, s mindig és mindenütt csak így volt", — gondolta magában, mikor a nizsegorodszkij állomás alacsony épületéhez érkezett és hordárok szaladtak ki elébe.

— Obiralovkába parancsol jegyet? — kérdezte Pjotr.

Teljesen megfeledkezett volt róla, hogy hová és miért megy, s csak nagy nehezen tudta a kérdést megérteni.

— Igen, — szólt oda neki, s átadta a pénztárczáját, majd fogta kis piros táskáját és kiszállt a kocsiból.

Miközben a tömegen keresztül az elsőosztályú váróterem felé ment, valamelyest még egyszer átgondolta helyzetének a részleteit s azokat a terveket, a melyek közt ingadozott. És megint hol remény, hol meg kétségbeesés kezdte fölszakgatni a régi, fájó helyeken elgyötört és borzalmasan rettegő szívének a sebeit. A mint a vonatot várva ott ült a csillagalakú pamlagon, s undorral nézte a ki- s bejárókat (mind útálta őket), majd arra gondolt, hogy az állomásra érkezve, levelet ír neki, s hogy mit fog írni,

majd meg arra, hogy Vronszkij hogy' panaszkodik most az anyjának (a ki nem ösmeri a szenvedést) a helyzetéről, s hogy' fog ő majd a szobába lépni s mit fog neki mondani. Majd meg azon tünödött, hogy milyen boldog is lehetne az élet, s hogy milyen gyötrelmek közt szereti és gyülöli ő Vronszkijt, s hogy milyen rettenetesen dobog a szive.

XXXI

Csöngetés hallatszott, förtelmes és szemtelen fiatal emberek siettek el mellette, s mohón figyelték a benyomást, melyet ő rá tettek; Pjotr is keresztül lépkedett a termen libériájában és csattos czipőivel, s bamba állatias ábrázatával odament hozzá, hogy kikísérje őt a vonathoz. A zajongó fiatal emberek elcsendesedtek, mikor Anna elment mellettük a perronon, s egyikük valamit, alkalmasint valami ocsmányságot súgott róla a másiknak. Anna fölment a magas lépcsőn s egyedül beült egy szakaszba, a ruganyos és piszkos pamlagra, mely fehér lehetett valamikor. Az utitáskája a rúgókon tánczolva ott volt mellette. Pjotr búcsúzás jeléül hóbortos mosollyal lekapta a fejéről aranyrojtos sipkáját, a kalauz durván becsapta és bereteszelte az ajtót. Odalenn egy turniros asszony, (Anna képzeletben levetköztette ezt az asszonyt s elszörnyedt a formátlanságán) és egy elkényszeredetten kaczagó kis leány futott el az ablak alatt.

— Andrejevna Katerinánál van, minden ott van nála, ma tante! — kiáltott a kis leány.

„Még ez a kis leány is milyen otromba, s hogy' feszeleg", — gondolta Anna. Hogy ne lásson senkit, hamarosan fölkelt s leült az üres szakasz túlsó ablakában. Egy piszkos, otromba paraszt, sipkával a fején, mely alól kilógott kóczos haja, ment el az ablak alatt, s lehajolt a kocsi kerekeihez. „Van valami ösmerős ebben a formátlan parasztban", — gondolta Anna. S eszébe jutván az álma, rémülettől remegve átsietett a szemben levő ajtóhoz. A kalauz kinyitotta az ajtót s beeresztett egy férfit a feleségével.

— Talán ki tetszik szállni?

Anna nem felelt. A kalauz és a belépő pár a fátyol alatt nem vette észre az arczán tükröződő rémületet. Visszament a helyére és leült. A házaspár a szakasz másik végén foglalt helyet s titokban nagy figyelemmel nézte a ruháját. Anna a férjet is, a feleséget is visszataszítónak találta. A férj megkérdezte: megengedi-e, hogy dohányozzék, de nyilván nem azért, hogy rágyújtson, hanem csak hogy beszédbe eredjen vele. Miután az engedelmet megkapta, elkezdett francziául beszélni a feleségével valami olyasról, a mire még kevésbbé volt szüksége, mint a dohányzásra. Szándékosan mindenféle badarságot beszéltek össze, csak azért, hogy ő hallja. Anna tisztán látta, mennyire torkig voltak egymással s menynyire gyűlölték egymást. Nem is lehetett nem gyűlölni ilyen szánalmas torzalakokat.

Fölhangzott a második csöngetés, és nyomában nagy zaj, kiabálás és nevetés közt megkezdődött a podgyász berakása. Anna előtt annyira tisztán állott, hogy senkinek sincs oka örülni, hogy ez a nevetés szinte fájt neki, és szerette volna befogni a füleit, hogy ne hallja. Végre megszólalt a harmadik csöngetés, fölhangzott a mozdony füttye és pöfogése, megindúlt a kocsi, s a férj keresztet vetett magára. „Érdekes volna megkérdezni tőle, vajon mit akar evvel", — gondolta magában Anna s haragos pillantást vetett rá. A hölgy mellett kinézett az ablakon a perronon álló s a vonatot kísérő emberekre, a kik úgy látszottak, mintha hátrafelé mozognának. A kocsi, a melyben Anna ült, a sínek eresztékein ütemszerűen zökkenve gördült el a perron, a kőfal, a jelző-korong és más kocsik mellett; a kerekek mind simábban és lágyabban kattogtak a síneken, könnyed hangot adva; az ablak fölcsillant a káprázatos esti világításban és szellő lengette a függönyöket. Anna megfeledkezett a szomszédairól, s lágyan ringatózva, mohón szívta magába a friss levegőt és megint elgondolkozott:

„Igen, hol is hagytam csak el! Ott, hogy nem tudok olyan helyzetet képzelni, a melyben az élet ne volna gyötrelem, s hogy valamennyiünket azért teremtettek, hogy szenvedjünk; hogy ezt valamennyien tudjuk is, és folyton csak azon törjük a fejünket, hogy' tudnók ma-

gunkat elámítani. De mikor az ember a valót látja, mitévő legyen akkor?"

— Azért adatott az embernek az ész, hogy megszabadítsa magát attól, a mi bántja, — mondotta franciául a kocsiban ülő hölgy, nyilván meg lévén elégedve a mondásával.

Ezek a szavak mintegy megadták a feleletet Anna gondolatára.

„Megszabadúlni attól, a mi bánt", — ismételte Anna. S rápillantván a pirosképü férjre és sovány feleségére, látta, hogy ez a beteges asszonyka meg nem értett asszonynak tartja magát, a férj pedig ámítja őt és támogatja benne ezt a nézetet. Anna rájuk világítván, szinte látta életük egész történetét s belepillantott a lelkük legrejtettebb zugába. De nem találván benne semmi érdekeset, tovább fűzte gondolatait.

„Bizony, engem nagyon bánt, s azért van az ész, hogy megszabadúljak tőle; meg kell tehát szabadulnom. Mért is ne oltsa el az ember a gyertyát, a mikor nincs már mit nézni, s mikor mindentől undorodik? De hogyan? Mért is jár-kél a kalauz azon a járó-deszkán, mért lármáznak azok a fiatal emberek itt a szomszéd kocsiban? Mért beszélnek, mért kaczagnak? Ez mind nem igaz, mind csupa hazugság, ámítás és gonoszság!"

Mikor a vonat az állomásra ért, Anna a többi utasokkal együtt kiszállt, s úgy kerülvén őket, mint a bélpoklosokat, megállt a perronon, iparkodván tisztába jönni vele, mért is jött ide s mit szándékozik cselekedni. Mindazt, a mi azelőtt lehetségesnek látszott előtte, most olyan nehezen tudta elképzelni, különösen itt ezeknek a bárdolatlan embereknek a zajongó tömegében, a kik nem hagytak neki békét. Majd hordárok vették körül és fölajánlották neki a szolgálataikat, majd fiatal emberek bámúltak rá, miközben durván kopogtak sarkaikkal a perron deszkáin és hangosan társalogtak, majd meg lökdösték azok, a kik szemközt jöttek neki. Eszébe jutván, hogy arra az esetre, ha nincs válasz, tovább akart menni, megállított egy hordárt és megkérdezte tőle, nincs-e itt egy kocsis, egy Vronszkij grófnak szóló levéllel.

— Vronszkij gróf? Éppen most voltak itt tőle. Szo-

rokina herczegnőért és a leányáért jöttek. De hát milyen az a kocsis?

Mialatt Anna a hordárral beszélt, odalépett hozzá Mihail, a kocsis, pirosan és jókedvűen, kaczkiás kék ujjasában, fityegő óraláncczczal, nyilván büszke lévén rá, hogy olyan pontosan eljárt a megbízatásában, s átadott neki egy levelet. Anna fölszakította, s összeszorult a szíve, még mielőtt elolvasta volna.

„Nagyon sajnálom, hogy a levél nem talált itt. Tíz órakor érkezem", — írta Vronszkij hanyag kézírással.

„Úgy! Ezt vártam! — mondta magában ádáz mosolylyal.

— Jól van, csak menj haza, — mondotta halkan, Mihailhoz fordulva. Halkan beszélt, mert gyors szívverésétől szinte elállt a lélekzete. „Nem fogom engedni, hogy tovább gyötörj", — gondolta magában, fenyegetésével sem ő hozzá, sem magához, hanem ahhoz fordulva, a ki miatt szenvednie kellett, s a perronon átment, túl az állomás épületén.

Két szobaleány, a ki a perronon sétált, hátrafordult utána, és hangos megjegyzést tett az öltözetére. „Valódi", jegyezték meg a csipkéről, mely rajta volt. A fiatal emberek nem hagytak neki békét. Megint belebámultak az arczába, s kaczagva és természetellenes hangon kiabálva, vonultak el mellette. Az állomásfőnök, mikor mellette elment, megkérdezte tőle, vajon utazik-e. Egy kvaszt-áruló fiucska le nem vette róla a szemét. „Istenem, hova menjek?" — gondolta magában s mind kijebb és kijebb ment a perronon. A végén megállt. Hölgyek és gyermekek, a kik egy szemüveges urat fogadtak s hangosan kaczagva beszélgettek, egyszerre elhallgattak, mikor odaért mellé jük, és végignéztek rajta. Gyorsította a lépteit, s elment tőlük a perron szélére. Éppen egy tehervonat közeledett. Megrezdült a perron s Annának úgy tetszett, mintha megint a vonaton ülne.

S hirtelen eszébe jutván Vronszkijval való első találkozásának első napján az az összezúzott ember, egyszeriben tisztába jött vele, hogy mit kell tennie. Gyors és könnyed léptekkel lement a vízmedenczétől a sínekhez vezető lépcsőn s megállt közvetlenül az előtte elgördülő

vonat mellett. A kocsik aljára nézett, a csavarokra és láncokra, s a lassan elgördülő első kocsi magas vaskerekeire, és szemmértékkel iparkodott megállapítani az első és a hátsó kerekek közt a középpontot és azt a pillanatot, a mikor ez a középpont éppen elébe ér.

„Oda!" — mondotta magában, a mint a szénporral vegyes homokon, mely a vágányközöket elborította, a kocsi árnyékát nézte, „oda, a kellő közepére, evvel megbüntettem őt, s megszabadítottam magamat mindentől, és magamtól is."

Oda akarta magát vetni az előtte elsuhanó első kocsi közepe alá; de piros kis utitáskája, melyet leakasztott a kezéről, föltartotta, s elkésett: a közepe elhagyta őt. Be kellett várni a következő kocsit. Ahhoz hasonló érzés fogta el, mint mikor fürdéskor a vízbe készült bemenni, s keresztet vetett magára. A keresztvetés megszokott mozdulata, gyerek- és hajadonkorából az emlékek egész raját idézte föl benne, s egyszerre a sötétség, mely mindent eltakart volt előtte, szétfoszlott, s egy pillanatra ott állott előtte az élet, a múlt, minden derült emlékével együtt. De ő le nem vette a szemét a közeledő második kocsi kerekeiről. S abban a pillanatban, mikor az első és a hátsó kerekek közt lévő köz középpontja odaért elé, elhajította picziny kis táskáját, a vállai közé húzta a fejét, a kezére támaszkodva a kocsi alá bukott, s egy könnyed mozdulattal, mintha csak legott megint föl akart volna kelni, térdre ereszkedett. Ugyanabban a pillanatban elrémült attól, a mit cselekedett. „Hol vagyok? Mit cselekedtem? Miért?" Föl akart kelni, hátra akart húzódni; de valami óriási, kérlelhetetlen tömeg meglökte a fejét s megragadta a hátát. „Uram, bocsáss meg!" — rebegte, érezvén a küzdelem lehetetlenségét. Egy paraszt ember, valamit mormogva, dolgozott a vason. S az a gyertya, a melynek világánál azt az aggodalommal, ámítással, fájdalommal és gonoszsággal zsúfolt könyvet olvasta, fényesebben lobogott, mint valaha, megvilágította előtte mindazt, a mi azelőtt sötétségben volt, meglibbent, elkezdett homályosodni, és kialudt mindörökre.

NYOLCZADIK RÉSZ.

I.

Csaknem két hónap telt el azóta. A forró nyár fele már elmúlt és Ivanovics Szergej csak most készült Moszkvát elhagyni.

Ez alatt az idő alatt Iványovics Szergej életének is megvoltak a maga eseményei. A könyve, mely hatesztendei munkának volt a gyümölcse, már egy esztendővel azelőtt elkészült s a következő czímet viselte: *Kisérlet az államiság alapjainak és formáinak átnézetére Európában és Oroszországban.* Ennek a könyvnek egyes részei és a bevezetése már időszaki folyóiratokban megjelentek, más részeket pedig Ivanovics Szergej maga olvasott föl bizalmas emberei előtt, úgy, hogy a mű eszméi már nem voltak teljesen újak a közönség előtt; Ivanovics Szergej mindamellett arra számított, hogy a könyv megjelenésével komoly benyomást fog tenni a társadalomra, s ha nem jelent is fordulópontot a tudományban, mindenesetre nagy föltünést kell keltenie a tudományos világban.

A könyv gondos kiállításban jelent meg és ment szét a könyvkereskedőknek még a múlt esztendőben.

Iványovics Szergej senkitől se kérdezősködött a könyv után, barátainak, a kik a könyv kelendősége iránt érdeklődtek, kelletlen és mesterkélten egykedvü feleleteket adott, még a könyvkereskedőknél se tudakozódott, vajon hogy' megy a könyve, de azért éber és feszült

figyelemmel kisérte azt az első benyomást, a melyet a könyv a társaságban és az irodalomban kelt.

De elmúlt egy hét, kettő, három s a társaságban még semmi benyomás se volt észlelhető; az ő szakember- és tudós-barátai, nyilván puszta udvariasságból, szóba hozták ugyan olykor, többi ismerősei azonban, a kik tudományos könyvek iránt nem igen érdeklődtek, egyáltalában nem is beszéltek vele róla. És a társaságban, mely éppen ebben az időben mással volt elfoglalva, teljes és tökéletes volt a közönyösség. A sajtóban sem jelent meg a könyvről egyetlen szó se egy egész hónap leforgása alatt.

Ivánovics Szergej aprólékosan kiszámította, mennyi időre van szükség egy bírálat megírásához, de egyik hónap múlt a másik után s még mindig teljes volt a hallgatás.

Csak a *Szjevernyij Zsuk*-ban, egy Drabanti nevű énekesről szóló humorisztikus tárczában, a ki elvesztette a hangját, volt beleszőve Koznyijsev könyvéről néhány kicsinylő szó, mely azt bizonyítgatta, hogy a könyv, melyről már rég megalkotta a véleményét mindenki, immár a köznevetség tárgya.

Végre a harmadik hónapban egy komoly lapban is megjelent a könyvről egy bírálat. Ivánovics Szergej ismerte is a czikk szerzőjét. Golubczovnál találkozott volt vele egyszer.

A czikk szerzője egy nagyon fiatal tárczaíró volt, mint író igen merész, de nagyon kevéssé művelt s a személyes érintkezésben rendkívül bátortalan.

Ivánovics Szergej mindamellett, hogy mélységes lenézéssel viseltetett a szerző iránt, teljes tisztelettel látott hozzá a czikk olvasásához, mely rettenetes volt.

A tárczaíró nyilván úgy fogta föl az egész könyvet, a hogy' nem lett volna szabad fölfogni. De olyan ügyes kivonatokat csinált belőle, hogy azok előtt, a kik magát a könyvet nem olvasták, (pedig alkalmasint senki sem olvasta), teljesen világos volt, hogy az egész nem egyéb, mint dagályos és még hozzá rosszúl alkalmazott szavak gyűjteménye, (a mit a gyakori kérdőjelekkel jelzett), s hogy a könyv szerzője teljesen tudatlan ember.

S mindez olyan elmésen volt föltálalva, hogy ezt az elmésséget maga Ivánovics Szergej is szívesen elfogadta volna, de hiszen éppen ez volt benne a borzasztó.

Annak a teljes lelkiismeretességnek ellenére is, a melylyel Ivánovics Szergej a biráló következtetéseinek a helyességét ellenőrizte, egy pillanatra sem állapodott meg azoknál a hibáknál és fogyatkozásoknál, a melyeket a bírálat kigúnyolt, hanem legott, szinte önkéntelenül a legapróbb részletekre is kiterjeszkedve visszagondolt a czikk szerzőjével való találkozására és beszélgetésére.

„Nem sértettem-e meg valamivel?" — kérdezte magában Ivánovics Szergej.

És eszébe jutván, hogy mint igazította volt helyre találkozásuk alkalmával ennek a fiatalembernek egy, teljes tudatlanságra való észrevételét, Ivánovics Szergej megtalálta a czikk tartalmának a magyarázatát.

Ez után a czikk után úgy a sajtóban, mint a társaságban halálos csönd következett és Ivánovics Szergej látta, hogy hat év munkájával, s oly nagy szeretettel és fáradsággal megírt müve semmi nyomot se hagyott maga után.

Ivánovics Szergej helyzetét még súlyosabbá tette az, hogy a könyvét befejezvén, nem volt többé otthoni munkája, mely azelőtt idejének a legnagyobb részét lefoglalta.

Ivánovics Szergej okos, müvelt, egészséges és tevékeny ember volt, s nem tudta, minek szentelje a munkaerejét. Idejének egy részét lefoglalták a beszélgetések a vendéglökben, összejöveteleken, gyüléseken, bizottságokban és mindenhol, a hol csak beszélni lehetett; de ő, mint afféle régi városi lakó, nem akart egészen belemerülni a beszédbe, mint azt tapasztalatlan öcscse tette, mialatt Moszkvában volt; még mindig sok üres ideje és szellemi ereje maradt szabadon.

Szerencséjére, ebben a könyve kudarcza révén ő reá nézve legsúlyosabb időszakban, a szakadárok, az amerikai testvérek, a szamarkandi éhinség, a kiállítások és a spiritismus kérdését a szláv kérdés váltotta föl, mely addig csak lappangva égett a társadalomban és

Ivánovics Szergej, a ki már annakelőtte is e kérdés legbuzgóbb mozgatóinak egyike volt, egészen ennek szentelte magát.

Azoknak az embereknek a körében, a kikhez Ivánovics Szergej is tartozott, ebben az időben se nem beszéltek, se nem írtak egyébről, mint a szerb háborúról. Mindaz, a mit a léha tömeg rendesen csinálni szokott, hogy az időt agyonüsse, most a szlávok javára történt. Bálok, hangversenyek, ebédek, beszédek, női öltözékek, sör, korcsmák, — minden a szlávok iránt való rokonszenvről tanúskodott.

Abból, a mit ebből az alkalomból összebeszéltek és írtak, Ivánovics Szergej a részletekben sokkal nem értett egyet. Látta, hogy a szláv kérdés egyikévé lett azoknak a divatos kérdéseknek, a melyek egymást fölváltva állandóan arra szolgálnak, hogy a társaságot foglalkoztassák, azt is látta, hogy azok közt, a kik vele foglalkoztak, sok volt az olyan ember, a kit önző és becsvágyó célok vezéreltek. Azt is fölismerte, hogy a lapok sok fölöslegeset és túlzottat írtak azzal az egyetlen czélzattal, hogy a figyelmet magukra vonják és a többieket túlkiabálják. Látta, hogy a társaságnak ebben az általános talpraállásában azok nyomúltak leginkább az előtérbe, s azok ordítottak a leghangosabban, a kik más téren kudarczot vallottak meg sérelmet szenvedtek: a hadsereg nélkül való parancsnokok, a tárcza nélküli miniszterek, a lapnélküli újságírók, a pártnélküli pártvezérek. Látta, hogy sok könnyelműség és léhaság is volt a dologban; de viszont kétségbevonhatatlan s mindjobban elharapódzó lelkesedést is látott, mely a társadalom minden rétegét egyesítette, s a melylyel lehetetlen volt együtt nem éreznie. A hitsorsosok és a szláv testvérek lemészároltatása részvétet keltett a szenvedők iránt, és haragot az elnyomók ellen. S a szerbek és a herczegovinaiak hősiessége, a melylyel egy nagy ügyért harczoltak, az egész nemzetben azt a vágyat keltette föl, hogy most már ne csak szóval, hanem cselekedettel is segítsenek testvéreiknek.

Ezenkívül még egy más, Ivánovics Szergejre nézve örvendetes jelenség is volt észlelhető: a közvélemény

megnyilatkozása. A társadalom határozott kifejezést adott a kívánságainak. Végre kifejezésre jutott a nép lelke, mint Ivanovics Szergej mondotta. S minél többet foglalkozott evvel a kérdéssel, annál nyilvánvalóbbnak látszott előtte, hogy ez olyan kérdés, melynek óriási mértéket kell öltenie, korszakot kell alkotnia.

Egészen e nagy ügy szolgálatának szentelte hát magát s elfelejtett a könyvére gondolni.

Minden ideje le volt most foglalva, úgy, hogy nem is tudott a hozzá intézett levelekre és megkeresésekre mind válaszolni.

Miután egész tavaszszal s a nyár egy részén át is dolgozott, csak juliusban készült kimenni az öcscséhez falura.

El is ment, hogy vagy két hetet pihenjen, s magában a nép szentek-szentjében, egy falusi zugban gyönyörködjék a nép-lélek amaz emelkedésében, a melyről ő s a fővárosok és városok összes lakói teljesen meggyőződve. Katavaszov, a ki szintén már régen készült, hogy Levinnek arra vonatkozólag tett igéretét, hogy őt meglátogatja, beváltsa, együtt utazott el vele.

II.

Alig hogy Ivánovics Szergej és Katavaszov a ma különösen népes Kurszkij-pályaudvarhoz érkeztek, s a kocsiból kiszállva, a holmijukat czipelő inas után, hátranéztek, négy szekérre való önkéntes érkezett a pályaudvarra. Hölgyek bokrétákkal fogadták őket, s az emberek nagy tömegétől kisérve léptek be az állomás épületébe.

Az önkénteseket fogadó hölgyek egyike a teremből kilépve, odafordúlt Ivánovics Szergejhez.

— Ön is eljött kikisérni őket? — kérdezte franczián.

— Nem, én utazom, herczegné. Pihenni megyek az öcsémhez. De ön folyton csak kisérget? — mondotta Ivánovics Szergej alig észrevehető mosolylyal.

— Hjah, nem lehet másként! — felelt a herczegné.

— Igaz, hogy tőlünk már nyolczszázan mentek el? Malyvinszkij nem akarta elhinni nekem.

— Többen, mint nyolczszázan. Ha azokat is számítjuk, a kik nem közvetlenül Moszkvából indúltak, úgy már ezernél is többen, — felelt Ivánovics Szergej.

— No lám. Megmondtam én! — kapott rajta a hölgy örömmel. — Hát az igaz, hogy már körülbelül egy millió gyűlt össze?

— Több, herczegné.

— S milyenek a mai táviratok!? Megint megverték a törököt?

— Igen, olvastam, — felelt Ivánovics Szergej. — Az utolsó táviratról beszéltek, mely megerősítette, hogy a törökök három nap egymás után minden ponton vereséget szenvedtek és megfutamodtak, s hogy holnapra várják a döntő ütközetet.

— Igaz ni, mostanában egy nagyon szép fiatalember is jelentkezett. Nem tudom miért, nehézségeket gördítettek elé. Én ismerem őt, s arra akartam önt kérni, írjon pár sort az érdekében. Ivanovna Lydia grófnő küldte őt.

Miután a herczegnétől, a ki a fiatal emberre vonatkozó összes adatokat ismerte, mindent megtudott, Ivanovics Szergej bement az elsőosztályú váróterembe, megírta a levelet annak, a kitől az egész függött és átadta a herczegnének.

— Azt tudja tán, hogy Vronszkij gróf, a jól ismert... szintén ezzel a vonattal utazik, — mondotta a herczegné ünnepélyes és sokat mondó mosolylyal, mikor Ivánovics Szergej megint ráakadt és átadta neki a levelet.

— Hallottam, hogy megy, de nem tudtam, mikor. Ezzel a vonattal?

— Láttam is őt. Itt tán; egyedül az anyja kisérte ki. Ez mégis csak a legokosabb, a mit tehetett.

— No persze, természetesen.

Mialatt így beszélgettek, elvonúlt mellettük a tömeg az ebédlő-asztalokhoz. Ők is tovább mentek, s hallották, a mint egy úriember pohárral a kezében, dörgedelmes hangon beszédet intézett az önkéntesekhez.

„Szolgáljatok a hitnek, az emberiségnek, a mi testvéreinknek", — mondotta a szónok folyton emeltebb hangon. „Ehhez a nagy vállalkozáshoz adja reátok áldását Moszkva matyuska. Zsivió!" — fejezte be harsogó, de egyúttal kicsinyes hangon.

Mind „zsivió"-t kiáltoztak, s megint egy újabb tömeg özönlött be a terembe, s a herczegnét majd levette a lábáról.

— Óh! Herczegné, hogy' van? — mondotta Arkágyevics Sztepán, örömteljes mosolytól ragyogó arczczal hirtelen megjelenvén a tömeg közepében. — Milyen remekül, milyen melegen beszélt, úgy-e? Bravo! És Ivánovics Szergej! Lám, ön is szólhatna, csak úgy, néhány bátorító szót; ön olyan jól ért hozzá, — tette hozzá gyöngéd, tiszteletteljes és óvatos mosolylyal, s könnyedén a karjánál fogva, előre tuszkolta Ivánovics Szergejt.

— Nem lehet, magam is tüstént utazom.

— Hová?

— Falura, az öcsémhez, — felelt Ivánovics Szergej.

— Akkor az én feleségemmel is találkozik. Írtam ugyan neki, de ön előbb beszél vele, mondja meg, kérem, neki, hogy találkozott velem, s hogy all right. Ő majd megérti a többit. Egyébiránt, legyen olyan jó és mondja meg azt is, hogy kineveztek a déli vasútak . . . Ő már tudni fogja! Tudja, les petites misères de la vie humaine, — fordult oda, mintegy mentegetőzve, a herczegnéhez. — Mjahkája, nem Liza, hanem Bilis, vagy ezer puskát és tizenkét ápolónőt küld a harcztérre. Mondtam már?

— Igen, hallottam, — felelt Koznysev kelletlenül.

— Kár, hogy elutazik, — szólott Arkágyevics Sztepán. — Holnap ebédet adunk két távozónak a tiszteletére — az egyik Dimer-Bartnyanszkij Pétervárról, a másik a mi Vjeszlovszkij Grisánk. Mindketten mennek. Vjeszlovszkij nemrég megnősült. Ez aztán legény a talpán! Nemde, herczegné? — fordult oda a hölgyhöz.

A herczegné a nélkül, hogy felelt volna, ránézett Koznysevre. De az, hogy Ivánovics Szergej és a herczegné jóformán szabadulni akartak tőle, legkevésbbé se hozta zavarba Arkágyevics Sztepánt. Mosolyogva nézett hol a herczegné kalapjának a tollára, hol félre, mintha tü-

nődnék. Megpillantván egy perselyes hölgyet, odahívta magához, s egy ötrúbles bankót tett a perselyébe.

— Nem nézhetem nyugodtan ezeket a perselyeket, a míg csak pénz van nálam, — mondotta. — Hát a mai táviratok? Mégis csak derék legények azok a herczegovinaiak!

— Lehetséges! — kiáltott föl, mikor a herczegné közölte vele, hogy Vronszkij is evvel a vonattal utazik. Arkágyevics Sztepán arcza egy pillanatra elkomorodott, de a következő pillanatban, mikor lábain könnyedén imbolyogva s a szakállát simogatva abba a terembe lépett, a melyben Vronszkij volt, már teljesen megfeledkezett arról a kétségbeesett zokogásról, a melylyel a húga holtteste fölött állott, s nem látott Vronszkijban mást, mint a hőst és a régi jóbarátot.

— Minden fogyatkozásai mellett is, lehetetlen nem adni neki igazat, — mondotta a herczegné Iványovics Szergejnek, a mint Oblonszkij eltávozott mellőlük. — Ime egy tősgyökeres orosz, szláv jellem! Csak attól tartok, hogy Vronszkijnak kellemetlen lesz vele találkozni. Akármit mondjanak is, engem meghat ennek az embernek a sorsa. Beszélgessen vele útközben, — mondotta a herczegné.

— Azt megtehetem, ha alkalom kínálkozik rá.

— Én sohase szerettem őt. De ez sokat jóvá tesz. Nemcsak hogy maga elmegy, de egy egész századot visz a maga költségén.

— Igen, hallottam.

Csöngetés hallatszott. Mindenki az ajtók felé nyomult.

— Itt van ő! — szólott a herczegné, Vronszkijra mutatva, a ki hosszú kabátban és széles karimájú kalapban ment karonfogva az anyjával. Oblonszkij ott volt mellette s élénken beszélt neki valamit.

Vronszkij összeránczolt homlokkal bámult maga elé, mintha nem is hallotta volna azt, a mit Arkágyevics Sztepán mondott.

Alkalmasint Oblonszkij ösztönzésére arrafelé nézett, a hol a herczegné és Iványovics Szergej állottak, és

némán megemelte a kalapját. Megöregedett és szenvedő arcza szinte megkövesedettnek látszott.

A perronra érve, Vronszkij eleresztette az anyja karját s eltűnt a kocsi egyik szakaszában.

A perronon a „Bozse czarja hranyi", majd „hurrah!" és „zsivió!" fölkiáltások hallatszottak. Az önkéntesek egyike, egy beesett mellű, nagyon fiatal ember, különösen feltűnően köszöntgetett, és nemezkalapján kívül egy bokrétát is csóvált a feje fölött a levegőben. Mögüle két tiszt és egy nagyszakállú, zsíros sapkájú, éltesebb ember dugta ki a fejét és szintén integetett.

III.

Ivánovics Szergej a herczegnétől elbúcsúzván, az időközben odajött Katavaszovval együtt belépett a zsúfolásig telt kocsiba, mire a vonat megindult.

A czariczyni állomáson a vonatot fiatal emberek zengő khórusa fogadta, a kik a „Szlavjszá"-t énekelték. Az önkéntesek megint kihajoltak és integettek, de Ivánovics Szergej ügyet se vetett rájuk; annyi dolga volt önkéntesekkel, hogy már kiismerte az átlagos tpyusukat s nem érdeklődött iránt uk többé. Katavaszov ellenben, a kinek tudományos elfoglaltsága mellett nem igen volt alkalma az önkénteseket megfigyelni, nagy érdeklődéssel nézte őket és Ivánovics Szergejtől kérdezősködött felőlük.

Ivánovics Szergej azt ajánlotta neki, hogy menjen át a második osztályba és beszéljen velük maga. A következő állomáson Katavaszov meg is fogadta ezt a tanácsot.

A legelső megállóhelyen átment a második osztályba és megösmerkedett az önkéntesekkel. Ott ültek a kocsi egyik szögletében s hangosan beszélgettek, nyilván tudván, hogy az utasok és a belépő Katavaszov figyelme reájuk van irányozva. Valamennyiüknél hangosabban beszélt az a beesett mellű fiatal ember. Szemlátomást be volt csípve, s valami, az ő intézetükben történt históriát mesélt a többieknek. Szemben vele egy már nem fiatal tiszt ült, testőr-egyenruhában s osztrák-magyar katona-

sapkával a fején. Mosolyogva hallgatta az elbeszélőt s olykor félbeszakította. A harmadik egy ládán ült ott mellettük tüzér-egyenruhában.

Az ifjúval beszédbe ereszkedvén, Katavaszov megtudta, hogy az valami gazdag moszkvai kereskedő, a ki huszonkét éves koráig már egy nagy vagyonnak hágott a nyakára. Katavaszovnak nem igen tetszett, mert nagyon el volt kényeztetve s roppant gyönge lábon állott az egészsége; különösen most, hogy ivott, nyilván meg volt győződve róla, hogy valami hőstettet fog véghezvinni, és adta a bankot, még pedig a lehető legkellemetlenebb módon.

Egy másik, a szolgálatból kilépett tiszt, szintén kellemetlen benyomást tett Katavaszovra. Olyan embernek látszott, a ki már megpróbált mindent. Volt már a vasútnál, volt intéző, neki magának is volt gyára, minden szükség nélkül tücsköt-bogarat összehadart, és nem a maguk helyén alkalmazott tudományos szavakat.

A harmadik, a tüzér, ellenkezőleg nagyon megtetszett Katavaszovnak. Szerény, csöndes ember volt, a ki nyilván meghajolt a volt gárdista hivatottsága és a kereskedő hősies önfeláldozása előtt, de magáról nem beszélt semmit. Mikor Katavaszov megkérdezte tőle, mi indította arra, hogy elmenjen Szerbiába, szerényen így felelt:

—Mi? Hiszen valamennyien elmennek. A szerbeknek akarok segíteni. Sajnálom őket.

— Bizony, különösen önök, tüzérek, kevesen vannak ott, — szólott Katavaszov.

— Én csak rövid ideig szolgáltam a tüzéreknél; lehet, hogy a gyalogsághoz vagy a lovassághoz osztanak be.

— Már hogy' osztanák be a gyalogsághoz, mikor első sorban tüzérekre van szükségük? — mondotta Katavaszov, a tüzér kora után ítélvén, azt hivén, hogy már tekintélyesebb rangja lehet.

— Én nem soká szolgáltam a tüzérségnél, és mint tiszthelyettes távoztam onnan, — mondotta, s elkezdte magyarázni, hogy mért nem állta ki a vizsgát.

Mindez együttvéve kellemetlen benyomást tett

Katavaszovra, s mikor az önkéntesek a legközelebbi állomáson kimentek inni, Katavaszov szerette volna valakivel közölni ezeket a kellemetlen benyomásait. Egy katona-köpenyeges idősebb úr egész idő alatt figyelemmel hallgatta Katavaszovnak az önkéntesekkel folytatott beszélgetését. Egyedül maradván vele, Katavaszov odafordult hozzá.

— Milyen különösek is a viszonyai ezeknek az embereknek, a kik itt útban vannak lefelé, — szólott Katavaszov bizonytalanúl, iparkodván a mellett, hogy a maga véleményét érezteti, az öreg véleményét is kipuhatolni.

Az öreg katona volt, a ki két hadjáratban is résztvett. Tudta, hogy milyen a katonaember, s ezeknek az uraknak úgy a megjelenése, mint a beszédje, valamint ama buzgósága után ítélve, a melylyel útközben a palaczkokat ürítgették, rossz katonáknak tartotta őket. Egy kerületi városnak volt a lakója, és el akarta mondani, hogy' ment el az ő városukból egy bizonytalan időre szabadságolt, iszákos és enyveskezű katona, a kit már senki se szegődtetett munkára. De tapasztalásból tudván, hogy a társadalom mostani hangulata mellett veszedelmes dolog olyan véleményt nyilvánítani, mely nem felel meg a közvéleménynek, különösen pedig, pálczát törni az önkéntesek fölött, ő is előbb puhatolózott Katavaszovnál.

— Hjah, ott szükség van emberekre, — mondotta, a szemeivel mosolyogva. És elkezdtek a harcztér utolsó hireiről beszélgetni, s mind a ketten eltitkolták egymás előtt azon való csodálkozásukat, hogy vajon kivel fogják holnap a döntő csatát megvívni, mikor a törököket, az utolsó hírek szerint, minden ponton szétverték. S így, a nélkül, hogy véleményüket kimondták volna, szétváltak.

Katavaszov visszamenvén a szakaszába, önkéntelenül füllentvén, elmondta Ivánovics Szergejnek az önkéntesekre vonatkozó megfigyeléseit, a melyekből az tűnt ki, hogy egytől-egyig pompás fiúk.

Egy nagyobb város állomásán megint énekszó és üdvrivalgás fogadta az önkénteseket, megint megjelentek

a perselyes hölgyek és urak s a városi hölgyek bokrétákkal kedveskedtek az önkénteseknek, s bementek utánuk az étterembe is; de azért az egész hűhó már sokkal kisebb és lanyhább volt, mint Moszkvában.

IV.

A kormányzósági városban való tartózkodás ideje alatt Ivánovics Szergej nem ment be az étterembe, hanem föl és alá járt a perronon.

Mikor először elment Vronszkij szakasza mellett, látta, hogy az ablak be volt függönyözve. De mikor másodszor is arra ment, megpillantotta az ablakban az öreg grófnét, a ki odahívta őt magához.

— Én is megyek, elkísérem a fiamat Kurszkig, — mondotta.

— Igen, hallottam, — mondotta Ivánovics Szergej, s megállván az ablaka alatt, fölpillantott rá. — Milyen szép vonás ez benne! — tette hozzá, miután észrevette, hogy Vronszkij nincs benn a szakaszban.

— Az után a nagy szerencsétlenség után mit is tehetett volna egyebet?

— Milyen borzalmas egy eset! — szólott Ivánovics Szergej.

— Óh, miken mentem én keresztül! De jöjjön fel, kérem . . . Miken mentem én keresztül! — ismételte, mikor Ivánovics Szergej bement és leült mellé a pamlagra. — Ezt lehetetlen elképzelni! Hat hétig nem beszélt senkivel, s csak akkor evett, a mikor én szinte könyörögtem neki. Egyetlen pillanatra se lehetett magára hagyni. Elszedtünk tőle mindent, a mivel megölhette volna magát; az első emeleten laktunk ugyan, de hát mindenre el kellett készülve lennünk. Hiszen tudja, hogy ugyancsak ő miatta egyszer már meglőtte volt magát, — szólott a grófné, s összehúzódtak a szemöldökei erre a visszaemlékezésre. — Bizony, úgy végezte, a hogy' az ilyen asszonynak kellett végeznie. Még a halálban is az aljast, a förtelmeset választotta.

— Mi nem vagyunk hivatva ítéletet mondani, grófné,

— jegyezte meg Ivánovics Szergej, — de értem, hogy milyen súlyos volt ez önre nézve.

— Óh, ne is beszéljen róla! Ott laktam a birtokomon s Alexej éppen ott volt nálam. Egyszerre levelet hoztak. Ő megírta a választ és elküldötte. Arról fogalmunk se volt, hogy az állomáson ő maga is ott van. Este, alig hogy a szobámba vonúltam, a komornám, Mary, mondja, hogy az állomáson egy hölgy a vonat elé vetette magát. Engem mintha fejbeütöttek volna. Tüstént tudtam, hogy ő volt. Az első, a mit mondtam, ez volt: ne szóljanak neki semmit! De akkorra már megmondották. A kocsisa ott volt és mindent látott. Mikor a szobájába rohantam, már magánkívül volt, iszonyú volt látni. Egy szót se szólt, csak elrohant. Hogy ott mi történt, azt nem tudom, de őt szinte félholtan hozták haza. Alig ösmertem rá. Prostration complète, mondotta az orvos. Később szinte tombolni kezdett. Óh, mit mondjak még! — szólott a grófné, s legyintett a kezével. — Borzalmas idők voltak azok! Nem, akármit mondanak is, gonosz egy asszony volt. S micsoda kétségbeesett szenvedélyek voltak azok! Ez mind valami rendkívülire utalt. És ime, be is következett. Tönkretette magát és két derék, jó embert — az urát és az én szerencsétlen fiamat.

— S az ura mit csinál? — kérdezte Ivánovics Szergej.

— Magához vette a kis leányát. Alyosa eleinte mindenbe beleegyezett. De most rettenetesen bántja, hogy egy idegen embernek adta oda a leányát. De a szavát már nem vehette vissza. Karenin eljött a temetésre. De mi rajta voltunk, hogy ne találkozzék Alyosával. Neki, a férjnek, mégis csak könnyebb volt a helyzete. Ő föl volt oldva. De szegény fiam teljesen átengedte volt magát neki. Föláldozott érette mindent, a pályáját, engem, s az az asszony még akkor se sajnálta meg, hanem szándékosan, teljesen tönkretette őt. Nem, akármit mondjanak is, még a halála is — egy vallástalan, hitvány asszony halála volt. Isten bűnül ne vegye, de én nem tudom nem gyűlölni az emlékét, a mikor látom a fiam pusztúlását.

— És most hogy' van?

— Megsegített az Isten, — ezzel a szerb háborúval. Én már öreg vagyok, nem értek az ilyesmihez, de azt az Isten küldte neki. Persze nekem, mint anyának, ez is borzasztó; és a mi a fő, azt mondják, ce n'est pas très bien vu à Pétersbourg. De mitévők legyünk! Ez az egyetlen, a mi még talpra állíthatja. Jasvin, a barátja, mindenét elvesztette, s készült Szerbiába. Ő jött el hozzá és rábeszélte. Most ez mégis kissé foglalkoztatja. Kérem, beszélgessen vele, szeretném, ha kissé elszórakoznék. Olyan szomorú. Szerencsétlenségére még a fogai is megfájdultak. De önnek nagyon meg fog örülni. Nagyon kérem, beszéljen kissé vele: errefelé van valahol.

Ivánovics Szergej azt mondta, hogy nagyon örül, s átment a vonat másik részére.

V.

Vronszkij az ő hosszú felöltőjében és hátracsapott kalapjában, zsebredugott kézzel, mint a vadállat járt föl és alá a perronon a zsákok ferde, esteli árnyékában, s minden húsz lépés után hirtelen megfordult. Ivánovics Szergejnek, mikor felé tartott, úgy tetszett, hogy Vronszkij látja őt, csak úgy tesz, mintha nem látná. De Ivánovics Szergej evvel nem törődött. Vronszkijval szemben minden személyes vonatkozáson fölülállott.

Ivánovics Szergej szemében Vronszkij ebben a pillanatban egy nagy ügynek fontos szereplője volt és Koznysev kötelességének tartotta, hogy őt buzdítsa és elösmerését előtte kifejezze. Odament hát hozzá.

Vronszkij megállt, fölpillantott, megismerte őt s pár lépést elébe menve, melegen, nagyon melegen kezet szorított vele.

— Lehet, hogy tán nem is óhajtott velem találkozni, — mondotta Ivánovics Szergej, — de nem lehetnék tán valamiben a szolgálatára?

— Nincs senki, a kivel oly kevéssé volna kellemetlen a találkozás, mint önnel, — mondotta Vronszkij. — Bocsásson meg. Kellemes dolog már igazán nincs többé az én életemben.

— Teljesen értem, s csak a szolgálataimat akartam önnek fölajánlani, — mondotta Ivánovics Szergej és belenézett Vronszkij észrevehetően szenvedő arczába. — Nincs-e tán szüksége ajánlólevélre Riszticshez, Milánhoz?

— Óh nincs! — szólott Vronszkij, mintha csak nehezen értette volna meg, hogy miről van szó. — Ha önnek mindegy, úgy járjunk tán egy cseppet. A vonaton olyan fülledt a levegő. — Ajánlólevél? Nem, nagyon köszönöm, ahhoz, hogy az ember meghaljon, nem kell ajánlás. Legföljebb tán a törökhöz . . . — mondotta s mosolyra húzta az egyik ajkát. A szemében továbbra is bosszúsan szenvedő kifejezés ült.

— Jó, de tán mégis könnyebb lesz előkészített emberekkel érintkezésbe lépnie, a mire végre is elkerülhetetlenül szüksége van. Egyébiránt, a hogy' akarja. Nagyon megörültem, mikor az elhatározásáról értesültem. Amúgy is annyian támadják az önkénteseket, hogy olyan ember, mint ön, csak fölemeli őket a közvélemény szemében.

— Én mint ember, csak annyiban vagyok valamit érő, — szólott Vronszkij, — hogy az életnek már semmi becse sincs előttem. Hogy pedig van bennem annyi testi erő, hogy egy négyszöget keresztül törjek és vagy szétverjem, vagy elessem — azt tudom. Örülök, hogy van miért odaadnom az életemet, a mely nemcsak, hogy nem kell többé, de a melylyel torkig vagyok. Így legalább valaminek mégis csak használok vele. — Türelmetlen mozdulatot tett az állkapcsával, a szüntelenül sajgó fogfájás miatt, mely még abban is akadályozta, hogy olyan hangsúlyozással beszéljen, a minővel akart.

— Ön teljesen újjá fog születni, előre megjósolom, — jegyezte meg Ivánovics Szergej megilletődve. — Az elnyomott testvéreknek az iga alól való fölszabadítása olyan czél, mely érdemes a halálra és az életre. Adjon az Isten külső sikert és belső békességet, — tette hozzá s kezet nyújtott neki.

Vronszkij melegen megszorította Ivánovics Szergejnek feléje nyújtott kezét.

— Igen, mint fegyver, tán érek még valamit. De mint ember, rom vagyok, — mondotta szaggatottan.

És fogainak sajgó fájdalma, mely egészen megtöltötte a száját nyállal, akadályozta őt a beszédben. Elhallgatott, s rábámult az anyagszerkocsi lassan tovagördülő kerekeire.

És egyszerre egy egészen más, nem fájdalom, hanem általános és gyötrő benső izgalom, elfeledtette vele egy pillanatra a fogfájást. Az anyagszerkocsi és a sínek látása, egy ösmerős emberrel való beszélgetés hatása alatt, a kivel az óta a szerencsétlenség óta nem találkozott, egyszerre eszébejuttatta őt, illetve azt, a mi még megvolt belőle, a mikor ő, mint az őrült rohant be a vasúti állomás raktárába: a raktár asztalán, idegenek előtt szemérmetlenül kiterített véres testét, még telve az alig elröppent élettel, épen maradt, hátraszegett fejét, nehéz hajfonataival, s halántékán és bájos arczán hullámos fürteivel, félig nyitott, piros szájával, ajkain azzal a megdermedt, furcsa és szánalmat gerjesztő, szemeiben pedig, melyek nem maradtak lezárva, avval a rémes kifejezéssel, mely mintha szavakkal mondta volna ki azt a rettenetes szót, — hogy majd megbánja, — a melyet az összekoczczanásuk alkalmával mondott neki.

S megpróbált visszaemlékezni rá úgy, a milyen akkor volt, a mikor — ugyancsak a pályaudvaron, — először találkozott vele, titokzatos, bájos, szerető, boldogságot kereső és osztó, nem pedig kegyetlenül bosszúálló, a milyennek az utolsó pillanatból emlékezett rá. Iparkodott a vele eltöltött legboldogabb perczekre visszagondolni; de ezek a perczek meg voltak mérgezve mindörökre. Csak úgy emlékezett rá, mint diadalmasra, a ki beváltotta fenyegetését, a mely senkinek sem használt és semmiféle megbánással nem volt többé jóvátehető. Nem érezte többé a fogfájását és zokogás torzította el az arczát.

Miután vagy kétszer szótlanul végigment a zsákok mentén s kissé összeszedte magát, nyugodtan odafordult Ivánovics Szergejhez.

— A tegnapi óta nem kaptak táviratokat? Har-

madszor is megverték őket, de holnapra várják a döntő ütközetet.

Miután még Milán proklamációjáról és azokról az óriási következményekről beszélgettek, a melyek ennek nyomában járhatnak, a második csöngetés után elváltak, s mindeniküK bement a maga kocsijába.

VI.

Nem tudván, mikor mehet el Moszkvából, Ivánovics Szergej nem táviratozott az öcsének, hogy küldjön ki érte. Levin nem is volt otthon, mikor Katavaszov és Ivánovics Szergej az állomáson fogadott kis tarantaszon, porosan, mint az arabok, déli tizenkét órakor megérkeztek a pokrovszkojei ház lépcsője elé. Kiti, a ki az apjával és a nénjével az erkélyen ült, megösmerte a sógorát és leszaladt, hogy fogadja.

— Hogy' nem szégyenli magát, hogy egy szóval se tudatta a jövetelét, — mondotta Kiti s kezet nyújtván Ivánovics Szergejnek, csókra nyújtotta a homlokát.

— Így is megjöttünk szerencsésen s nem okoztunk maguknak alkalmatlanságot, — felelt Ivánovics Szergej. — Olyan poros vagyok, hogy szinte félek megmozdulni. Annyira el voltam foglalva, hogy nem tudtam, mikor szabadulhatok. Maguknál minden a régiben van, — szólott mosolyogva, — élvezik a nyugalmas boldogságot, távol az élet árjától, ebben a csöndes kis révben. Ime, a mi barátunk, Vasziljevics Fedor is rászánta magát végre.

— De én nem vagyok ám néger, megmosakodom, s legott emberi formát öltök megint, — mondotta Katavaszov szokott kedélyességével, kezet nyújtva és fekete arczából szokatlan fénynyel kicsillanó fogait mutogatva.

— Kosztya nagyon fog örülni. Csak a majorba ment. Már itt is kellene lennie.

— Mindig csak a gazdaságával bibelődik. Ez az igazi rév, — szólott Katavaszov, — nálunk a városban a szerb háborún kivül semmi egyéb sincsen. Vajon az én barátom hogy' gondolkozik a háborúról? Alkalmasint nem úgy, mint mások?

— De hogy, csak úgy, mint a többiek, — felelt Kiti s kissé zavart pillantást vetett Ivánovics Szergejre. — Majd elküldök érte. Papa is itt van velünk. Nemrég jött meg külföldről.

És miután intézkedett, hogy elmenjenek Levinért, hogy a poros vendégeknek, az egyiknek a dolgozószobában, a másiknak Dolli volt szobájában, mosdóvizet adjanak és reggeliről gondoskodjanak, Kiti fölhasználván a szapora mozdulatok jogát, a melytől várandóságának az ideje alatt meg volt fosztva, kiszaladt az erkélyre.

— Ivánovics Szergej és Katavaszov tanár vannak itt, — mondotta Kiti.

— Óh, ebben a forróságban! — szólott a herczeg.

— Nem papa, nagyon kedves ember és Kosztya nagyon szereti őt, — jegyezte meg Kiti mosolyogva, gúnyos kifejezést vevén észre az apja arczán.

— No, nem tesz semmit.

— Eredj oda hozzájuk, szívecském, — fordult oda Kiti nővéréhez, — és mulattasd őket. Sztivával is találkoztak az állomáson, egészséges. Én meg futok Mityához. A tej óta éhezik szegényke. Most ébredt föl s alkalmasint sír. — S tejbőséget érezvén, szaporán bement a gyerekszobába.

— Régen ébren van már, dada? — szólott Kiti gyorsan, s leülvén egy székre, hozzákészült a szoptatáshoz. — Adja csak ide szaporán. Jaj, dada, de unalmas maga, azt a fökötőt azután is megigazíthatja.

A gyermek mohón ordítozva kapálózott.

— De nem megy az úgy, matyuska, — mondotta Mihajlovna Agafja, a ki csaknem állandóan ott volt a gyermekszobában. — Rendbe kell hoznunk előbb. Au, au! — utánozta a kisbabát, föléhajolva, s rá se hederített az anyjára.

A dada odavitte a gyermeket az anyjához. Mihajlovna Agafja gyöngédségtől áradozó arczczal ment utána.

— Ösmer, ösmer. Matyuska Alexandrovna Katerina, istenbizony megösmert! — sápítozott Mihajlovna Agafja.

De Kiti nem hallgatott rá. A gyermek türelmetlenségével együtt az ő türelmetlensége is nőttön-nőtt.

Éppen a türelmetlensége miján sokáig nem sikerült a dolog. A gyermek nem jó helyen kereskedett s ez fölbosszantotta.

Végre egy kétségbeesett és fuldokló sikoltás, egy öblös csámcsogás után sikerült a dolog, s anya és gyermeke egyidejüleg megnyugodtak és elcsendesedtek.

— Szegényke, ő is csupa víz, — szólott Kiti halkan, miután a gyermeket megtapogatta. — Honnan gondolja, hogy megösmeri az embert? — tette hozzá rásandítva a gyermeknek a fölcsúszott fökötő alól, mint neki tetszett, pajkosan pislogó szemeire, egyenletesen duzzadó arczocskáira és piros tenyeres karjaira, melyekkel köralakú mozdúlatokat csinált.

— Az lehetetlen! Ha csakugyan úgy volna, úgy engem csak megösmerne, — mondotta Kiti, Mihajlovna Agafja erösködésére, s elmosolyodott.

Kiti azon mosolygott, hogy bár azt mondta, hogy lehetetlen, hogy valakit megösmerjen, a szive mélyén meg volt róla győződve, hogy nemcsak hogy Mihajlovna Agafját megösmerte, de ösmert és tudott mindent, még sok olyat is, a mit senki se tud, s a mit ő maga, az anyja is, csak ő általa tudott és ösmert meg. Mihajlovna Agafja, a dada, a nagybácsi, az apja szemeiben Mitya csak egyszerű élőlény volt, a ki csak testi ápolásra tartott igényt; de az anyja szemeiben már régóta erkölcsi lény is volt, a kinek lelki viszonyai terén már egész története volt.

— Ni, most fölébred, majd meglássa maga is. A mint így csinálok ni, szinte fölragyog az arcza, a szentemnek. Úgy ragyog, akár a derült napocska, — mondotta Mihajlovna Agafja.

— No jó, jó, majd meglássuk, — suttogta Kiti. — Most csak menjen, elalszik megint.

VII.

Mihajlovna Agafja lábujjhegyen kiment; a dada leeresztette a store-okat, kihajtotta a legyeket az ágyacska csalánszövetből készült függönye alól, meg egy lódarazsat, mely ott döngött az ablak üvegjein, s az

anyát és gyermekét egy fonnyadt nyírfaággal legyezgetve, leült.

— Rettenetes forróság! Csak adna már az Isten egy kis esőt, — suttogta.

— Bizony, bizony, sss-sss-sss-sss . . . — felelt Kiti könnyedén imbolyogva, s gyöngéden szorongatta a gyermek kinyújtott karját. mely csuklóban mintha egy czérnaszállal lett volna átkötve, s a melylyel Mitya a szemeit hol lezárva, hol kinyitva, még mindig hadonászott. Ez a kis kar zavarba hozta Kitit, szerette volna megcsókolni, de félt, hogy fölébreszti vele a gyermeket. Végre megszűnt mozogni a karocska s a kis szemecskék lecsukódtak. Csak olykor emelte föl a gyermek hosszú, ívezetű pilláit s nézett rá a félhomályban feketéknek és nedveseknek látszó szemeivel az anyjára. A dada abban hagyta a legyezgetést és elszunnyadt. Felülről lehallatszott az öreg herczeg hangjának a harsogása és Katavaszov hahotázása.

„Nyilván nélkülem is belemelegedtek", — gondolta Kiti, — „de azért mégis bosszantó, hogy Kosztya nincs itt. Alkalmasint megint benézett a méhesbe. Bár rosszúl esik, hogy olyan sokat jár oda, mégis örülök. Ez legalább elszórakoztatja. Most sokkal jobbkedvű, mint volt a tavaszszal. Akkoriban olyan komor volt és úgy gyötörte magát, hogy szinte megréműltem miatta. És milyen furcsa is tud lenni!" — suttogta mosolyogva.

Tudta, hogy mi bántja az urát: a hitetlensége. Kiti szemeiben, bár ha megkérdezték volna, vajon gondolja-e, hogy Levin a hitetlensége révén a másvilágon elkárhozik, kénytelen lett volna azt mondani, hogy igen, — ez az ő hitetlensége még se volt valami nagy szerencsétlenség; és bár úgy volt meggyőződve, hogy a hitetlen embernek nem lehet lelki üdvössége, s bár az urának a lelkét a világon mindenek fölött szerette, mégis mosolyogva gondolt az ő hitetlenségére, s azt mondta magában, milyen furcsa is az ő ura.

„Mért olvasgat egész esztendőn át holmi philosophiát? — gondolta magában. — Ha ez mind meg van írva ezekben a könyvekben, akkor meg is értheti őket. De ha

téves dolgok vannak bennük, akkor minek olvassa? Ő maga is mondja, hogy szeretne hinni. De hát akkor miért nem hisz? Alkalmasint azért, mert nagyon sokat gondolkozik? Sokat pedig azért gondolkodik, mert magányban él. Mindig és mindig csak egyedül van. Mi velünk nem lehet neki mindenről beszélni. Azt hiszem, a vendégek nagyon jól fognak neki esni. Különösen Katavaszov. Szeret vele vitatkozni", — gondolta magában, s gondolatban legott áttért arra, vajon hogy' volna jobb Katavaszovot elhelyezni, külön, vagy pedig Ivánovics Szergejjel együtt. S itt egyszerre egy gondolat villant meg a fejében, melynek nyomán szinte összerezzent az izgatottságtól, s mely még Mityát is megijesztette, a ki merően bámult rá. „A mosóné, úgy tetszik, még nem hozta el a fehérneműt, pedig a vendégek számára rendelt ágyneműből teljesen kifogyott. Ha nem nézek utána, Mihajlovna Agafja képes arra, hogy használt ágyneműt ad Ivánovics Szergejnek", — s ennek a puszta gondolatára is az arczába szökött Kitinek a vér.

„Megyek is majd intézkedni", — döntötte el magában, és visszatérvén előbbeni gondolataihoz, eszébe jutott, hogy még valami nagyon fontos lelki kérdéssel nem jött tisztába, s elkezdett tűnődni rajta, hogy mi az. „Igen, igen, Kosztya hitetlen ember", — jutott az eszébe s elmosolyodott.

„Nos hát, hadd legyen hitetlen! Inkább maradjon teljes világéletében ilyen, mintsem hogy olyanná legyen, mint madame Stahl, vagy a milyenné én akartam lenni akkoriban, ott külföldön. Nem, alakoskodni nem fog, annyi szent igaz."

És a közelmúltból jóságának egy jellemző vonása bukkant föl élénken előtte. Két héttel azelőtt Arkágyevics Sztepántól egy bűnbánó levél érkezett Dollihoz. Kérte őt, hogy mentse meg a becsületét, s adja el a birtokát, hogy az adósságait kifizethesse. Dolli kétségbe volt esve, gyűlölte, megvetette, de egyúttal sajnálta az urát, s elhatározta,hogy megtagadja kérését és elválik tőle, de a dolog vége mégis csak az lett, hogy rászánta magát arra, hogy a birtoka egy részét eladja. Ezek után Kiti a megilletődés önkéntelen mosolyával gondolt vissza

az ura zavarára, az őt érdeklődő ügyben való ismételt nekigyürközésére és arra, hogy végre is talált egy módot arra, hogy Dollin, a nélkül, hogy megsértené, segítsen, — azt ajánlotta Kitinek, hogy adja át neki a birtokból őt megillető részt, a mire azelőtt Kiti maga se gondolt.

„Ugyan már hogy' volna ő hitetlen? Az ő szívével, avval a remegéssel, nehogy valakit, akár egy csecsemőt is, megbántson. Másokért mindent, magáért semmit. Ivánovics Szergej azt hiszi, Kosztyának kötelessége, hogy az ő intézője legyen. A nővére szintén. Most Dolli is a gyermekeivel együtt az ő gyámsága alatt van. Mindazok a parasztok is, a kik naponta eljárnak hozzá, azt hiszik, hogy neki kutya-kötelessége a szolgálatukra lenni."

„Bizony, csak olyan légy, mint az apád, csak olyan", — mondotta, s átadta Mityát a dadának, s ajkaival megérintette az arcát.

VIII.

Attól a perctől kezdve, hogy Levin szeretett bátyját haldokolni látván, először nézte az élet és a halál nagy kérdéseit azokon az, a mint ő mondta, új meggyőződéseken keresztül, a melyek huszadik és harminczkettedik életéve közt, gyermek- és ifjúkori meggyőződéseit szinte észrevétlenül fölváltották, — valósággal megréműlt, nem annyira a haláltól, mint inkább az élettől, a melyet illetőleg halvány sejtelme se volt arról, honnan származik, mirevaló és micsoda voltaképpen.

A szervezet és annak pusztulása, az anyag elpusztulása, az energia megmaradása, a fejlődés, ezek voltak azok a szavak, melyek benne az egykori hit helyébe léptek. Ezek a szavak s a vele kapcsolatos fogalmak elméleti czélokra nagyon jók voltak; de az életben mit sem értek, és Levin egyszerre olyan embernek a helyzetében érezte magát, a ki meleg bundáját csalánszövet-ruhával cserélte föl, s a ki a hidegben most először győződik meg minden kétséget kizárólag, nem okoskodásokkal, hanem

egész lényével, arról, hogy akárcsak mezítelen volna, s hogy elkerülhetetlenül és kínok között kell elpusztulnia.

Levin attól a pillanattól kezdve, ámbár nem adott magának róla számot és tovább is csak úgy élt, mint addig, nem szűnt meg ezt a tudatlansága miatt való aggodalmat érezni.

Ezenkívül úgy homályosan azt is érezte, hogy az, a mit a meggyőződéseinek nevezett, nemcsak, hogy teljes tudatlanság, hanem a gondolkodásnak olyan módszere, a mely mellett lehetetlen volt megtanulnia azt, a mire szüksége volt.

Eleinte a házassága, és azok az új örömek és kötelességek, a melyek előtte föltárultak, teljesen elnyomták benne ezeket a gondolatokat; de az utóbbi időben, a felesége lebetegedése után, mikor teljesen tétlenül élt Moszkvában, mind gyakrabban és mind követelőbben fölmerült benne ez a megoldást követelő kérdés.

A kérdés így állott előtte: „Ha nem ösmerem el azokat a feleleteket, a melyeket az életem kérdéseire a kereszténység ad, vajon milyen feleleteket ösmerek el hát akkor? És meggyőződéseinek egész fegyvertárában nemcsak hogy semmiféle feleletet nem tudott találni, de még olyasmit sem, a mi feleléthez csak némiképpen is hasonló lett volna.

Egy olyan ember helyzetében leledzett, a ki játékosboltban vagy fegyver-üzletben keres élelmiszereket.

Önkéntelenül és szinte akaratlanúl most minden könyvben, minden társalgásban, minden emberben a kérdéseknek e vonatkozásait és megoldását kereste.

Ekközben leginkább az ejtette bámulatba s az hozta zavarba őt, hogy az ő köréhez tartozó s az ő korabeli emberek legnagyobb része, mely egykori meggyőződéseit, éppen úgy, mint ő, újakkal cserélte föl, ebben semmi veszedelmet se látott, és teljesen nyugodt és megelégedett volt. Úgy, hogy a főkérdésen kívül Levint még más kérdések is gyötörték: vajon őszinték-e ezek az emberek? — nem alakoskodnak-e? vagy — nem fogják-e föl másként, sokkal világosabban, azokat a feleleteket, melyeket a tudomány az őt foglalkoztató kérdésekre ad?

S buzgón tanulmányozta ezeknek az embereknek a véleményét, meg azokat a könyveket, melyek ezeket a feleleteket magukban foglalták.

Egy dolog, a mire azóta, hogy ezek a kérdések foglalkoztatni kezdték, rájött, az volt, hogy tévedt, a mikor fiatalkori, egyetemi emlékei nyomán azt hitte, hogy a vallás már idejét múlta, s így nem is létezik többé. Mindazok a derék emberek, a kik az életben közelállottak hozzá, hittek. Az öreg herczeg, Lyvov, a ki őt annyira megszerette, és Iványovics Szergej, valamint az összes asszonyok is mind hittek, a felesége még ma is éppen oly buzgó hivő volt, mint első gyermekkorában ő, és az orosz népnek, annak a népnek, melynek az élete benne a legnagyobb tiszteletet ébresztette, kilenczvenkilencz századrésze — hitt.

Egy másik dolog az volt, hogy tömérdek könyvnek az elolvasása után meggyőződött róla, hogy azok az emberek, a kiknek a nézetei az övéivel megegyeztek, ezeket a nézeteket ugyanúgy értelmezték, mint ő, s hogy azok ezeket a kérdéseket, a melyeknek a megoldása nélkül ő úgy érezte, hogy nem is élhet, egyszerűen tagadták, s egészen más, ő rá nézve teljesen érdektelen kérdéseket, mint például a szervezetek fejlődésének, a lélek mechanikus magyarázatának stb. a kérdései, iparkodtak megfejteni.

Ezenkívül a felesége lebabázásakor valami egészen szokatlan dolog történt vele. Ő, hitetlen ember létére, elkezdett imádkozni, s mialatt imádkozott, hitt is. De ez a percz elmúlt, s ő akkori hangulatának sehogy' se tudott többé helyet adni az életben.

Képtelen volt beösmerni, hogy akkor volt igaza, és most téved; mert alig hogy nyugodtan elkezdett gondolkozni róla, legott romba dőlt előtte minden; azt se tudta beösmerni, hogy akkor tévedett, mert akkori lelkiállapotát sokra becsülte, s ha azt a gyöngeség eredményének ösmerte volna el, evvel azokat a pillanatokat meggyalázta volna. Kínos meghasonlásban volt önmagával, s minden lelkierejét megfeszítette, hogy belőle kilábaljon.

IX.

Ezek a gondolatok gyötörték és kínozták Levint, hol erősebben, hol gyöngébben, de sohase tágítottak mellőle. Olvasott és gondolkodott, s minél többet olvasott és gondolkodott, annál messzebb érezte magát a kitűzött céltól.

Az utóbbi időben Moszkvában is, falun is, miután meggyőződött róla, hogy a materialistákban nem talál megnyugtató feleletet, újra meg újra átolvasta Platót, Spinózát, Kantot, Hegelt és Schopenhauert, szóval azokat a philosophusokat, a kik nem materialistikus alapon magyarázták az életet.

Ezek az eszmék gyümölcsözőknek látszottak előtte, a mikor más, különösen materialisztikus tanok ellen való ellenvetéseket olvasott, vagy eszelt ki maga; de a mint egy-egy kérdésnek a megfejtését olvasta, vagy eszelte ki, mindig egy és ugyanaz a jelenség ismétlődött. A homályos szavaknak, mint: *lélek, akarat, szabadság, lényeg,* adott meghatározását követvén, és szándékosan belemenvén a szavaknak abba a kelepczéjébe, a melyet a philosophusok, vagy ő maga állítottak, elkezdett valamelyest konyítani a dologhoz. De nem kellett egyebet tennie, mint ezt a mesterkélt gondolatmenetet elfelednie, s az adott fonál nyomán okoskodván, az életből visszatérni ahhoz, a mi őt kielégítette, nyomban az egész művészi építmény, mint a kártyavár, összeomlott, s tisztán állott előtte, hogy az épület ugyanazokból az átcserélt szavakból volt fölépítve, melyek teljesen függetlenek voltak valamitől, a mi az életben sokkal fontosabb, mint az ész.

Egy időben, Schopenhauert olvasván, ennek az *akarat*-a helyébe odatette a *szerelmet,* s ez az új philosophia vagy két napon át, míg rá nem únt, valamelyest megnyugtatta őt; de később, mikor az élet szempontjából nézte a dolgot, ez is csak összeomlott, és meleget nem adó, csalánszövetből való ruhának bizonyult.

A bátyja, Ivánovics Szergej, azt tanácsolta neki, hogy olvassa el Chomjakov theologiai munkáit. Levin elolvasta Chomjakov műveinek a második kötetét, s annak

eleinte visszatetsző polemikus, választékos és szellemes tónusa ellenére is, megdöbbent az egyházra vonatkozó tanain. Megdöbbentette kezdetben az a gondolat, hogy az isteni igazságok felismerése nem adatott meg az egyes embernek, de igenis megadatott a szeretet által egyesített emberek társulásának, — az egyháznak. Megörvendeztette az a gondolat, hogy mennyivel könnyebben esett hinni a létező és most élő Egyházban, mely az emberek összes hitelveit egyesíti magában, a melynek feje az Isten, s a mely ennélfogva szent és csalhatatlan, és mennyivel könnyebb ebből meríteni az Istenben, a teremtésben, a bűnbecsésben és a megváltásban való hitet, mint a messzelévő, a titokzatos istennél, a teremtésnél stb. kezdeni a dolgot. De később, mikor egy katholikus és egy igazhitű író egyháztörténetét elolvasta és látta, hogy mindkét Egyház, bár maga-magát csalhatatlannak tartja, egymást megtagadja, Chomjakov tanaiból is kiábrándult, s ez az épület is csak úgy porba omlott, mint a philosophia épületei.

Most egész tavaszszal szinte ki volt vetkezve magából és rettenetes perczeket élt át.

„A nélkül, hogy tudjam, ki vagyok és voltaképpen mért vagyok itt, lehetetlen élni. Ezt pedig meg nem tudhatom, következésképpen lehetetlen élni", — okoskodott magában Levin.

„Az idő, az anyag és a tér végtelenségében képződik egy szerves sejtecske, ez a sejtecske egy darabig él, aztán szétpattan, és ez a sejtecske — én vagyok."

Ez ugyan rettenetes hazugság volt, de azért ebben az irányban mégis ez volt az emberi elme sok százados munkájának egyedüli és végső eredménye.

Ez volt az az utolsó, mélységes hitté vált meggyőződés, és Levin az összes többi magyarázatok közül, mint mégis a legvilágosabbat, szinte önkéntelenül, maga se igen tudta, mikor és hogyan, ezt fogadta el.

De ez nemcsak hogy hazugság, hanem valami gonosz erőnek kegyetlen gúnyja is volt, valami gonosz, undok és olyan erőnek, a melynek magát alárendelnie lehetetlen volt.

Ettől az erőtől meg kellett szabadulnia. S a szabadu-

lás kinek-kinek a maga kezében volt. Véget kellett vetni ennek a gonosztól való függésnek. És erre csak egy mód kínálkozott — a halál.

És Levin, a boldog családapa, a különben ép, egészséges ember, néhányszor már oly közel volt az öngyilkossághoz, hogy dugdosta maga elől a zsineget, nehogy felkösse, és félt fegyverrel járni, nehogy agyonlőjje magát.

De azért se föl nem kötötte, sem agyon nem lőtte magát, hanem élt tovább.

X.

Mikor Levin azon törte a fejét, hogy mi ő és miért is él a világon, nem talált választ erre a kérdésre, és kétségbeesett, de mikor megszűnt ezt magától kérdezgetni, olyankor mintha mégis tudta volna valamelyest, hogy mi ő és miért él a világon, mert ilyenkor elszántan és határozottan élt és munkálkodott; sőt éppen a legutolsó időben még sokkal elszántabban és határozottabban élt, mint annakelőtte.

Junius elején visszaérkezvén falura, evvel megszokott foglalkozásához is visszatért. A gazdaság, a parasztokkal való érintkezés, a háztartás, nővérének és bátyjának az ügyei, melyek a kezében voltak, feleségének a rokonaihoz való viszonya, a gyermekével kapcsolatos gondok, új kedvtelése — a méhészet, a melyet most a tavaszszal szeretett meg, minden idejét lefoglalták.

Ezek a dolgok nem azért foglalkoztatták, mintha holmi általános elvekkel igazolta volna ezeket maga előtt, mint annakelőtte szokta; ellenkezőleg, most, hogy egyrészről a közjó érdekében megindított vállalkozásainak a kudarczai kiábrándították, másrészről pedig, hogy annyira el volt foglalva a maga gondolataival, s azzal a tömérdek munkával, mely minden oldalról a nyakába szakadt, most teljesen félretett minden, a közjóra vonatkozó okoskodást, s ezek a dolgok csak azért foglalkoztatták, mert úgy tetszett neki, hogy meg kellett tennie azt, a mit tett, és másként nem cselekedhetett.

Azelőtt, (ez csaknem még gyermekkorában kezdődött, és késő férfikoráig folyton nőtt benne), mikor valami olyat iparkodott cselekedni, a mi mindenkinek, az emberiségnek, Oroszországnak, az egész falunak javára vált volna, azt vette észre, hogy az erre vonatkozó gondolatok kellemesek voltak, de maga a tevékenység mindig visszás, mert nem volt meg benne a teljes meggyőződés az iránt, hogy erre a dologra föltétlenül szükség van, s maga a tevékenység, mely eleinte olyan nagyszabásúnak látszott, mind jobban összezsugorodott, míg végre semmivé lett. Most pedig, a mikor a házassága óta mindinkább arra kezdett szorítkozni, hogy csak magának éljen, bár a tevékenységére való gondolás semmi örömet sem okozott neki, mégis megvolt benne az a meggyőződés, hogy ez a tevékenység szükséges, és azt látta, hogy most sokkal jobban megy a dolog, mint azelőtt, s hogy mind nagyobbszabásúnak tűnik föl a szemeiben.

Most, mint az eke, szinte akarata ellenére, mind mélyebben és mélyebben bevágódott a földbe, úgy, hogy már vissza se tudta húzni magát a nélkül, hogy a barázdát ki ne fordítsa.

Az, hogy a családjával együtt úgy, vagyis a műveltségnek ugyanolyan körülményei közt éljen, mint a hogy' apái és nagyapái szoktak volt élni, s hogy a gyermekeit is úgy nevelje, minden kétséget kizárólag szükséges volt. Épp oly szükséges volt ez, mint az, hogy a mikor éhes, egyék, és valaminthogy az evéshez előbb el kellett készíteni az ebédet, úgy ehhez az életmódhoz Pokrovszkojeban úgy kellett igazgatni a gazdaság gépezetét, hogy meglegyen belőle a kellő jövedelme. A milyen kétségtelen volt az, hogy az adósságot visza kell fizetni, épp oly kétségbevonhatatlanúl szükséges volt az ősi földet olyan állapotban megtartania, hogy a fia, ha majdan örökségül megkapja, épp oly hálás legyen érte az apjának, mint a mily hálás ő a magáénak mindazért, a mit ott épített és létesített. Ehhez azonban nem volt szabad bérbeadnia, hanem magának kellett rajta gazdálkodnia, marhát tartania, a földet trágyáznia és erdőket ültetnie.

Az, hogy Ivánovics Szergejnek, a húgának és mindazoknak a parasztoknak az ügyeit, a kik tanácsért for-

dultak hozzá, s a kik ehhez már hozzá voltak szokva, ne vigye tovább, épp oly lehetetlen volt, mint az, hogy eldobjon egy gyermeket, a kit a kezei közt tart. Gondoskodnia kellett a gyermekeivel együtt meghívott sógornőjének, a feleségének és a gyermekének a kényelméről, és lehetetlen volt, a napnak hacsak egy kis részét is nem tölteni velük.

És mindez, a vadászattal és az új méhész-szenvedélylyel együtt teljesen kitöltötte Levin életét, a melynek pedig, a mikor úgy eltünődött rajta, semmi értelme se volt előtte.

De Levin azon kívül, hogy határozottan tudta, mit kell tennie, azt is épp oly határozottsággal tudta, hogy mindezt hogy' kell tennie, s hogy melyik dolog fontosabb a másiknál.

Tudta, hogy munkásokat lehetőleg olcsón kellett fogadnia; de előlegekkel venni fel őket, a mi még olcsóbb lett volna, minden előnyös volta mellett se volt szabad. Hogy takarmányhiány idejében pénzért adjon szalmát a parasztoknak, bárha sajnálta is őket, azt megtehette; de a kocsmákat és pálinkaméréseket, bárha nagy jövedelmet hoztak is, be kellett szüntetnie. Az erdőben okozott károknál a lehető legszigorúbban kellett eljárnia, viszont a tilosba tévedt marháért lehetetlen volt pénzbírságot szednie; s bár ez a csőszöket elkeserítette s a félelmet is csökkentette, nem lehetett a behajtott marhát ki nem adnia.

Pjotrnak, a ki havonta tíz százalékot fizetett egy uzsorásnak, kölcsönt kellett adnia, hogy őt az uzsorás körmei közül megszabadítsa; de lehetetlen volt a nem fizető parasztoknak az obrokot elengedni, vagy a fizetésre halasztást adni. Lehetetlen volt az intézőnek elnézni, ha nem kaszáltatta le idejében a rétet, s így elpusztult a szénája; viszont azt a nyolczszáz deszjatint, a melyen fiatal erdő volt ültetve, nem volt szabad lekaszálni. Bármennyire megesett is a szíve rajta, lehetetlen volt annak a munkásnak megbocsátani, ki a legnagyobb munkaidőben elment haza, mert meghalt az apja, s így mulasztása fejében a drágább hónapokat olcsóbban kellett számítania neki; viszont lehetetlen volt az öreg és immár semmire

se használható cselédeknek a havi járandóságát ki nem adni.

Azt is tudta Levin, hogy hazaérkezvén, mindenekelőtt a feleségéhez kellet bemennie, a ki gyöngélkedett, a parasztok pedig, a kik már amúgy is három órája vártak rá, várhattak még tovább; és tudta, hogy a nagy gyönyörűség ellenére is, a melyet neki egy-egy méhrajnak a befogása okozott, meg kellett magát olykor ettől az élvezettől fosztania, s el kellett tűrnie, hogy az öreg maga fogja be a rajt, ő nélküle, mert neki oda kellett menni a parasztokkal tárgyalni, a kik őt a méhesben fölkeresték.

Helyesen cselekedett-e vagy helytelenül, azt nem tudta, de most nemcsak hogy nem állt neki ezt bizonyítgatni, hanem minden erre vonatkozó gondolat vagy eszmecsere elől kitért.

A töprengés kételyeket támasztott benne, és akadályozta őt abban, hogy tisztán lássa, mit kell és mit nem kell cselekednie. A mikor meg nem gondolkodott, hanem élt, szüntelenül átérezte a lelkében egy csalhatatlan bíró jelenlétét, a ki eldöntötte, vajon két lehető lépés közül melyik a jobbik és melyik a rosszabbik, s a mint nem úgy járt el, a mint kellett volna, ezt legott megérezte.

Így élt tehát a nélkül, hogy tudta, vagy ennek csak a lehetőségét is látta volna, hogy mi ő és mért él a világon, s ez a tudatlanság addig a fokig gyötörte, hogy félt az öngyilkosságtól, de a mellett elszántan egyengette az életben a maga külön meghatározott útját.

XI.

Éppen aznap, a mikor Ivánovics Szergej Pokrovszkoje-ba érkezett, Levin leggyötrelmesebb hangulatainak egyikében volt.

A legsietősebb munkaidő volt, a mikor az egész népben a munka iránt való önfeláldozásnak oly szokatlan feszültsége észlelhető, mint az élet semmiféle más körülményei között sem, mely rendkívül sokat érne, ha azok, a kikben ezek a tulajdonságok megnyilatkoznak, maguk megbecsülnék, ha nem ismétlődnék minden esz-

tendőben, s ha ennek a feszültségnek az eredményei nem volnának annyira egyszerűek.

Learatni és behordani a rozst és az árpát, lekaszálni a rétet, másodszor fölszántani a földet, kicsépelni a magot s elvégezni az őszi vetést, ez mind olyan egyszerűnek és közönségesnek látszik: de ahhoz, hogy ez mind megtörténjék, az kell, hogy ez alatt a három-négy hét alatt a falu népének apraja-nagyja háromszor annyit dolgozzék, mint rendesen, s kvasszon, hagymán és fekete kenyéren élve, nappal csépeljen, éjszakánként hordjon, s naponta két-három óránál többet ne aludjék. S ez minden esztendőben így van egész Oroszországban.

Levin, a ki életének a legnagyobb részét falun, s a néppel közeli viszonyban töltötte, e munkaidőben mindig úgy érezte, hogy az embereknek ez az általános fölbuzdulása ő reá is átragad.

Kora reggel kiment az első rozs-vetéshez, vagy a zabhoz, melyet akkor hordtak be, és hazaérkezvén, mire a felesége és a sógornője fölkeltek, együtt megkávézott velük, majd megint kigyalogolt a tanyára, a hol a vetőmag tisztítására egy új gépet állítottak föl.

Levin ezen az egész napon át, mialatt az intézőjével és a parasztokkal, otthon pedig a feleségével, Dollival s ennek a gyermekeivel és az apósával beszélgetett, mindig csak arra az egyre gondolt, a mi őt ilyenkor a gazdasági gondokon kívül egyedül foglalkoztatta, és mindenben vonatkozásokat keresett az ő fontos kérdéseihez: „Mi vagyok én? hol vagyok én? és miért vagyok én itten?"

Ott állott az újonnan födött szárító hüs árnyékában, a melynek, illatos lombjától még nem egészen megfosztott, mogyorófából készült rácsozata odalapúlt a szalmatető friss, de megkoppasztott fedélléczeihez, — és a nyitott ajtón, a melyben a cséplés száraz és keserű pora keringett és kavargott, kinézett hol a szérűskertnek a ragyogó naptól megvilágított pázsitjára s a pajtából csak az imént kihordott friss szalmára, hol a fehérmellű és tarkafejű fecskékre, melyek csicseregve röppentek be az eresz alá, és szárnyaikkal csapkodva kapaszkodtak meg

az ajtók szelelő-ablakain, hol a sötét és poros szárítóban sürgő emberekre, s különös gondolatai támadtak.

„Vajon mirevaló mindez?" — gondolta magában. — „Mért állok itt és mért dolgoztatom őket? Mért szorgoskodnak mind és iparkodnak előttem a buzgóságukat kimutatni? Mért töri-zúzza magát az öreg Matrjona, a kit jól ösmerek? (Én gyógyítottam, mikor egy tűzeset alkalmával ráesett a mestergerenda), — gondolta magában, miközben a sovány öregasszonyt nézte, a ki lapátjával a magot dobálva, feketén leégett meztelen lábaival erőlködve lépegetett a szérű hepe-hupás és kemény talaján. „Akkor meggyógyult: de ha ma nem, hát holnap, vagy tíz esztendő múlva őt is csak bekaparják, s nem marad semmi, nemcsak ő belőle, hanem abból a piros viganós, kaczkiás menyecskéből sem, a ki olyan ügyes és fínom mozdulatokkal szedegeti ki a pelyvából a kalászokat. Őt is csak bekaparják, valamint azt a tarka paripát is,", — gondolta magában, a mint elnézte azt a szügyével feszülten húzó és duzzadó orrczimpáival nehezen ziháló lovat, mely egy alatta forgó kerék mellett baktatott tova. — „Őt is bekaparják, meg Fedort is, az ő pelyvával teleszórt, göndör szakállával, és fehér vállain elrepedt ingével, — őt is bekaparják. Most meg hogy' szedi szét a kévéket, hogy' parancsolgat és kiabál az asszonyokra, s milyen fürge mozdulattal igazgatja a szíjat a lendítő-kereken. És a mi a fő, nemcsak őket, de engem is bekaparnak, és nem marad belőlem semmi. És miért?"

Ilyesféle gondolatokkal foglalkozott, de egyúttal az órájára nézett, hogy kiszámítsa, mennyit csépelnek ki egy óra alatt. Ezt tudnia kellett, hogy ennek az alapján szabja ki a napi munkát.

„Nemsokára egy óra lesz, s csak most kezdték meg a harmadik rakást", — gondolta Levin, odament az etetőhöz, s a gép dübörgését is túlkiáltván, odaszólt neki, hogy valamivel ritkábban adogassa.

— Sokat adsz egyszerre, Fedor! Lásd — beleszorul, s azért nem megy szaporábban. Igazítsd el, ha mondom!

Fedor, a verejtékes arczára odatapadt portól feketén, válaszúl odakiáltott valamit, de még mindig nem úgy csinálta, a mint Levin szerette volna.

Levin odalépett a dobhoz, félretolta Fedort s maga kezdett el adogatni.

Miután a cselédség ebédidejéig, a melyhez már nem sok idő volt hátra, dolgozott, az etetővel együtt kijött a szárítóból, s megállván egy a szérü mellett külön a vetőmag számára épített pajta mellett, beszédbe eredt vele.

Az etető abból a messze faluból való volt, a hol Levin azelőtt a munkások testületének adta volt át a földet. Most pedig bérbe volt adva.

Levin erről a földről kezdett beszélni Fedorral, az etetővel, s megkérdezte tőle, vajon nem venné-e bérbe a jövő esztendőre Platon, annak a falunak egy gazdag és derék parasztja.

— Túlságosan drága, nem Platonnak való, Dmitrijevics Konsztantin, — felelt a paraszt s izzadt melléről szedegette le a pelyvát.

— Hát Kirilovnak, annak való?

— Mityuhának (így hívta a paraszt lenézően a mostani bérlőt), Dmitrijevics Konsztantin, hogyne volna neki való! Ez nekifekszik és kiszántja belőle a magáét. Nem kimél az senkit. De Fokanycs bátyó (így hívta az öreg Platont), tán képes volna lenyúzni valakinek a bőrét? Hol kölcsön ad, hol elenged. De nem szorongat senkit. Pedig ő is csak ember.

— De hát miért ...edne el?

— Hjah, az emberek különbözők; az egyik csak a maga szükségleteinek él, mint Mityuha, csak a hasát tömi, de Fokanycs — igazságos öreg ember. Ő csak a lelkének él. Istenre gondol.

— Mit tesz az, hogy Istenre gondol? A lelkének él? — kérdezte Levin szinte kiabálva.

— Hát igazságosan él, Istennek tetszően. Az emberek sokfélék. Itt van mindjárt maga is, még a légynek sem árt . . .

— Jó, jó, adjon Isten! — mondotta Levin szinte lihegve az izgatottságtól és sarkonfordúlván, fogta a botját és elindult hazafelé. A parasztnak azokra a szavaira,

hogy Fokanycs a lelkének él, igazságosan, Istennek tetszően él, mint valami ketreczből kiszabadúlva, homályos, de jelentőségteljes gondolatok egész serege rohanta meg őt, melyek mind egy czél felé törve kavarogtak a fejében s elvakították őt a fényükkel.

XII.

Levin nagy léptekkel ment az országúton s nem annyira a gondolataival (még nem tudta őket elrendezni), mint inkább a lelkiállapotával foglalkozott, mely olyan volt, a minőt eddig soha se tapasztalt.

Annak a parasztnak a szavai úgy hatottak a lelkére, mint a villámos szikra s egyszerre átalakították és összeforrasztották benne a különálló és erőtlen gondolatoknak egész raját, a melyek szünet nélkül foglalkoztatták. Bár ő maga észre se vette, de ezek a gondolatok már akkor is foglalkoztatták, mikor a föld bérbeadásáról beszélt.

Valami egészen újat érzett a lelkében, s gyönyörűséggel élvezte ezt az újat, mert még nem tudta, hogy micsoda.

„Nem a szükségleteinek, hanem Istennek tetszően élni. De milyen Istennek? És lehet-e nagyobb badarságot mondani, mint a mit az az ember mondott? Azt mondta, hogy nem szabad, hogy az ember a szükségleteinek éljen, vagyis nem szabad, hogy annak éljünk, a mit megértünk, a mihez vonzódunk, a mihez kedvünk van, hanem valami megfoghatatlannak. Istennek kell élnünk, a kit se megérteni, se meghatározni nem tud senki. Nos, és én hogy' vagyok vele? Tán nem értettem meg Fedornak ezeket a badar szavait? Vagy ha megértettem, tán kételkedem a helyességükben? Vagy tán ostobáknak, homályosaknak és tökéletleneknek találtam őket?

„Nem, én megértettem őt, még pedig egészen úgy, a mint ő értette és világosabban, mint bármi mást az életben és ebben soha életemben nem kételkedtem és nem is kételkedhetem. És nemcsak én, hanem mindenki, az

egész világ, csak ezt az egyet érti meg teljesen, s egyedül ebben nem kételkedik, s evvel ért egyet mindig."

„Én meg csodákat kerestem, sajnáltam, hogy nem láttam csodát, mely meggyőzött volna. Valami anyagi csoda tán elcsábított volna. És íme, itt a csoda, az egyedül lehető, az állandóan létező, s engem minden oldalról körülvevő csoda — és én nem vettem észre!"

„Fedor azt mondja, hogy Kirilov a gyomrának él. Ez okos és érthető dolog. Mi valamennyien, mint okos lények, nem élhetünk másnak, mint a gyomrunknak. S egyszerre ugyanaz a Fedor azt mondja, hogy a gyomornak élni nem szép dolog, az igazságnak és az Istennek kell élnünk, s én az első szóra megértem őt. Úgy én, mint az emberek milliói, a kik századokkal mi előttünk éltek s a kik most élnek, parasztok, lelkiszegények és bölcsek, a kik erről gondolkodtak és írtak, s az ő homályos nyelvükön ugyanazt mondották, — ebben az egyben valamennyien egyetértünk, hogy minek kell élnünk s hogy mi a jó. Csak egy van, a mit én az összes emberekkel határozottan, kétségbevonhatatlanúl és tisztán tudok és ezt az egyet nem lehet észszel magyarázni, — mert ez kivüle áll az észnek, sem okai, se semmiféle okozatai nincsenek.

„Ha a jónak oka van, akkor már nem jó, ha okozatai vannak, — például a jutalom, akkor szintén nem jó. Következőképpen a jó kivül esik az okok és okozatok lánczolatán."

„És ezt én tudom s valamennyien tudjuk."

„Lehet-e ennél nagyobb csoda?"

„Csakugyan megtaláltam volna az egésznek a megoldását, csakugyan véget értek volna most a szenvedéseim?" — gondolta magában Levin, a mint a poros úton ballagott, se forróságot, se fáradtságot nem érezvén, csak hosszú szenvedéseinek valamelyes csillapodását. Ez az érzés annyira örvendetes volt, hogy szinte hihetetlennek tetszett előtte. Elkezdett zihálni az izgatottságtól, s képtelen lévén tovább menni, letért az útról az erdőbe, s egy nyárfa árnyékában leült a még kaszálatlan fűbe. Izzadt fejéről levette a kalapját, s a könyökére támaszkodva lehevert a bojtorjánszerü, nedvdús erdei pázsitra.

„Igen, tisztába kell hoznom, meg kell értenem mindent", — gondolta magában, s merően bele-bámulva az előtte elterülő, még le nem taposott fűbe, figyelemmel nézte egy taraczk szárán fölfelé mászó zöld mezei bogárka mozdulatait, a melyet mászása közben egy kecskeláb levele föltartóztatott. „Vajon mi az, a mit fölfedeztem?" — kérdezte magától, miközben félretolta a kecskeláb levelét, hogy ne zavarja a bogárkát és odahajlított egy másik fűszálat, hogy a bogárka átmászszék rá. „Mi az, a min annyira örülök? Mi az, a mit fölfedeztem?"

„Semmit se fedeztem föl. Csak megtudtam azt, hogy mit tudok. Fölismertem azt az erőt, mely nemcsak a múltban adott nekem életet, hanem most is. Megszabadúltam a tévelygéstől, megösmertem az Urat."

„Annakelőtte azt mondtam, hogy az én testemben, ennek a fűszálnak, és ennek a bogárkának a testében (lám, nem akart rámászni arra a fűszálra, hanem kinyította a szárnyát és elszállott), a physika, chemia és a physiológia törvényei szerint megy végbe az anyagcsere. És valamennyiünkben, a nyárfákkal, a felhőkkel s a ködfoltokkal egyetemben, megvan a fejlődés folyamata. A fejlődés, de miből? Mivé? A végtelen fejlődés és küzdelem . . . Éppen így lehet a végtelenségben is valami irányzat és küzdelem. És elcsodálkoztam rajta, hogy elmémnek ezen a téren való legnagyobb megfeszítése mellett is, még se tárúlt föl előttem az életnek, fölbuzdulásaimnak és törekvéseimnek az értelme. Most pedig azt mondom, hogy ösmerem az életem értelmét: Istennek és a lelkemnek élni." S ez az értelem, minden világossága mellett is titokzatos és csodás. S ugyanilyen az értelme mindennek, a mi van. Igen, a büszkeség, — mondotta magában, s hasra feküdvén, iparkodott csomóba kötni egy fűszálat, a nélkül, hogy összetörje.

„És az észnek nemcsak a büszkesége, hanem ostobasága is. S a mi a legfőbb — hamissága, éppen a hamissága. Igen, a gazsága", — ismételte.

S röviden összefoglalta magában az utolsó két esztendő alatt átélt egész gondolatmenetét, a melynek kiindulási pontja a halál tiszta és nyilvánvaló gondolata volt szeretett és reménytelenül beteg bátyjának a láttára.

Életében akkor értette meg először egészen tisztán, hogy minden emberre s így ő rá is, a szenvedéseken, a halálon és az örök feledésen kivül egyéb semmi se vár, s elhatározta, hogy így nem lehet tovább élni, hogy vagy tisztába kell jönnie az életével úgy, hogy az ne lássék valami ördögi lény gonosz tréfájának, vagy agyon kell magát lőnie.

De ő sem egyiket, sem a másikat nem tette, hanem tovább élt, gondolkozott és érezett, sőt ugyanebben az időben még meg is házasodott, sok öröme is volt, boldog is volt, a mikor nem töprengett életének a jelentőségén.

Mit bizonyított ez? Azt, hogy jól élt, de rosszúl gondolkozott.

Azokból a lelki igazságokból élt, (a nélkül, hogy tudta volna), a melyeket az anyatejjel szívott volt be magába, a gondolkodásában azonban nemcsak, hogy el nem ismerte ezeket az igazságokat, de sőt gondosan kitért előlük.

Most tisztán állott előtte, hogy csak azoknak a hitté vált meggyőződéseknek a révén élhetett, a melyekben nevelkedett.

„Vajon mi lett volna belőlem, s hogy' éltem volna át az életemet, ha nem lettek volna ezek a meggyőződéseim, ha nem tudtam volna, hogy Istennek kell élnem, nem pedig a magam szükségleteinek? Raboltam, hazudtam, gyilkoltam volna. Mindabból, a mi életemnek a legnagyobb öröme, reám nézve semmi se lett volna." — S bármennyire izgatta is a képzeletét, még se tudta elképzelni azt a vadállatias lényt, mely belőle lett volna, ha nem tudta volna, hogy miért él.

„Én választ kerestem a kérdésemre. Választ pedig erre az ész nem adhatott, — mert magával a kérdéssel összemérhetetlen. A választ maga az élet adta meg avval, hogy rávezetett annak a megösmerésére, hogy mi a jó és mi a rossz. De ezt a megösmerést én nem szereztem semmivel, együtt kaptam minden egyébbel, *kaptam*, mert sehonnan se vehettem."

„De hát honnan is vettem én ezt? Vajon az eszemmel, vagy mivel jöttem rá, hogy szeretni kell embertár-

samat s nem szabad őt megfojtanom? Ezt nekem még a gyermekkoromban mondták, s én örömest elhittem, mert olyasvalamit mondtak, a mi bele volt oltva a lelkembe. De hát ki fedezte ezt föl? Az ész — nem. Az ész fölfedezte a létért való küzdelmet és azt a törvényt, a mely szerint meg kell fojtani mindenkit, a ki vágyaim kielégítésében megzavar. Ez az ész következtetése. De azt, hogy embertársamat szeretni kell, nem találhatta ki az ész, mert ez esztelen dolog."

XIII.

Levinnek eszébe jutott egy nemrég Dolli és a gyerekei közt lejátszódott jelenet. A gyermekek egyedül maradván, elkezdtek málnát pörkölni a gyertyán, s a tejet, mint a szökőkút lövelték ki a szájukból. Az anyjuk tetten érvén őket, Levin jelenlétében elkezdett a lelkükre beszélni, hogy a felnőtteknek milyen nagy munkájukba kerül az, a mit ők tönkreteszneк, s hogy ez a munka érettük történik, hogy ha összetörik a csészét, nem lesz miből teát inniuk, ha pedig elpocsékolják a tejet, nem lesz mit enniök, úgy, hogy éhen fognak halni.

Levint meglepte az a nyugodt és szomorú hitetlenség, a melylyel a gyermekek anyjuknak ezeket a szavait hallgatták. Csak az keserítette őket, hogy érdekes játékukban megzavarták, s egy árva szót se hittek el abból, a mit az anyjuk mondott. Nem is hihették el, mert nem tudták elképzelni a maga valóságában azt a sok jót, a mit élveztek, s így azt se tudták elgondolni, hogy az, a mit elpusztítanak, éppen az, a miből élnek.

„Ez mind magától van", — gondolták, — „s az egészben semmi fontos vagy érdekes sincsen, mert ez mindig így volt és így is lesz. S mindig egy és ugyanaz. Erre nem kell gondunknak lenni, mert ez készen van, mi pedig valami újat és eredetit akarunk kieszelni. Kieszeltük tehát, hogy málnát teszünk a csészékbe és megpörköljük a gyertya fölött, a tejet pedig mint a szökőkút, egyenesen egymás szájába löveljük. Ez mulatságos és új dolog, és semmivel se rosszabb, mint csészéből inni a tejet."

„Nem ugyanazt tesszük-e mi is, nem ugyanazt tettem-e én is, mikor az eszemmel fürkésztem a természeti erők jelentőségét, s az ember életének az értelmét?" — fűzte tovább a gondolatait Levin.

„És vajjon nem ugyanezt cselekszik-e az összes bölcseleti elméletek, mikor különös, az emberrel nem sajátos gondolatmenet révén rávezetik őt annak a megismerésére, a mit már régóta tud s annyira biztosan tud hogy e nélkül már tán élni se tudna? S nem tünik-e ki tisztán minden bölcselő elméletének a fejlődéséből, hogy ő már előre és épp oly kétségtelenül és semmivel se világosabban, mint Fedor, tudja az élet legfőbb értelmét s csak kétes, észbeli úton akar visszajutni ahhoz, a mit már mindenki ösmer?"

„Már most, ha az ember a gyermekeket rávenné, hogy szerezzék meg maguknak, a mire szükségük van, csináljanak edényt, fejjék meg a tehenet stb. Vajon csintalankodnának? Egyszerűen éhen halnának. Tegyük föl, hogy bennünket is szabadon eresztenek a mi szenvedélyeinkkel, eszméinkkel, de az egy Isten és Teremtő fogalma nélkül! Vagy annak az ösmerete nélkül, hogy mi a jó, s az erkölcsi rossz magyarázata nélkül."

„Ám tessék, csináljatok valamit, ezek nélkül a fogalmak nélkül!"

„Mi csak pusztítunk, mert lelkileg jól vagyunk lakva. Akárcsak a gyermekek!"

„Honnan van meg bennem az a minden parasztta közös, örömteljes megösmerés, mely egyedül képes lelki nyugalmat adni? Honnan vettem én ezt?

„Én az Isten fogalmában, kereszténnyül nevelkedvén, egész életemet megtöltvén azokkal a lelki javakkal, a melyeket a kereszténység nyújt nekem, éppen úgy, mint a gyermekek, mert nem értem őket, elpusztítom, vagy el akarom pusztítani azt, a mi által élek. De a mint beköszönt az életnek egy-egy fontos pillanata, én is, mint a gyermekek, mikor fáznak és éhesek, Ő Hozzá fordulok, s még kevésbbé érzem, mint a gyermekek, a kiket az anyjuk gyerekes csínjaik miatt pirongat, hogy az én eszeveszett, gyermekes kisérleteim nem fognak nékem beszámíttatni."

„Tehát azt, a mit tudok, nem az ész által tudom, azt én kinyilatkoztatás útján kaptam, s a szívem által, a legfőbb lénybe vetett hitem által tudom, melyet az egyház tanít."

„Az egyház? Az egyház!" — ismételte magában Levin, s átfordúlván a másik oldalára, megint lekönyökölt, s elnézett a messzeségbe, a hol gulya közeledett a folyó felé.

„De vajon hihetek-e én mindabban, a mit az egyház tanít?" — gondolta, próbára akarván tenni magát s mindazt átgondolván, a mi mostani nyugalmát megzavarhatná. Szándékosan visszagondolt mindazokra a tanokra, melyek mindenkor a legfurcsábbaknak látszottak előtte és csábítgatták. „A teremtés? És én vajon miből magyaráztam a létet? A létből? Semmiből? — Ördög és bűn. — És miből magyarázom a rosszat? . . . Mi az a Megváltó? . . . "

„Nem tudok semmit, nem is tudhatok éppenséggel semmit, csak azt, a mit nekem és mindenki másnak kinyilatkoztattak."

És most úgy tetszett neki, hogy egyetlenegy olyan se volt az egyház hitelvei között, mely a legfőbbet, az Istenben és a jóban, mint az ember kizárólagos rendeltetésében való hitet megdönthette volna.

Az egyház minden hitelvében, a szükségletek helyett oda lehetett állítani az igazság szolgálatában való hitet. És minden egyes hitelv nemcsak, hogy ezt meg nem döntötte, de föltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy az a legfőbb, s a földön szüntelenül megnyilatkozó csoda valóra váljék, mely abban áll, hogy minden emberre végre lehetővé van téve, hogy a legkülönbözőbb emberek: bölcsek és bolondok, gyermekek és aggastyánok millióival, parasztokkal, Lyvovval, Kitivel, koldusokkal és királyokkal egyetemben, minden kétséget kizárólag egy és ugyanazt megösmerje és a léleknek azt az életét megalkossa, a melyért egyedűl érdemes élni, s a mi az egyetlen, a mit mi megbecsülünk.

A hátán fekve most fölnézett a magas, felhőtlen égre. „Talán bizony nem tudom, hogy ez végtelen tér, nem pedig egy gömbölyü kupola? De bármennyire hu-

nyorítsak is, bármennyire megerőltessem is a szememet, nem láthatom ezt nem gömbölyűnek és nem végesnek és a tér végtelenségének az ösmerete ellenére is, kétségkivül igazam van, mikor egy szilárd, kék kupolát látok, sokkal inkább igazam van, mint mikor azon erőlködöm, hogy ellássak mögé."

Levin már megszűnt gondolkozni s inkább csak holmi titokzatos hangokra figyelt, melyek örömteljes aggodalommal beszélgettek egymás közt valamiről.

„Talán bizony ez a hit?" — gondolta magában, s félt hinni a boldogságában. „Én Istenem, hála legyen Néked!" — mondotta elfojtván kitörni készülő zokogását s mindkét kezével elkezdte a könnyeit törölgetni, melyekkel teli voltak a szemei.

XIV.

Levin szótlanúl bámúlt maga elé és látta a gúlyát, majd megpillantotta könnyü kis kocsiját, melybe a sötét pej volt befogva és a kocsisát, a ki a gúlyához érve, szóba eredt a gulyással; csakhamar egész közelről hallotta a kerekek zörgését s a jóllakott ló horkanását; de annyira el volt merülve a gondolataiba, hogy eszébe se jutott arra gondolni, vajon miért jött ki hozzá a kocsis.

Ez csak akkor jutott az eszébe, mikor a kocsis már egészen a közelébe érve, rákiáltott:

— Az úrnőm küldött. Megjött a bátyja, s még egy másik úr.

Levin felült a kocsira és megfogta a gyeplőt.

Mintha álmából ébredt volna föl, sokáig nem tudott magához térni. Végignézett gömbölyü lován, mely a czombjai közt és a nyakán, a hol a gyeplő horzsolta, tajtékos volt, végignézett Iványon, a kocsison, a ki ott ült mellette s eszébe jutott, hogy hiszen már rég várta a bátyját, s hogy a felesége már alkalmasint aggódik hosszú elmaradásáért és iparkodott kitalálni, vajon ki lehet az a vendég, a ki a bátyjával jött. A bátyját, a feleségét s az ismeretlen vendéget is, most egészen más színben látta, mint annakelőtte. Úgy tetszett neki, hogy

most az emberekhez való viszonya is teljesen meg fog változni.

„A bátyámmal szemben nem lesz meg most az az idegenkedés, mely mindig megvolt közöttünk, nem lesznek súrlódásaink; Kitivel se lesz többé semmi perpatvar, a vendég iránt, bárki legyen is, előzékeny és jó leszek, az emberekkel, Iványal — egészen másképpen lesz minden."

A türelmetlenségtől prüszkölő s keményszájú lovat erősen szárban tartván, Levin rápillantott a mellette ülő Iványra, a ki nem tudta, mitévő legyen munka nélkül maradt kezeivel és szüntelenül a széltől duzzadó ingújját igazgatta, — és ürügyet keresett rá, hogy vele beszédbe eredhessen. Azt akarta mondani, hogy kár volt Iványnak a kantárt olyan nagyon feszítenie, de ez olyan szemrehányás féle lett volna, ő pedig valami szívélyes hangú társalgásra vágyott. Más azonban nem igen jutott az eszébe.

— Méltóztassék jobbra tartani, mert ez a tuskó... — szólott a kocsis és megrántotta Levin kezében a gyeplőt.

— Kérlek, csak ne nyúlj hozzá és ne taníts engem! — szólott rá Levin, a kit bosszantott a kocsisnak ez a beavatkozása.. Mint mindig, most is bosszúsággal töltötte el a beavatkozás és legott nagy szomorúsággal érezte, hogy mennyire téves volt az a föltevése, hogy a lelkiállapota egyszeriben átalakíthatja és hozzá alkalmazhatja őt a valósághoz.

Mikor már csak egy fertály versztnyire volt hazulról, egyszerre megpillantotta Grisát és Tanyát, a kik lelkendezve futottak elébe.

— Kosztya bácsi! A mamus jön, a nagypapa is, Ivánovics Szergej is, és még valaki, — mondották fölugrálva a kocsira.

— Ki az a valaki?

— Borzasztóan félelmes! És mindig így csinál a kezével, ni, — szólott Tanya, s a kocsiban fölállva, elkezdte utánozni Katavaszovot.

— De hát öreg, vagy fiatal? — kérdezte Levin mo-

solyogva, a kinek Tanya előadása nyomán eszébe jutott valaki.

„Jaj, csak ne legyen valami kellemetlen ember!" — gondolta magában.

Az út fordulójánál megpillantván az elébe jövőket, Levin megismerte a szalmakalapos Katavaszovot, a ki csakugyan éppen úgy hadonászott a kezeivel, mint a hogy' Tanya mutatta.

Katavaszov, a kinek csak a philosophiával soha se foglalkozó természettudósok révén voltak a bölcseletről némi fogalmai, nagyon szeretett philosophiáról beszélni és Moszkvában Levin az utóbbi időben sokat vitatkozott vele.

És éppen egy ilyen eszmecsere, a melyben Katavaszov nyílván azt hitte, hogy ő maradt fölül, volt az első, a mi Levinnek eszébe jutott, mikor őt fölismerte.

„Nem, vitatkozni, s a gondolataimat könnyelmüen elárulni, semmi esetre se fogom", — gondolta magában.

Miután leszállt a kocsiról s a bátyját és Katavaszovot üdvözölte, Levin a felesége után tudakozódott.

— Átvitte Mityát a Kolok-ba (ez egy kis erdőcske volt a ház körül). Ott akarja őt elhelyezni, mert a házban nagyon is nagy a meleg, — mondotta Dolli. Levin mindig lebeszélte a feleségét arról, hogy a gyermeket az erdőbe vigye, mert ezt veszedelmesnek tartotta s így ez a hír kellemetlenül érintette.

— Egyik helyről a másikra jár vele, — szólott a herczeg mosolyogva. — Mondtam már neki, próbálja meg egyszer levinni a jégverembe.

— El akart menni a méhesbe is. Azt hitte, ott vagy. Mi is most odamegyünk, — szólott Dolli.

— Nos, mit csinálsz? — kérdezte Ivánovics Szergej a többiektől elmaradván s csatlakozott az öcscséhez.

— Bizony semmi különöset. A gazdasággal bíbelődöm, mint rendesen, — felelt Levin. — És te? Hosszabb időre jöttél? Oly régóta várunk.

— Vagy két hétre. Roppant sok a dolgom Moszkvában.

Ezeknél a szavaknál a két testvér pillantásai találkoztak és Levin, annak ellenére, hogy bár mindig, de

most különösen erős volt benne a vágy, hogy szívélyes és a mi a fő, bizalmas lábon álljon a bátyjával, mégis úgy érezte, hogy nehezére esik a szemébe néznie. Lesütötte a szemét s nem tudott mit mondani.

Átgondolván a társalgásnak olyan tárgyait, a melyek Ivánovics Szergejre nézve kellemesek lehettek, s eltereltek volna őt a szerb háborúra és a szláv kérdésre vonatkozó eszmecserétől, a melyre már moszkvai nagy elfoglaltságának az említésével utalt, Levin Ivánovics Szergej könyvéről kezdett beszélni.

— Nos, jelentek meg bírálatok a könyvedről? — kérdezte.

Ivánovics Szergej elmosolyodott a kérdés czélzatosságán.

— Senki se törődik vele, és én legkevésbbé, — mondotta. — Meglássa, Alexandrovna Darja, eső lesz, — tette hozzá, ernyőjével a nyárfák sudarai fölött megjelenő fehér felhőcskékre mutatva.

És elég volt ez a pár szó, hogy az a, nem éppen ellenséges, de hideg viszony, melyet Levin annyira szeretett volna elkerülni, megint fölüsse a fejét a testvérek között.

Levin odament Katavaszovhoz.

— Milyen okosan tette, hogy végre rászánta magát és eljött, — mondotta neki.

— Már régóta készülök. Most aztán kibeszélhetjük magunkat. Lássuk csak. Olvasta Spencert?

— Nem, még nem jutottam a végére, — felelt Levin. — Most egyébiránt nincs is rá szükségem.

— Hogy-hogy'? Ez érdekes. Miért?

— Úgy, hogy véglegesen meggyőződtem róla, hogy azoknak a kérdéseknek a megfejtését, a melyek engem foglalkoztatnak, nem találom meg benne s a hozzá hasonlókban. Most...

De Katavaszov nyugodt és derült arczkifejezése egyszerre úgy meglepte őt, s annyira sajnálta azt a hangulatot, a melyet nyilván megrontott volna ezzel a beszélgetéssel, hogy eszébe jutván föltett szándéka, elhallgatott.

— Egyébiránt erről majd később, — tette hozzá. —

Ha a méhesbe akarunk menni, menjünk erre, ezen a kis ösvényen, — fordult oda a többiekhez.

Mikor a keskeny ösvényen eljutottak egy még lekaszálatlan mezőhöz, mely az egyik részén sűrűn tele volt élénkszínű árvácskákkal, a melyek közül sok helyen sötét-zöld és magas zászpák kandikáltak ki, Levin leültette a vendégeit a fiatal nyárfák sűrű és üde árnyékában elhelyezett padokra és fatuskókra, melyek külön az olyan látogatók számára voltak ott fölállítva, a kik a méhektől féltek, ő maga pedig bement a méhesbe, hogy kenyeret, ugorkát és friss mézet hozzon a gyermekeknek és a felnőtteknek.

Iparkodván minél kevesebb gyors mozdulatot tenni, s a füle mellett mind gyakrabban elczikázó méhekre ügyelvén, eljutott az ösvényen a házikóig. Közvetlenül a pitvar előtt egy méhecske belegabalyodván a szakállába, mérgesen elkezdett döngicsélni, de Levin óvatosan kiszabadította. Az árnyékos pitvarba lépve, levette a falon egy karón függő arczvédőjét, magára vette s a kezeit a zsebébe dugva, belépett az elkerített méhesbe, a melyben egy lekaszált térségen, hánczszalagokkal karókhoz erősítve szép rendben sorakoztak egymás mellé a jól ismert régi méhkasok, a melyek mindenikének egész történetét tudta, a sövény oldalán pedig az idén befogott új rajok álltak. A kasok kijáró lyukai előtt minduntalan megvillantak a keringő és ugyanarra a helyre iparkodó méhek és herék, közöttük pedig állandóan egy és ugyanabban az irányban, a méhestől az erdő virágzó hársai felé és vissza a kasokhoz szakadatlan sorban szálldogáltak zsákmányukkal és zsákmányuk után a munkás méhek.

Hol a munkájukba elmerült és sebesen ide s tova szálló, dolgozó méhek, hol a zümmögő, léha herék, hol pedig az aggódó, zsákmányukat valami ellenség elől oltalmazó és szúrásra kész őr-méhek zűrzavaros hangjai zúgtak az ember fülébe. A sövény túlsó oldalán az öreg valami abroncsot gyalúlt és észre se vette Levint. Levin, a nélkül, hogy őt szólította volna, megállott a méhes közepén.

Örült az alkalomnak, hogy egyedül lehetett, s ösz-

szeszedhette magát a rideg valóság után, mely emelkedett hangulatát már amúgy is annyira lelohasztotta.

Eszébe jutott, hogy máris meg tudott haragudni Iványra, hidegséget tudott mutatni a bátyja iránt és félvállról tudott beszélni Katavaszovval.

„Talán bizony csak pillanatnyi hangulat volt az egész, mely elmúlik, a nélkül, hogy nyomot hagyna maga után?" — gondolta.

De ugyanabban a pillanatban visszazökkenvén előbbi hangulatába, örömmel érezte, hogy valami új és fontos dolog ment véghez benne. A valóság csak egy időre takarta el azt a lelki nyugalmat, a melyre sikerült szert tennie, s a mely most is teljes épségben meg volt benne.

Éppen úgy, mint a méhek, a melyek most ott zümmögtek körülötte s fenyegették, csábítgatták, megfosztották őt teljes testi nyugalmától, s belekényszerítették abba, hogy előlük kitérve összehúzódjék, éppen úgy a gondok is, a melyek őt abban a pillanatban, mikor a kocsira fölült, megrohanták, megfosztották őt a lelki szabadságától; de ez mindössze is csak addig tartott, a míg ott volt közöttük. Valamint a testi erő, a méhek ellenére is teljes épségben megvolt benne, épp úgy sértetlen volt a lelki ereje is, a melynek most ujonnan a tudatára ébredt.

XV.

— Tudod-e Kosztya, kivel utazott Ivánovics Szergej idáig? — kérdezte Dolli, miközben ugorkát és mézet osztott ki a gyermekek között. — Vronszkijval! Ő is megy Szerbiába.

— Még pedig nem is egyedül, hanem egy egész századot visz magával, a maga költségén! — tódította Katavaszov.

— Ez hasonlít hozzá, — jegyezte meg Levin. — De hát még mindig mennek az önkéntesek? — tette hozzá Ivánovics Szergejre pillantva.

Ivánovics Szergej nem felelt, hanem a tálból, a melyen egy darab fehér lépes-méz állott az élén, késének

a hátával óvatosan kiszabadított egy a folyó mézhez odatapadt eleven méhet.

— De még mennyire! Csak látta volna, mi volt tegnap az állomáson! — szólott Katavaszov, az ugorkát haragosan ropogtatva.

— Már most hogy' értse ezt az ember? Az Isten szerelméért, Ivánovics Szergej, magyarázza meg nekem, hogy' mennek mindezek az önkéntesek, ki ellen harczolnak? — kérdezte az öreg herczeg, nyilván egy olyan beszélgetést akarván folytatni, mely még Levin távollétében kezdődött.

— A törökök ellen, — felelt Ivánovics Szergej nyugodt mosolylyal, miközben kiszabadította a méztől szinte fekete, s lábacskáival tehetetlenül kapálózó méhecskét, s a késével egy eres nyárfalevélre tette.

— De hát ki üzent háborút a törököknek? Ragozov Ivánovics Iván, Ivanovna Lydia grófné és madame Stahl?

— Senki sem üzent háborút, de az emberek részvéttel vannak embertársaik iránt és segíteni akarnak rajtuk, — mondotta Ivánovics Szergej.

— De a herczeg nem a segítségről beszél, — szólalt meg Levin, védelmére kelvén az apósának, — hanem a háborúról. A herczeg azt mondja, hogy magánemberek nem vehetnek részt háborúban a kormány engedelme nélkül.

— Kosztya, nézd, egy méh! Igazán, még összecsipkednek bennünket! — szólott Dolli, elhessegetve egy darazsat.

— Ez nem méh, hanem darázs, — szólott Levin.

— Nos hát, halljuk az ön elméletét? — mondotta Katavaszov Levinnek, mosolyogva, nyilván vitára akarván őt kihívni. — Miért nincs joguk a magánembereknek?

— Az én elméletem a következő: a háború egyrészt olyan állatias, kegyetlen és rettenetes dolog, hogy egyetlen ember — nem is mondom, hogy keresztény, — se veheti magára egy háború megindításáért a felelősséget, hanem csak a kormány, mely erre hivatva van, s mely rendesen elkerülhetetlenül sodródik bele. Másrészt

pedig úgy a tudomány, mint a józan ész szerint is, állami ügyekben és különösen a háború dolgában az egyes polgárok lemondanak a maguk saját akaratáról.

Ivánovics Szergej és Katavaszov kész ellenvetéseikkel egyszerre szólaltak meg.

— De hiszen éppen abban van a hunczfutság, hogy lehetnek esetek, a mikor a kormány nem teljesíti a polgárok akaratát és ilyenkor a társadalom kifejezésre juttatja a magáét, — mondotta Katavaszov.

Ivánovics Szergej azonban nyilván nem helyeselte ezt az ellenvetést. Katavaszov szavaira összeránczolta a homlokát és mást mondott.

— Hiába állítod föl így a kérdést. Itt nincs szó hadüzenetről, hanem egyszerűen az emberi és keresztény érzelmek megnyilatkozásáról. Öldösik a mi vérünkből való testvéreinket, hitsorsosainkat. De tegyük föl, hogy nem is a testvéreinket, nem is a hitsorsosainkat, hanem egyszerűen gyermekeket, nőket és aggastyánokat, az érzés föllázad, s orosz emberek sietnek, hogy segédkezet nyújtsanak ezeknek a rettenetességeknek a megbüntetésére. Képzeld, hogy az utczán mégy és látod, hogy részeg emberek egy nőt, vagy egy gyermeket ütlegelnek; azt hiszem, nem igen kérdezned, vajon meg van-e üzenve a háború ennek az embernek, vagy nincsen, hanem rávetnéd magadat s megvédelmeznéd a bántalmazottat.

— De nem gyilkolnék, — válaszolt Levin.

— Bizony gyilkolnál!

— Nem tudom. Ha ilyesmit látnék, átengedném magamat közvetlen érzelmeimnek, de előre nem tudom, mit tennék. Aztán meg a szlávok elnyomása kapcsán nincs és nem is lehet szó ilyen közvetlen érzelemről.

— Lehet, hogy a te szemedben nincsen. De másokéban van, — szólott Ivánovics Szergej, önkéntelenül összeránczolván a homlokát. — A nép körében még élnek az „istentelen török" igája alatt görnyedő igazhitüekről szóló hagyományok. A nép sokat hallott testvéreinek a szenvedéseiről és megszólalt.

— Lehet, — szólott Levin engedékenyen, — de én nem látom; én is nép vagyok és nem érzek semmi ilyesfélét.

— Így vagyok én is, — tódította a herczeg. — Én külföldön éltem, lapokat is olvastam és bevallom, már a bolgár mészárlások alkalmával sem értettem, hogy' az oroszok egyszerre úgy megszerették szláv testvéreiket, én meg éppen semmi szeretetet sem érzek irántuk? Nagyon el voltam keseredve, azt hittem, hogy én tán valami szörnyeteg vagyok, vagy hogy tán Karlsbadnak ilyen a hatása rám. De hazaérkezvén, megnyugodtam; látom, hogy kívülem is vannak még emberek, a kik csak Oroszország iránt érdeklődnek, nem pedig a szláv testvérek iránt. Itt van mindjárt Konsztantin.

— Egyéni nézeteknek itt semmi jelentőségük sincsen, — szólott Ivánovics Szergej, — itt nincsen szó egyéni véleményekről, mikor egész Oroszország — a nép, kifejezést adott az akaratának.

— Már bocsánatot kérek, de ezt én nem látom. A nép még tudni se tud, — jegyezte meg a herczeg.

— Ugyan papa . . . hogyne tudna? Hát vasárnap a templomban? — szólt közbe Dolli, a ki figyelemmel kisérte az egész beszélgetést. — Add csak ide azt a törülközőt, — szólt oda az öregnek, a ki mosolyogva nézte a gyermekeket. — Az csak nem lehet, hogy valamenynyien . . .

— Hát ugyan mi történt vasárnap a templomban? Megkérték a papot, hogy imádkozzék érettük. Megtette. Az egészből nem értettek semmit, s épp úgy sóhajtoztak, mint akármilyen más prédikáczión, — folytatta a herczeg. — Azután azt mondották nekik, hogy most valami szent czélra gyűjteni fognak a templomban, akkor előszedték a kopekjeiket és odaadták, de hogy mire, azt megint nem tudták.

— Az lehetetlen, hogy a nép ne tudja; a maga sorsának a tudata mindig megvan a népben s ilyen pillanatokban, mint a mostaniak is, csak még tisztábban áll előtte, — mondotta Ivánovics Szergej nyomatékosan és rápillantott az öreg méhészre.

Az őszbevegyült feketeszakállú és sürű, ezüstös hajú szép öreg, mozdulatlanúl állt ott, kezében a mézes csészével s nyugodtan és szelíden nézett le termetének

egész magasságából az urakra, nyilván semmit sem értvén és nem is akarván érteni abból, a mit beszéltek.

— Éppenséggel úgy van, — mondotta Ivánovics Szergej szavaira jelentőségteljesen bólogatva.

— Tessék, kérdezzék hát meg tőle. Fogalma sincs semmiről és nem is gondol semmit, — erősítgette Levin. — Mihail, hallottál már valamit a háborúról? — fordúlt oda hozzá. — A miről a templomban is beszéltek? Mit gondolsz? Kell harczolnunk a kereszténvekért?

— Ugyan mit gondolhatnánk mi? Nikolajevics Alexandr, a császár, az gondolkodik helyettünk, helyettünk és mindenben. Ő azt jobban érti. Ne hozzak még kenyérkét? Tán adjunk még a kis embernek? — fordúlt oda Alexandrovna Darjához, Grisára mutatva, a ki már a kenyérhéjat rágicsálta.

— Nekem nem kell megkérdeznem, — szólott Ivánovics Alexej, — száz és száz embert láttunk és látunk, a kik félredobnak mindent, csakhogy az igaz ügynek szolgáljanak, összesereglenek Oroszország minden részéből és egyenesen és tisztán kimondják a gondolataikat és czéljaikat. Elhozzák a garasaikat, vagy elmennek maguk, s nyíltan megmondják, hogy miért. Vajon mit jelent ez?

— Szerintem azt jelenti, — mondotta Levin, a ki mindjobban nekihevült, — hogy nyolczvan milliónyi nép közt mindig fognak akadni nem százával, mint most, de tízezrével is olyan lelketlen és minden társadalmi állásukat eljátszott emberek, a kik mindig készek csatlakozni Pugacsevhez, vagy elmenni Khinába, Szerbiába...

— De ha mondom, hogy nem százával és nem lelketlen emberek mentek, hanem a nép legkiválóbb képviselői! — mondotta Ivánovics Szergej olyan fölháborodással, mintha utolsó vagyonát védelmezné. — És az adakozások? Itt már azután csakugyan az egész nép juttatja kifejezésre az akaratát.

— Ez a szó „nép", olyan határozatlan, — jegyezte meg Levin. — A falusi jegyzők, a tanítók s a parasztok közül minden ezredik tán tudja, hogy miről van szó. A többi nyolczvan millió pedig, mint Mihajlics is, nemcsak,

hogy nem nyilvánítja az akaratát, de még csak halvány sejtelme sincs róla, hogy voltaképpen mire nézve kellene az akaratát nyilvánítania. Hogy' mondhatjuk már most, hogy ez a nép akarata?

XVI.

Ivánovics Szergej, a ki járatos volt a dialektikában, nem felelt semmit, hanem legott másra vitte át a szót.

— Persze, ha te számtani úton akarod megösmerni a nép lelkét, azt elérni nagyon nehéz. Nálunk a szavazás sincs és nem is lehet behozva, mert amúgy se fejezné ki a nép akaratát; de vannak ennek még más módjai is. Ez már benne van a levegőben, ezt megérzi az ember a szívével. Azokról a mélyen fekvő áramlatokról, melyek a nép álló tengerében mozognak, s a melyek minden elfogulatlan ember előtt tisztán állanak, nem is szólok; nézd meg csak a legrosszabb értelemben vett társadalmat. Az intelligenczia világának legkülönfélébb pártjai, melyek annakelőtte olyan ellenséges lábon állottak egymással, mind összeolvadtak. Minden különbség megszűnt, az összes társadalmi közegek ugyanazt hirdetik, mind érzik azt az elemi erőt, mely megragadta s viszi őket egy bizonyos irányba.

— A hirlapok persze mind ugyanazt hirdetik, — szólott a herczeg. — Ez igaz. Még pedig annyira ugyanazt, akár a békák a zivatar előtt. Ő miattuk nem is hall az ember egyebet.

— Békák ide, békák oda, én nem adok ki lapot s nem is akarom őket védelmezni; én csak a gondolkodásnak az intelligenczia világában való egyértelműségéről beszélek, — mondotta Ivánovics Szergej az öcscséhez fordulva. Levin felelni akart, de az öreg herczeg a szavába vágott.

— No, erről az egyértelműségről még más egyebet is lehetne mondani, — szólott a herczeg. — Van nekem egy kedves vőm, Arkágyevics Sztepán, hiszen ösmeri. Ez most kapott egy állást, valami bizottsági tagságot, vagy mit én tudom mit, már nem emlékszem. Itt persze

semmi dolga sincs, — úgy-e Dolli, hiszen nem titok? — De azért van nyolczezer rúbl fizetése. Próbálja meg és kérdezze meg tőle, vajon hasznos-e ez az állás, be fogja önnek bizonyítani, hogy föltétlenül szükséges. Pedig ő igazságos ember, de hát lehetetlen nem hinni nyolczezer rúblnak a hasznos voltában.

— Igaz, megkért, hogy mondjam meg Alexandrovna Darjának, hogy az állást megkapta, — szólott Ivánovics Szergej elégedetlenül, nyilván úgy okoskodván, hogy ez nem tartozik ide.

— No hát, ilyen a lapok egyértelműsége is. El is mondták nekem: a mint háború van, kétszeres a jövedelmük. Már most, hogy' ne hirdetnék hát, hogy a nép és a szlávok szava . . . és mit én tudom mi!?

— Én sok lapot nem szeretek, de ez mégis igazságtalanság, — mondotta Ivánovics Szergej.

— Én csak egy föltételt szabnék, — folytatta a herczeg. — Alphonse Karr nagyon szépen megírta ezt a porosz háború előtt. „Ön azt hiszi, hogy a háborúra föltétlenül szükség van? Nagyon helyes. A ki a háborút predikálja, — előre, egy külön légióba, előre, rohamba, legislegelőre!"

— Jól járnának a szerkesztők! — mondotta Katavaszov hangosan fölkaczagva, s elképzelte mindazokat a szerkesztőket, a kiket ismert, ebben a válogatott légióban.

— De hiszen csak megszöknének, — jegyezte meg Dolli, — csak hátráltatnák a többieket.

— Ha megszöknek, akkor kartácscsal, meg a kozákok korbácscsal közéjük . . . — szólott a herczeg.

— De hiszen ez csak tréfa, még pedig, bocsásson meg herczeg, de rossz tréfa, — mondotta Ivánovics Szergej.

— Nem látom be, miért volna az tréfa, hogy . . . — szólalt meg Levin, de Ivánovics Szergej közbevágott.

— A társadalom minden tagja arra van hivatva, hogy a maga dolgát elvégezze, — mondotta. — S az eszmék emberei elvégzik a dolgukat avval, hogy kifejezést adnak a közvéleménynek. S a közvélemény egy-

értelmű és teljes kifejezése a sajtó érdeme s egyúttal nagyon örvendetes jelenség. Húsz esztendővel ezelőtt tán hallgattunk volna, de ma már hallatszik az orosz nép szava, mely mint egy ember kész fölkelni s kész magát elnyomott testvéreiért föláldozni; ez nagy lépés, és nagy foglalója az erőnek.

— De hiszen nemcsak magukat akarják föláldozni, hanem meg is akarják verni a törököt, — mondotta Levin bátortalanúl. — A nép áldoz és kész áldozni a lelkéért, de nem a gyilkosságért, — tette hozzá, önkéntelenül beleszőve a beszélgetésbe azokat a gondolatokat is, a melyek őt foglalkoztatták.

— Hogy-hogy' a lelkéért? Ez, tudja, egy természetbúvárra nézve nagyon nehéz kifejezés. Vajon hát micsoda az a lélek? — szólott Katavaszov mosolyogva.

— Óh, hisz' ezt ön is jól tudja!

— No hát, istenemre mondom, halvány sejtelmem sincs róla! — mondotta Katavaszov hangos nevetéssel.

— „Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem fegyvert", mondja Krisztus, — felelt Ivánovics Szergej egyszerűen, mintha a legérthetőbb dolgot mondotta volna, éppen azt a tételt idézvén az evangéliumból, mely Levint mindig leginkább zavarba ejtette.

— Éppenséggel úgy van, — ismételte megint az öreg, a ki ott állott mellettük, s evvel egy véletlenül rávetett pillantásra felelt.

— Nem, batyuska, le van verve, tökéletesen le van verve! — kiáltott föl Katavaszov vídáman.

Levin belepirult a bosszúságba, nem azért, hogy leverték, hanem azért, hogy nem tudta magát tartóztatni és belement a vitába.

„Nem, nekem lehetetlen velük vitatkoznom", — gondolta magában, — „ők áthatlan vértet viselnek, én meg csupasz vagyok."

Látta, hogy a bátyját és Katavaszovot meggyőzni lehetetlen, azt pedig még inkább kizártnak látta, hogy ő egy véleményre jusson velük. Az, a mit ők hirdettek, az észnek éppen az a büszkesége volt, mely kicsi híja, hogy őt a vesztébe nem vitte. Abban lehetetlen volt velük

egyetértenie, hogy néhány embernek, a kik közt a bátyja is ott volt, joga legyen azon az alapon, a mit nekik néhány száz, a fővárosba érkezett ékesszavú önkéntes mesélt, azt mondani, hogy ők a lapokkal együtt a nép akaratát és nézetét fejezik ki, még pedig olyan nézetet, mely a boszszúban és a gyilkosságban jut kifejezésre. Nem érthetett ezzel egyet, mert nem is látta ezeknek a nézeteknek a kifejezését a népben, a melynek körében élt, s nem találta meg ezeket a nézeteket saját magában sem (magát pedig nem tartotta másnak, mint azon emberek egyikének, a kikből az orosz nép áll), főképpen pedig azért, mert ő a néppel együtt nem tudta és nem is tudhatta, hogy miben áll voltaképpen a közjó, azt azonban egész bizonyossággal tudta, hogy ennek a közjónak az elérése csakis a jó ama törvényeinek szigorú megtartása útján érhető el, mely minden embernek ki van nyilatkoztatva, s azért nem kívánhatta, nem hirdethette a háborút semmi néven nevezendő közczélok érdekében. Ő Mihajlovicscsal és a néppel tartott, mely a hagyomány szerint a varégok meghívatásakor így nyilatkozott: „Uralkodjatok rajtunk és rendelkezzetek velünk. Mi a legnagyobb örömmel igérünk teljes megadást. Minden munkát, minden megaláztatást, minden áldozatot magunkra veszünk; de bíráskodni és intézkedni nem akarunk". Most pedig a nép, Ivánovics Szergej szavai szerint, lemondott erről az oly drága áron szerzett *jogáról*.

Azt szerette volna még megmondani, hogy ha a közvélemény csakugyan csalhatatlan bíró, akkor a forradalom, a commune mért nem épp oly törvényes, mint a szlávok érdekében megindított mozgalom? De mindezek csak gondolatok voltak, melyek nem dönthettek el semmit. Egyet azonban minden kétséget kizárólag lehetett látni, s ez az volt, hogy ez a vita a jelen pillanatban Ivánovics Szergejt fölizgatta, s ezért nem volt helyes most vele vitatkozni; és Levin el is hallgatott és ráterelte a vendégek figyelmét arra, hogy felhők gyülekeztek, s hogy az eső elől legjobb lesz hazavonúlni.

XVII.

A herczeg és Ivánovics Szergej kocsira ültek; a társaság többi tagjai pedig gyorsított léptekkel, gyalog iparkodtak haza.

A felhő azonban hol fehéren, hol feketén, de oly gyorsan közeledett, hogy még jobban sietniök kellett, hogy a zivatar kitörése előtt hazaérkezzenek. A nagy felhőnek alacsonyan szálló, s mint a kormos füst, oly fekete előfutárjai, szokatlan gyorsasággal száguldottak tova az égen. Még vagy kétszáz lépés volt hátra hazáig, a mikor nagy szél kerekedett, úgy, hogy minden pillanatban várni lehetett a zápor kitörését.

A gyerekek ijedt és örömteljes sikoltozással futottak előre. Alexandrovna Darja, a ki nagy erőfeszítéssel küzdött lábszáraihoz odatapadó szoknyájával, már nem is ment, hanem futott s le nem vette a szemeit a gyermekekről. A férfiak a kalapjaikat fogva, nagy léptekkel siettek előre. Már csaknem a lépcsőhöz értek, mikor egy nagy csepp koppant és pattant szét a vaseresz szélén. A gyermekek és nyomukban a felnőttek is vidáman beszélgetve siettek be a tető oltalma alá.

— Alexandrovna Katerina hol van? — kérdezte Levin az előszobában a vele szemben jövő Mihajlovna Agaijától, a ki kendőket és plaideket czipelt a karján.

— Azt hittük, együtt jönnek, — felelt amaz.

— És Mitya?

— Alkalmasint a Kolkába van, a dadával együtt.

Levin fogta a plaideket s elfutott a kis erdőbe.

Ez alatt a rövid idő alatt a borulás annyira eltakarta a napot, hogy koromsötét lett, akárcsak napfogyatkozáskor. Az orkán makacsúl tombolt, szinte megállította Levint, s leszakgatva a hársak lombját és virágját, s furcsán megkoppasztva a nyírfák fehér ágait, mindent egy irányban hajtott le maga előtt: az ákáczokat, a virágokat, a füvet és a fák sudarait. A kertben dolgozó leányok sikoltozva menekültek a cselédházba. A záporeső fehéres függönye már elborította az egész távoli erdőt s a közeli földek egy részét is, és gyorsan közeledett a Kolka felé. Az

apró cseppekbe szétpattanó eső nyirkossága volt érezhető a levegőben.

Fejét előreszegezve s a széllel küzködve, mely majd kicsavarta kezéből a plaidet, Levin végre odaért a kis erdőhöz, s már látott is valamit fehérleni az egyik tölgy mögött, mikor egyszerre lángra lobbant minden, tűzben égett az egész föld, s csaknem közvetlenül a feje fölött meghasadt az égbolt. Elvakult szemeit kinyitván, Levin a szakadó eső fátyolán keresztül, mely őt a Kolkától még elválasztotta, mindenekelőtt rémülten látta meg az erdő kellő közepében a jól ösmert tölgynek koronáját, mely a helyzetét furcsán megváltoztatta. „Talán csak nem csapott belé a villám?" — villant meg a fejében, mire a tölgy koronája mind gyorsabb és gyorsabb mozdulattal eltűnt a többi fák mögött, s halotta a többi fákra rázuhanó tölgy recsegését.

A villámlás fénye, a mennydörgés roppanása és testének pillanatnyi hideg borzongása, Levinben a rémületnek egy közös benyomásává olvadtak össze.

— Istenem! Istenem! Csak nem zuhant rájuk! — mondotta magában.

S bár legott eszébe jutott, hogy milyen esztelen ez az ő kérése, hogy vajha ne ütötte légyen agyon őket a tölgy, mely akkorra már lezuhant volt, mégis ismételte, tudván, hogy ennél az esztelen imánál jobbat nem tehet.

Odasietvén arra a helyre, a hol rendesen lenni szoktak, nem találta meg őket.

Az erdőnek egészen a másik végén voltak egy vén hársfa alatt és hívták őt. Két sötétruhás alak (azelőtt világos volt a ruhájuk) valamire ráhajolva állt ott. Kiti és a dada voltak. Az eső már megszűnt és derülni kezdett, mikor Levin hozzájuk odaszaladt. A dadának a ruhája alól még száraz volt, de Kitié teljesen átázott és odatapadt hozzá. Bár nem esett az eső, még mind a ketten ugyanabban a helyzetben állottak, mint mikor kitört a zivatar: mind a ketten a zöld ernyős, kis kocsi fölé hajoltak.

— Éltek? Nincs bajotok? Hála Istennek! — mondotta Levin, s vízzel telt csizmáival tocsogva a még el nem takarodott vízben, odasietett hozzájuk.

Kiti piros és nedves orczája oda volt fordítva felé, s bátortalanúl mosolygott, az esőtől eltorzúlt formájú kalap alól.

— Hogy' lehet ilyesmit tenni! Nem értem, hogy' lehet ilyen vigyázatlannak lenni! — támadt rá Levin boszszúsan a feleségére.

— Istenemre mondom, én nem vagyok hibás. Éppen el akartunk indulni, mikor egyszerre kitört. Tisztába kellett rakni a gyereket. Alig hogy . . . — kezdett mentegetőzni Kiti.

Mitya teljesen ép és száraz volt és nyugodtan aludt tovább.

— Jaj, hála Istennek! Azt se tudom már, mit beszélek!

Összeszedték a nedves pelenkákat; a dada a karjaira vette a gyereket. Levin a felesége mellett ment, s megbánván a hirtelenségét, titokban Kiti karját szorongatta.

XVIII.

Levin egész napon át, a legkülönfélébb beszélgetések közepett is, a melyekben úgyszólván eszének csak a külső felével vett részt, annak a csalódásnak ellenére is, a melyben a benne végbement változást illetőleg része volt, szüntelenül s a legnagyobb örömmel érezte, hogy milyen tele van a szíve.

Az eső után nagyon nedves volt ahhoz, hogy sétálni menjenek; ehhez járult még az is, hogy a futó felhők nem tűntek le a szemhatárról, s feketélve az ég szélén, hol itt, hol ott bukkantak föl tompa mennydörgéssel. A nap hátralévő részét az egész társaság otthon töltötte.

Több vita nem támadt köztük, sőt ellenkezőleg, ebéd után valamennyien a legjobb hangulatban voltak.

Katavaszov eleinte mulattatta a hölgyeket eredeti tréfáival, melyek a vele való első találkozás alkalmával mindig annyira tetszettek mindenkinek, de később, Ivánovics Szergej ösztönzésére, rendkívül érdekes megfigyeléseket mondott el a hím és a nőstény legyek közt való jellembeli, sőt kifejezésbeli különbségekről s általában a

legyek életéről. Ivánovics Szergej szintén nagyon jókedvű volt, és a tea mellett, az öcscse ösztönzésére, kifejtette a keleti kérdés jövendő alakulására vonatkozó nézeteit, még pedig olyan egyszerűen és szépen, hogy valamennyien örömmel hallgatták.

Csak az egy Kiti nem hallgathatta őt végig — mert kihívatták, hogy megfürössze Mityát.

Alig pár perczczel Kiti távozása után Levint is kihívták hozzá a gyermek-szobába.

Levin otthagyta a teáját s egyrészről sajnálkozván az érdekes beszélgetés megszakításán, másrészről pedig aggódván azon, vajon miért hívják, miután ez csak fontos esetekben szokott előfordulni, bement a gyermekszobába.

Mindamellett, hogy Ivánovics Szergejnek arra vonatkozó terve, — melyet nem hallgatott végig, — hogy a negyven milliónyi fölszabadult szláv világnak, Oroszországgal együtt egy egészen új korszakot kell kezdenie, mint valami előtte teljesen új dolog, őt rendkívül érdekelte, mind a mellett, hogy úgy a kíváncsiság, mint a nyugtalanság, hogy vajon miért hívták, bántotta, mégis, alig hogy a fogadó-szobából kilépett és egyedül maradt, legott eszébe jutottak ma délelőtti gondolatai. És a szláv elemnek a világtörténelemben való jelentőségére vonatkozó mindezek az okoskodások oly semmiseknek tűntek fel előtte, ahhoz mérten, a mi a lelkében végbement, hogy egy pillanatra minderről megfeledkezett, s belezökkent abba a hangulatba, a melyben ma délelőtt volt.

Most nem gondolta át megint, mint annakelőtte szokta, gondolatainak egész menetét (erre nem is volt szüksége). Egyszeriben beleélte magát abba az érzésbe, mely őt irányította, s a mely ezekkel a gondolatokkal kapcsolatos volt, s még erősebbnek, még határozottabbnak tapasztalta a lelkében azt az érzést, mint annakelőtte. Most nem járt úgy, mint azelőtti önmegnyugtatási kísérleteinél, a mikor mindig előbb az egész gondolatmenetét végig kellett futnia, hogy ráakadjon arra az érzésre. Most, ellenkezőleg az öröm és megnyugvás érzése sokkal élénkebb volt benne, mint azelőtt, s a gondolat nem is volt képes az érzést megelőzni.

Keresztülment az erkélyen s elnézte az immár elsö-

tétűlt égen felbukkanó két csillagot, miközben egyszerre eszébe jutott: „Igen, mikor az égre néztem, azon tünődtem, hogy az a boltozat, a melyet látok, nem valótlanság, és e mellett valamire nem gondoltam, valamit rejtegettem magam elől", — gondolta. — „De bármi legyen is ott, ellenvetésről szó se lehet. Érdemes róla gondolkozni — s majd tisztába jön minden!"

Már mikor a gyermekszobába belépett, eszébe jutott, hogy mi is volt az, a mit maga elől rejtegetett. Ez pedig az volt, hogy ha az istenség legfőbb bizonyítéka a jónak lényegére vonatkozó kinyilatkoztatás, akkor mért szorítkozik ez a kinyilatkoztatás kizárólag a keresztény egyházra? Milyen viszonyban állanak ehhez a kinyilatkoztatáshoz a buddhisták, a mohammedánok, a kik szintén a jót hirdetik és cselekszik?

Úgy tetszett neki, hogy meg tudja adni a feleletet ezekre a kérdésekre; de még arra se volt ideje, hogy ezt a feleletet magának megadja, máris belépett a gyermekszobába.

Kiti felgyűrt ujjakkal ott állt a kád mellett, a benne pacskolódó gyermek fölött, s hallván az ura lépteit, felé fordította az arczát s mosolyogva hívta őt magához. Az egyik karjával a feje alatt tartotta a vízben a hátán fekvő és lábaival kapálózó gyereket, a másikkal pedig, egyenletesen feszülő izmokkal nyomogatta ki fölötte a szivacsot.

— Gyere csak és bámulj, bámulj! — mondotta, mikor az ura odalépett hozzá. — Mihajlovna Agafjának igaza van. Megösmer.

Arról volt szó, hogy Mitya a mai naptól kezdve nyilván és kétségbevonhatatlanúl felösmerte az összes hozzátartozókat.

Alig hogy Levin a kádhoz lépett, tüstént próbát tettek s a próba teljesen sikerült. A szakácsné, a kit külön erre a czélra hívtak be a szobába, ráhajolt a gyermekre, a ki legott összeránczolta a homlokát és tagadólag rázta a fejét. Most ráhajolt Kiti, s a gyermek arczán sugárzó mosoly jelent meg, kezeivel rátámaszkodott a spongyára, tátogatta a száját és olyan elégedett és furcsa hangokat

hallatott, hogy nemcsak Kiti és a dada, hanem maga Levin is váratlan elragadtatásban tört ki.

A gyermeket egy kézzel kiemelték a kádból, végigöntötték vízzel, beburkolták egy lepedőbe, ledörzsölték, s egy átható sivítás után odaadták az anyjának.

— Igazán örülök, hogy kezded őt megszeretni, mondotta Kiti az urának, az után, hogy keblén a gyermekével megszokott helyére leült. — Nagyon örülök. Már kezdett keseríteni a dolog. Te azt mondottad, hogy éppenséggel semmit sem érzesz iránta.

— Dehogy is, hát azt mondtam tán, hogy semmit sem érzek? Csak azt mondtam, hogy csalódtam.

— Hogyan, miben csalódtál?

— Nem ő benne, hanem az én érzésemben csalódtam; többet vártam. Arra számítottam, hogy mint valami hirtelen meglepetés fog keresztülfutni rajtam valami víg és kellemetes érzés. S egyszerre e helyett . . . undor, szánalom . . . ,

Kiti a gyermeken keresztül nagy figyelemmel hallgatta őt, miközben felszedte az ujjaira a gyűrűit, melyeket lerakott volt, mielőtt Mitya fürösztéséhez hozzálátott.

— S a mi a fő, sokkal több volt bennem a rémület és a szánalom, mint a gyönyörűség. Csak ma, az után a rémület után, a zivatar alatt, ébredtem tudatára annak, hogy mennyire szeretem.

Kiti arczán sugárzó mosoly jelent meg.

— Hát annyira megijedtél? — kérdezte. — De én is ám, csak hogy én most, hogy elmúlt, még nagyobb rémülettel gondolok vissza rá. Majd elmegyek megnézni azt a tölgyet. De milyen kedves ember ez a Katavaszov! Egészben véve olyan kellemes volt ez a nap. S te is oly kedves tudsz lenni Ivánovics Szergejjel, ha akarsz . . . No, menj vissza hozzájuk. Fürdés után itt mindig olyan forró és párás a levegő . . .

XIX.

Levinnek, miután a gyermekszobából kilépett, s egyedül maradt, legott eszébe jutott az a gondolat, a melylyel nem tudott egészen tisztába jönni.

A helyett, hogy visszament volna a fogadó-szobába, a melyből kiszűrődtek a hangok, megállt az erkélyen, s rákönyökölve a korlátra, fölnézett az égre.

Már teljesen besötétedett, és délen, a merre nézett, már nem voltak felhők. A felhők mind az ellenkező oldalon gyülekeztek. Onnan czikáztak a villámok s hallatszott egy-egy távoli dörgés. Levin hallgatta a kertben a hársakról egyenletesen lehulló cseppek koppanását, s elnézte azt a jól ösmert háromszögalakú csillagképet, s az ég közepén átvonúló tejutat az elágazásaival együtt. A villám minden fölcsillanásánál nemcsak a tejút, hanem még a fényesebb csillagok is eltűntek, de alig hogy a villámlás elmult, megint, mintha valami ügyes kéz dobta volna fel oda őket, ugyanazokon a helyeken megjelentek.

„Vajon mi hoz engem zavarba?" — kérdezte magában Levin, előre érezvén, hogy kétségeinek az eloszlatása, bár még maga sem ösmeri, de készen van a lelkében.

„Igen, az istenségnek egyik nyilvánvaló és minden kétséget kizáró megnyilatkozása: — a jónak a törvényei, a melyeket a világ a kinyilatkoztatás révén ösmer, melyeket én érzek magamban, s a melyeknek az elösmeréséhez én nem mondhatom, hogy csatlakozom, de akarva nem akarva egyesítve vagyok más emberekkel, a hivőknek egy társaságában, a melynek egyház a neve. Nos, és a zsidók, a mohammedánok, a konfuziánusok, a buddhisták, — ők vajon kik?" — tette föl maga előtt a kérdést, mely olyan veszedelmesnek látszott előtte. — „Ez a sok száz millió ember talán meg van fosztva attól a legfőbb jótól, a mely nélkül az életnek semmi értelme sincsen?" — Elgondolkozott, de legott kijavította magát. — „De hát mi az, a mit én itt kérdezek?" — mondotta magában. — „Azt a viszonyt kérdezem, a melyben az istenség az egész emberiség sokféle hitfelekezetével áll. Az istenségnek azt az általános megnyilatkozását kérdezem az egész világ számára, azokkal a ködfoltokkal együtt. És én mit cselekszem? Nekem személyesen, az én szívemnek, minden kétségen felül ki van nyilatkoztatva az a megösmerés, a melyre az ész nem juthat el soha, s a melyet én mégis makacsúl az eszemmel és a szavaimmal akarok kifejezni."

„Talán bizony nem tudom, hogy a csillagok nem

mozognak?" — kérdezte magától, fölnézvén egy fényes planétára,, mely már azóta is megváltoztatta az egyik nyírfa legfelsőbb ágához való helyzetét. „De én, a csillagok mozgását látva, nem tudom elképzelni a föld forgását, s azért igazam van, mikor azt mondom, hogy a csillagok mozognak."

„És a csillagászok tán tudnának valamit megmagyarázni és kiszámítani, ha a föld szövevényes és különféle mozgásait mind tekintetbe vennék? — Az égi testek egymástól való távolságára, súlyára, mozdulataira és zavaraira vonatkozó összes csodálatos következtetéseik csakis a csillagoknak a mozdulatlan föld körül való és látható keringésére vannak alapítva, ugyanarra a keringésre, mely most itt előttem lejátszódik, s mely századok folyamán így volt az emberiség millióira nézve, mely így volt és így lesz mindig, s mely bármikor ellenőrizhető. És éppen úgy, a mint a csillagászok következtetései üresek és ingatagok lennének, ha nem volnának a látható égen, a délkörhöz és a szemhatárhoz viszonyított megfigyelésekre alapítva, éppen olyan ingatagok és üresek volnának az én következtetéseim is, ha nem volnának a jónak arra a fogalmára alapítva, mely mindenkor és mindenkire nézve egy és ugyanaz volt és lészen, a melyre én a kereszténység révén jöttem rá, s mely az én lelkemben mindenkor ellenőrizhető. Arra azonban nincsen jogom és módom, hogy a többi vallásoknak az istenséghez való viszonyára vonatkozó kérdéseket eldöntsem."

— No, hát nem mentél be? — szólalt meg egyszerre Kiti, a ki ugyanazon az úton készült vissza a fogadószobába.

— Mi az, nincs megint valami bajod? — kérdezte, a csillagok fényénél belenézvén az arcába.

De azért még sem igen láthatta volna meg az arcát, ha megint egy villám, mely a csillagokat elhomályosította, bele nem világított volna. A villámlás fényénél jól megnézte egész arcát és látván, hogy nyugodt és örömteljes, rámosolygott.

„Kiti érti", —gondolta, — „Kiti tudja, mire gondolok. Megmondjam neki, vagy sem? Igen, megmondom."

De abban a pillanatban, mikor el akart kezdeni beszélni, Kiti is megszólalt.

— Tudod mit, Kosztya! Tedd meg nekem azt a szívességet, — mondotta, — menj el a sarokszobába és nézd meg, vajon Ivánovics Szergej számára rendbehoztak-e mindent. Én restellek odamenni. Beállították-e az új mosdótálat?"

— Jó, tüstént megyek, — felelt Levin s fölkelvén, megcsókolta őt.

„Nem, nem szólok", — gondolta magában, a mint ott ment előtte. „Ez egy olyan fontos titok, a melyre csak nekem volt szükségem, s a mely szavakkal ki sem fejezhető."

„Ez az új érzés nem hagyott engem cserben, nem tett boldoggá, s nem villant föl egyszerre, a mint álmodoztam róla, — éppen úgy, mint a fiam iránt való érzés sem. Nem volt az egészben semmi meglepetés. Vajon ez-e a hit, vagy sem; hogy mi, azt nem tudom, — de ez az érzés a szenvedésekkel épp oly észrevétlenül lopódzott és vert gyökeret a lelkemben."

„Ezentúl épp úgy fogok haragudni a kocsisomra, Iványa, épp úgy fogok veszekedni, épp oly habozás nélkül ki fogom mondani a gondolataimat, épp úgy meglesz az a választófal a lelkem szentek-szentje és mások, sőt még tán a feleségem közt is, épp úgy fogom őt okolni az én ijedelmeimért, s azt épp úgy meg fogom bánni, épp úgy nem fogom észszel fölérni, hogy miért imádkozom és azért fogok imádkozni, — de most az életem, az egész életem, függetlenül mind attól, a mi velem történhetik, életemnek minden pillanata, nemcsak, hogy nem lesz céltalan, mint volt annak előtte, hanem meglesz a kétségtelen célja: a jó, a melyet hogy beléoltsak, elég erőm lesz hozzá!"

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár